UNIVERZITET SINGIDUNUM BEOGRAD

DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE

MAGISTARSKA TEZA:

FINANSIJSKA ANALIZA U FUNKCIJI UPRAVLJANJA KREDITNIM RIZIKOM

Mentor
Prof.dr Marko Ivaniš

Kandidat
Marijana Krgović
12/2004

Beograd, 2010.

SADRŽAJ:

UVOD..... 5

1. POJAM I DEFINISANJE RIZIKA U BANKARSKOM POSLOVANJU..... 8

1.1. Pojam rizika..... 8

1.2. Vrste bankarskih rizika..... 9

1.2.1. Kreditni rizik..... 12

1.2.2. Tržišni rizik..... 14

1.2.3. Operativni rizik..... 16

1.2.4. Devizni rizik..... 20

1.2.5. Kamatni rizik..... 20

1.2.6. Rizik likvidnosti..... 22

1.2.7. Rizik zemlje..... 25

2. KREDITNI RIZIK.....30

2.1. Pojam kreditnog rizika..... 30

2.2. Mjerenje kreditnog rizika..... 32

2.3. Kvantitativno mjerenje bankarskog rizika (osnovni principi VaR-a)..... 41

2.3.1. Prednosti i nedostaci VaR metoda..... 44

2.4. Zakonska regulativa..... 45

2.4.1. Uloga organa banke u upravljanju rizicima..... 45

2.4.1.1. Zakonski okvir..... 46

2.4.1.2. Skupština banke..... 47

2.4.1.3. Upravni odbor banke..... 47

2.4.1.4. Izvršni odbor banke..... 48

2.4.1.5. Bord direktora..... 49

2.4.1.6. Ostali organi i odbori banke..... 51

2.4.1.7. Uloga opšte javnosti..... 52

2.5. Evropske bankarske direktive..... 53
2.6. Bazelski sporazumi..... 54
2.6.1. Bazel I..... 57
2.6.1.1. Anexi (I, II i III) Bazelskog sporazuma o kapitalu banaka..... 62
2.6.2. Bazel II..... 62
2.6.2.1. Uvođenje Bazela II u našem regionu..... 65
2.7. Razlike između Bazela I I Bazela II..... 67

3. UPRAVLJANJE KREDITNIM RIZIKOM..... 69
3.1. Negativna selekcija i moralni hazard..... 69
3.1.1. Provjera i praćenje klijenata..... 71
3.1.2. Dugotrajna veza s klijentom..... 73
3.1.3. Okvirni krediti..... 74
3.1.4. Instrumenti osiguranja..... 74
3.1.5. Kompenzacijski saldo..... 75
3.1.6. Racioniranje kredita..... 76
3.2. Funkcije upravljanja kreditnim rizikom i funkcije kreditnih poslova..... 77
3.2.1. Odbor za upravljanje kreditnim rizikom..... 77
3.2.2. Odjeljenje za upravljanje kreditnim rizikom..... 78
3.2.3. Odjeljenja za poslove komercijalnog bankarstva/kreditne poslove..... 80
3.3. Politika i procedure upravljanja kredititnim rizikom..... 81

4. FINANSIJSKA ANALIZA PREDUZEĆA KAO OSNOV UPRAVLJANJA KREDITNIM RIZIKOM..... 83
4.1. Analiza boniteta i kreditne sposobnosti preduzeća..... 84
4.2. Faktori kreditne sposobnosti preduzeća (5C)..... 86
4.2.1. Karakter zajmotražioca..... 86
4.2.2. Kapital zajmotražioca..... 87
4.2.3. Kapacitet zajmotražioca..... 87
4.2.4. Kolateral..... 88

4.2.5. Uslovi poslovanja zajmotražioca (konjuktura)..... 88
4.3. Metodi analize kreditne sposobnosti..... 89
4.3.1. Racio analiza..... 90
4.3.1.1. Racia likvidnosti..... 91
4.3.1.2. Racia aktivnosti..... 93
4.3.1.3. Racia finansijske strukture..... 95
4.3.1.4. Racia profitabilnosti..... 95
4.3.2. Cash flow analiza..... 96
4.3.3. Funds flow analiza.....100
4.3.4. Neto obrtni fond (neto obrtna sredstva).....101
4.3.5. Analiza predviđanja finansijskih poteškoća..... 102
4.4. Uputstvo za analizu bilansa preduzeća iz SME sektora..... 104
4.4.1. Definicije..... 105
4.4.2. Pokazatelji bilansa stanja i bilansa uspjeha..... 109
4.5. Uputstvo za klasifikaciju potraživanja po kreditima pravnih lica u A i B bonitetne grupe i podgrupe..... 114
4.5.1. Specifičnosti finansijskih pokazatelja po vrstama djelatnosti..... 116
4.6. Primjer finansijske analize tek osnovanog preduzeća..... 117

5. TEHNOLOGIJA KREDITIRANJA (PRAKSA)..... 133
5.1. Vrste kredita…….. 133
5.2. Podnošenje zahtjeva za kredit..... 139
5.2.1. Obrazac zahtjeva za kredit..... 139
5.2.2. Finansijski izvještaji..... 139
5.2.3. Biznis plan..... 140
5.2.4. Projekcije..... 141
5.3. Postupak odobravanja kredita..... 141
5.3.1. Ovlašćenja za odobravanje kredita..... 141
5.3.2. Informacije o uslovima kredita..... 142
5.3.3. Informacije o procjeni kredita..... 143

5.4. Procedura odobravanja kredita SME klijentima..... 144
5.4.1. Zadatak procedure..... 144
5.4.2. Osnovna načela tekuće kreditne politike..... 144
5.4.3. Proces kreditiranja..... 145
5.4.4. Strateško planiranje..... 146
5.4.5. Prodaja kredita..... 147
5.4.6. Obrada zahtjeva i priprema predloga odluke..... 148
5.4.7. Donošenje odluka o keditnim plasmanima..... 150
5.4.8. Realizacija kreditnog plasmana…….. 151
5.4.9. Odstupanje od postupaka i faza opisanih Procedurom……..... 154
5.4.10. Arhiviranje kreditne dokumentacije i sredstava obezbjeđenja……..…....… 154
5.5. Proces obrade SME kreditnog zahtjeva…….……..….. 157
5.6. Koraci pri izradi predloga odluke 159

ZAKLJUČAK..... 167

PRILOZI..... 170

LITERATURA..... 181

UVOD

Vođenje finansijskih institucija nikada nije bio lak zadatak. Međutim, u poslednje vrijeme postao je još teži zbog čestih nesigurnosti u okruženju, a koje se tiču promjena u političkoj, privrednoj i finansijskoj sferi. Banke i ostale finansijske institucije u svom poslovanju susreću se sa brojnim poteškoćama. Savremeno bankarsko poslovanje je svakodnevno izloženo postojećim i novim rizicima. Rizici, kao mogućnost apsolutnog ili relativnog gubitka u odnosu na očekivanja u poslovanju banaka, su karakteristika svakog bankarskog posla. Osvajanjem novih instrumenata, tehnika i strategija, finansijskog inženjeringa, novih bankarskih proizvoda, lista rizika se neprestano širi. Neizvjesnost raste sa promjenama u kamatnim stopama, promjenama depozita i nesposobnošću dužnika da vrati kredit, ali i pod dejstvom takvih faktora kao što su deregulacija, moralni hazard, kao i ulaskom banaka u poslove koji ranije nisu bili tradicionalno bankarski. Banke su zbog prirode posla izložene djelovanju, ne samo većeg broja različitih rizika već je i intenzitet njihovog djelovanja snažniji.

U ovom radu pažnja je usmjerena na rizike kojima su banke izložene u svom poslovanju, jer menadžment treba da ima jasnu sliku rizičnih ulaganja i plasmana. Globalizacija bankarskog poslovanja i trendovi spajanja i pripajanja velikih banaka, nagone menadžment banke da identifikuje najvažnije rizike. Identifikacija rizika prestavlja prvi korak uspješnog poslovanja banaka. Jedan od najvažnijih rizika poslovanja banaka je kreditni rizik, na koji je u ovom radu i stavljen akcenat. Kreditni rizik je rizik da potraživanja ne mogu biti realizovana na dan dospijeća u njihovoj punoj knjigovodstvenoj vrijednosti. On izražava trajnu ili privremenu nesposobnost dužnika da u ugovorenom roku ispuni obavezu ili je u tom roku djelimično ispuni. Kreditni rizik se može odnositi na kredite i druge kreditne instrumente (hartije od vrijednosti). Pri tome, rizičnost pojedinih finansijskih operacija zavisi od razvijenosti finansijskog tržišta zemlje, broja i strukture finansijskih posrednika, zakonske regulative i slično. Kreditni rizik u uslovima našeg bankarstva ima posebnu težinu, zbog brojnih problema u privredi. Nesklad u razvoju privrede i bankarstva potvrđuje činjenicu da je ulaganje u privredu još uvijek dosta rizičan posao. U skladu sa Zakonom o bankama donešen je čitav set odluka koje, između ostalog, regulišu oblast kreditiranja i rizike koji su sa njima povezani.

Da bi se rizik izbjegao, ili barem doveo u prihvatljive granice, potrebno ga je analizirati i upravljati njime. Protekla decenija bila je izuzetno kobna po bankarski sektor. Čak su i do tada dobrostojeće finansijske institucije objavile enormne gubitke zbog velikih kreditnih izloženosti. Kao odgovor na to, bankarski sektor je pristupio usavršavanju sistema upravljanja kreditnim rizikom, njegovoj analizi i kontroli. Analiza rizika treba da ukaže na ključne tačke i procese nastanka rizika.

Rizicima mogu biti izloženi svi resursi banke, i to u vidu direktne i indirektne izloženosti riziku, kroz odgovornosti prema trećim licima, tržišne i druge izloženosti riziku. Upravljanje predstavlja dio poslovne politike banke, a saglasno tome, upravljanje rizikom se može definisati kao bančina funkcija osiguranja od rizika. Upravljanje rizicima predstavlja projekt menadžmenta koji se obavlja u kontinuitetu, preko praćenja i procjenjivanja istog. Kao disciplina, upravljanje rizikom je novijeg datuma i razvilo se iz djelatnosti osiguranja, s obzirom da se tradicionalnim procesima osiguranja nisu mogli efektivno i ekonomično rješavati problemi rizika u svim situacijama. Glavni cilj upravljanja bankarskim rizikom jeste optimizacija odnosa rizika i prinosa. U tom smislu u fokusu bankarskih rizika je upravljanje tržišnim i kreditnim rizicima, od kojih presudno zavisi rizik solventnosti kao definitivni rizik banke. Kamatni i valutni rizik se kao sastavne komponente uklapaju u tržišni rizik, dok po strani ostaje likvidnosni rizik, kao specifičan bankarski rizik kojim savremene banke, u krajnjoj liniji, mogu da upravljaju preko finansijskog tržišta, pod uslovom da imaju jaku poziciju solventnosti i visok kredibilitet na toj osnovi. Upravljanje rizikom u bankarstvu ima dva osnovna cilja: da se izbjegne nesolventnost banke i da se maksimizira stopa prinosa na kapital uz korekciju rizika.

Svi faktori koji utiču na pojavu rizika istražuju se u procesu finansijske analize, odnosno analize kreditne sposobnosti preduzeća. Svrha analize je opisivanje i mjerenje neizvjesnosti datog kreditnog posla. Postupak finansijske analize obuhvata analizu poslovanja preduzeća u prošlosti i sadšnjosti kako bi se što pouzdanije prognozirala njegova buduća poslovna aktivnost. Postupak analize kreditne sposobnosti preduzeća varira od zemlje do zemlje, pa i od banke do banke. Negdje je ovo zadatak koji se obavlja u okviru same banke, dok druge banke u ovu svrhu angažuju specijalizovane agencije koje se bave finansijskom analizom.

Banke, saglasno Bazelu II, imaju pravo da razviju sopstvenu internu metodologiju za mjerenje rizika. Generalni cilj svake banke je optimizacija odnosa (trade-off) rizika i prinosa. Na osnovu njega banke mogu da izaberu najprofitabilnije proizvode i grane bankarstva, kao i

najbolji način za određivanje cijene proizvoda. Konačno, banke će morati da ulože značajne materijalne i ljudske resurse kako bi postavile na kvalitativno viši nivo upravljanje rizicima. Savremena finansijska teorija i praksa je potvrdila da opstanak, profitabilno poslovanje i razvoj u uslovima narastanja finansijskih transakcija sa sve većim rizikom, zahtijevaju visok nivo kvaliteta menadžerskog tima.

Ova teza je organizovana u pet cjelina:

Prvi dio je posvećen definisanju rizika. Analizira se nekoliko osnovnih vrsta rizika (kreditni rizik, tržišni rizik, operativni rizik, devizni rizik, kamatni rizik, rizik likvidnosti i rizik zemlje).

Drugi dio daje detaljniju razradu kreditnog rizika, načine njegovog mjerenja i upravljanje njime. Dat je i osvrt na zakonsku regulativu, evropske direktive i bazelske sporazume.

Treći dio tiče se upravljanja kreditnim rizikom, kao nezaobilaznim segmentom poslovanja u savremenom bankarskom poslovanju. Navedeni su i razlozi, ciljevi, načini sprovođenja, kao i politike i procedure upravljanja kreditnim rizikom.

Četvrti dio je ključni dio ove teze. U njemu je detaljno opisana finansijska analiza preduzeća, kao osnov upravljanja kreditnim rizikom, faktori kreditne sposobnosti i metodi kreditne analize. Data su i objašnjenja najčešćih stavki koje se mogu naći u bilansima stanja i uspjeha, osnovni pokazatelji bilansa stanja i uspjeha. Radi boljeg razumijevanja finansijske analize dat je i praktičan primjer finansijske analize tek osnovanog preduzeća.

Peti dio elaborira tehnologiju bankarskog kreditiranja. Pažnja je posvećena praksi kreditiranja (podnošenje zahtjeva, obrada zahtjeva i priprema predloga odluke, postupak odobravanja i realizacija kreditnog plasmana).

1. POJAM I DEFINISANJE RIZIKA U BANKARSKOM POSLOVANJU

1.1. Pojam rizika

Pojam rizika se može definisati kao:[1]

- mogućnost gubitka,
- neizvijesnost ili
- mogućnost bilo kog ishoda koji nije očekivan.

Ono što je zajedničko svim definicijama rizika je neizvijesnost i gubitak. Neizvijesnost postoji uvijek kada se ne može sa sigurnošću znati ishod određenog događaja. Kada rizik postoji, moraju postojati bar dva moguća ishoda (ukoliko sigurno znamo da će se gubitak dogoditi, tada rizik ne postoji). Najmanje jedan od mogućih ishoda mora da bude nepoželjan. To može biti gubitak u smislu da je nešto što osoba posjeduje izgubljeno, ili to može biti dobitak manji od mogućeg.[2]

Mada je rizik star koliko i samo bankarsko poslovanje, razvoj discipline upravljanja rizicima rezultat je novije istorije razvoja. Pojam finansijskog rizika označava negativna odstupanja od očekivanih rezultata zbog varijabilnosti mogućih ishoda.[3] Finansijski rizici najčešće se odnose na moguće gubitke na finansijskim tržištima, zbog promjene kamatnih stopa, valutnih kurseva i sl. Kreditni portfolio[4] obično predstavlja najveće ulaganje banke i njen je dominantni izvor prihoda. Kao takav, on je i najveći izvor rizika i najčešći razlog bankarskih gubitaka. Rizik kao potencijalni gubitak, tj. trošak, mora se izmjeriti u odnosu na potencijal ostvarivanja dobitka. Rizik banaka leži u činjenici da neke kombinacije faktora rizika dovode do negativnog odstupanja buduće vrijednosti portfolia od sadašnje referentne vrijednosti portfolia. Menadžerima rizika su potrebne pouzdane mjere rizika radi usmjeravanja investicija u one pozicije koje pružaju najbolji odnos rizika i prinosa. S obzirom na specifičan karakter banaka i

[1] http://sr.wikipedia.org/sr-el/Rizik
[2] Npr., investitor koji propusti povoljnu priliku gubi dobitak koji je mogao ostvariti, npr. novac.
[3] Crouhy M., Galai D., *Risk Management*, McGraw Hill, New York 2001., str.34
[4] Portfolio predstavlja skup imovine različitih oblika u vlasništvu određenog pravnog ili fizičkog lica. Ta imovina se sastoji od novca i vrijednosnih papira.

činjenicu da posluju specifičnom robom, tj. novcem, određivanje rizika mora biti uže postavljeno. Naime, rizik se može odrediti kao vjerovatnoća gubitka (smanjenje dobiti) nastala kao rezultat dejstva neizvjesnih događaja u poslovanju banaka.

Prema odredbama Novog bazelskog sporazuma[5] banke bi trebale da zamijene formalizovane pristupe upravljanju rizikom sa novim tipovima menadžmenta rizika. Potrebno je razviti sisteme kvantifikacije rizika u cilju poboljšanja procesa selekcije i ocjene kreditnih transakcija. Sistemi kvantifikacije rizika moraju biti dovoljno detaljni da uzimaju u obzir dinamiku današnjih tržišta, a sa druge strane dovoljno prilagodljivi da izlaze u susret potrebama individualnih institucija. Pred finansijske institucije, koje investiraju sredstva svojih klijenata, postavljaju se zakonska ograničenja u pogledu adekvatnosti kapitala, koja svaki investitor mora da uvaži kako bi limitirao rizik za svoje klijente. Ustanovljene su i obaveze izvještavanja nadležnim regulatornim institucijama o procjeni rizika investiranja. Iz tih razloga finansijske institucije imaju veliki interes za tačnom procjenom rizika.

1.2. Vrste bankarskih rizika

Vođenje finansijskih institucija nikada nije bio lak zadatak. Međutim, u poslednje vrijeme postao je još teži zbog čestih nesigurnosti u našem okruženju. Kamatne stope su postale nestabilnije nego ranije. Zato su i nastale značajne fluktuacije u zaradi na vrijednosti aktive i pasive finansijskih institucija. Zabilježen je i ogroman porast broja slučajeva neplaćanja kredita i drugih dužničkih instrumenata, zbog čega finansijske institucije trpe velike gubitke. Zbog izraženije oscilacije kamatnih stopa i većeg broja neplaćenih dugova ne iznenađuje činjenica da se sve veća pažnja posvećuje upravljanju rizicima s kojima se finansijske institucije susreću.

Svaka banka se u svom poslovanju neminovno susreće sa različitim vrstama rizika iz kojih mogu proisteći negativni efekti na njeno poslovanje. Zbog raznovrsnosti i složenosti poslova

[5] U januaru 1999. godine Bazelska komisija ponudila je predlog Novog sporazuma, poznatijeg kao Bazel II. Konačna verzija ovog sporazuma objavljena je u junu 2004., a važi od decembra 2006. Bazel II se zasniva na tri stuba: minimalni zahtjevi za potrebnim kapitalom, nadzorna supervizija i tržišna disciplina. Bazel II zamjenjuje postojeći tretman kreditnog rizika, uvodi kapitalni zahtjev za operativni rizik i vrši harmonizaciju kapitalnih zahtjeva banaka i brokerskih firmi., www.bis.org

savremenih banaka u stručnoj literaturi se javljaju brojne klasifikacije i vrste bankarskih rizika. Podjela i grupisanje rizika nije ni malo jednostavna, s obzirom na neiscrpan broj izvora rizika.
U načelu, bankarski rizici se mogu podijeliti u četiri osnovne kategorije:[6]

- finansijski (obuhvataju dvije vrste rizika: osnovni rizici – uključujući rizik likvidnosti, solventnosti i kreditni rizik – mogu rezultirati gubitkom za banku ako se njome ne upravlja primjereno i špekulativni rizik – kamatni, devizni i cjenovni rizici);
- operativni (vezani su za ukupnu organizaciju banke i funkcionisanje unutrašnjeg sistema uključujući informatičku i ostale tehnologije, usklađenost bankarskih politika i procedura, mjere zaštite od grešaka u poslovanju i prevara);
- poslovni (vezani su za bankarsko poslovno okruženje, uključujući makroekonomske i političke činioce, zakonsko okruženje i ukupnu infrastrukturu finansijskog sistema i platnog prometa);
- rizik događaja (uključuje sve tipove vanjskih rizika koji, ukoliko se materijalizuju, mogu narušiti bankarsko poslovanje ili pogoršati finansijsku stabilnost i adekvatnost kapitala).

Rizici kojima je banka naročito izložena u svom poslovanju su:[7] kreditni rizik, rizik likvidnosti, tržišni rizici (kamatni rizik, devizni rizik i rizik od promjene tržišne cijene hartija od vrijednosti, finansijskih derivata i robe), rizik izloženosti banke, rizik ulaganja banke, rizik zemlje, operativni rizik, pravni rizik, reputacioni rizik i strateški rizik.

Kreditni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled neizvršavanja obaveza dužnika prema banci.

Rizik likvidnosti je mogućnost nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled nesposobnosti banke da ispunjava svoje dospjele obaveze.

Tržišni rizik obuhvata kamatni i devizni rezik.
Kamatni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled promjene kamatnih stopa.

[6] Greuning H., Bratanović S., *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima*, Mate, Zagreb 2006., str. 3-4
[7] http://www.nbs.rs/internet/latinica/55/55_6/index.html?

Devizni rizik je rrizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled promjene deviznog kursa.

Posebnu vrstu tržišnog rizika predstavlja rizik od **promjene tržišne cijene hartija od vrijednosti, finansijskih derivata ili robe** kojom se trguje ili se može trgovati na tržištu.

Rizici izloženosti banke obuhvataju rizike izloženosti banke prema jednom licu ili prema grupi povezanih lica, kao i rizike banke prema licu povezanom sa bankom.

Rizici ulaganja banke obuhvataju rizike njenih ulaganja u lica koja nisu lica u finansijskom sektoru i u osnovna sredstva.

Rizik zemlje (rizici koji se odnose na zemlju porijekla lica prema kome je banka izložena) podrazumijeva moguće negativne efekte na finansijski rezultat i kapital banke zbog nemogućnosti banke da naplati potraživanja od ovog lica iz razloga koji su posledica političkih, ekonomskih ili socijalnih prilika u zemlji porijekla tog lica. Ova vrsta rizika obuhvata političko-ekonomski rizik i rizik trnsfera.

Operativni rizik odnosi se na mogućnost nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke koji su posledica propusta u radu zaposlenih, neodgovarajućih internih procedura i procesa, neadekvatnog upravljanja informacionim i drugim sistemima, kao i usled nepredvidivih eksternih događaja.

Pravni rizik predstavlja mogućnost nastanka gubitaka usled kazni i sankcija proisteklih iz sudskih sporova po osnovu neispunjavanja ugovornih i zakonskih obaveza, kao i usled kazni i sankcija izrečenih od strane regulatornog tijela.

Reputacioni rizik se odnosi na mogućnost nastanka gubitaka usled negativnog uticaja na tržišno pozicioniranje banke.

Strateški rizik se odnosi na mogućnost nastanka gubitaka usled nepostojanja dugoročne razvojne komponente u upravljačkom i rukovodećem timu banke.

Ipak, u najznačajnije rizike u bankarskom poslovanju spadaju: kreditni rizik, tržišni rizik, operativni rizik, devizni rizik, kamatni rizik, rizik likvidnosti i rizik zemlje. Zato će ovi rizici biti detaljnije obrađeni.

1.2.1. Kreditni rizik

Kredit[8] je finansijska imovina koja rezultira iz predavanja gotovine ili druge imovine od strane kreditora uz obavezu vraćanja na definisani datum ili datume, ili na zahtjev, obično sa kamatom.[9] Svako pozajmljivanje sredstava sa sobom nosi i određenu dozu rizika. Kreditni rizik se definiše kao rizik neizvršavanja obaveza po osnovu nastalog duga, tj. neplaćanja glavnice od strane dužnika, odnosno rizik da suprotna strana u ugovoru ne izvrši obavezu u punoj vrijednosti ili u trenutku dospijeća ili u bilo kom trenutku nakon dospijeća. On izražava trajnu ili privremenu nemogućnost dužnika da u ugovorenom roku ispuni obavezu ili je u tom roku samo djelimično ispuni. Među rizicima sa kojima se banka suočava, ovo je najvažnija vrsta.

[8] Kredit je novčani dužničko-povjerilački odnos u kojem povjerilac kredita (obično banka) ustupa pravo korišćenja određenog iznosa novčanih sredstava dužniku (debitoru) na ugovoreno vrijeme i uz ugovorene uslove povrata. Sama riječ kredit dolazi od francuskog, njemačkog i talijanskog jezika, a iz latinskog dolazi samo značenje, što znači - ono što je povjereno, zajam. U širem smislu riječi obuhvata različite namjenske i nenamjenske kreditne oblike poput novčanih zajmova, robnih i potrošačkih kredita, finansijskih kredita, poslovnih aranžmana prodaje robe, usluga i izvođenja radova uz odloženu naplatu, dužničke vrijednosne papire, standby sporazume, otvorene račune i dr. Kao instrument premošćenja tekuće nelikvidnosti, odnosno finansiranja izvoza, uvoza, potrošnje, investicija ili proizvodnje u razdoblju nedovoljne štednje, kredit je važna poluga gospodarskog rasta i razvoja. U nedostatku novca, kao sredstva prometa i plaćanja, preko čekova, mjenica i drugih kreditnih instrumenata smanjuje se opasnost od gospodarskog zastoja, nedovoljne potražnje uz datu ponudu ili pak nedostatka ponude roba i usluga potrebnih za zadovoljenje potražnje. To se posebno ogleda kod bankarskih kredita, gdje banke odobravajući kredit stvaraju novac (depozitni ili kreditni novac) kojim zajmotražilac može raspolagati za plaćanja. Odobravanje novčanih i nenovčanih kredita, zasniva se na povjerenju prema dužniku, odnosno ocjeni njegove kreditne sposobnosti i spremnosti vraćanja kredita u dogovorenom roku, uz plaćanje određene naknade u obliku kamate. Kako bi se smanjio rizik od nemogućnosti dužnika da uredno izvršava svoje obaveze prema povjeriocu, korišćenje kredita često je uslovljeno određenim kreditnim osiguranjem, npr. jemstvom, pravom zaloga pokretne imovine, založnoga prava na nekretnine i sl., http://hr.wikipedia.org/wiki/Kredit

[9] Bank for International Settlement, Basel Committee on Banking Supervision, 1996., *Settlement risk in foreign exchange transactions: Report prepared for the committee on payment and settlement systemes of central banks of the group of ten countries,* Bazel, Switzerland

Postoje različiti izvori nastanka kreditnog rizika, od odobravanja kredita stanovništvu i malim preduzećima, sekjuritizovanih,[10] hipotekarnih kredita preko trgovine korporativnim ili državnim dugovnim hartijama, do trgovine derivatima na finansijskim tržištima. Visina kreditnog rizika zavisiće od strukture ugovora između banke i njenih klijenata. Kreditni rizik je moguće diversifikovati ali se teško može potpuno pokriti (izvršiti hedžing).[11] Razlog je što najveći dio rizika neizvršenja obaveze može biti rezultat sistemskog rizika.

Kreditni rizik je, više od svih drugih, uslovljen neizvjesnim okolnostima vezanim za poslovanje klijenta. To za posledicu ima potrebu kontrole velikog broja parametara poslovanja i klijenta i banke. Banka mora imati predstavu o rizicima sa kojima se klijent susreće u svom poslovanju, polazeći od karaktera njegovog poslovanja i tržišta u kome posluje. Izloženost kreditnom riziku se u savremenom bankarskom poslovanju mjeri procjenom očekivanog gubitka po određenoj investiciji na osnovu kvantitativne analize. Pri tome, očekivani gubitak zavisi od tri činioca:[12]

- vjerovatnoća da suprotna strana neće podmiriti obaveze na ugovoreni način i u ugovoreno vrijeme,
- iznos gubitka koji bi se ostvario u slučaju nepoštovanja ugovora od suprotne strane,
- potencijalna izloženost banke neplaćanju na određeni datum u budućnosti.

Monitoring kreditnog rizika u banci vrši se kroz klasične bankarske procedure:

- ustanovljavanje sistema limita zaduživanja,
- poštovanje pravila o diversifikaciji rizika na sve zajmotražioce itd.

Osim klasičnih kreditnih poslova, kreditni rizik nastaje kod trgovanja različitim finansijskim instrumentima na tržištu. Gubitak koji će nastati u slučaju neizmirivanja obaveza dužnika zavisi od tržišne vrijednosti finansijskih instrumenata i stepena njihove likvidnosti.

---

[10] Sekjuritizacija kredita je proces u kojem se plasmani objedinjuju u pul i prodaju se prava na hartije od vrijednosti pula. Npr. Finansijska kompanija koja je izdala veliki broj kredita hoće da prikupi još sredstava za plasman, ali nema likvidno sekundarno tržište za individualne kredite. Umjesto toga, firma formira pul velikog broja kredita i prodaje investitorima učešće u pulu. Za finansijsku kompaniju ovo znači priliv novih sredstava, dok za investitora predstavlja likvidnu investiciju s obzirom na veliku diversifikaciju., www.riskglossary.com

[11] Hedžing predstavlja preuzimanje rizika koji umanjuju ukupan rizik portfolia. Ne treba ga miješati sa diversifikacijom. Kod diversifikacije rizici su nekorelirani, dok kod hedžinga imaju negativnu korelaciju., www.riskglossary.com

[12] Basel Committee of Banking Supervision, 2004., str.62-65

1.2.2. Tržišni rizik

Tržišno orjentisanim ekonomijama tržišna vrijednost aktive, pasive i neto vrijednost banke i drugih finansijskih institucija konstantno su u nestabilnom stanju, stvarajući tržišni rizik. Tržišni rizik je rizik koji neka banka može snositi usled nepovoljnih kretanja tržišnih cijena. Izloženost takvom riziku može nastati usled bančinog preduzimanja namjernih špekulativnih pozicija ili može proizaći iz bančine aktivnosti trgovanja devizama.[13] Tržišni rizik je vjerovatnoća ostvarivanja gubitka po finasnijskim instrumentima evidentiranim bilansno i vanbilansno, uzrokovana promjenama u kamatnim stopama, deviznim kursevima, cijenama, indeksima i /ili ostalim tržišnim faktorima koji utiču na vrijednost finansijskih instrumenata, kao i na rizike povezane sa prometom finansijskih instrumenata na tržištu (rizik druge ugovorne strane, emitenta i plasmana). Tržišni rizici proizilaze iz nestabilnosti pozicija u četiri osnovna ekonomska tržišta: kamatno osjetljivom tržištu dužničkih vrijednosnih papira, tržištu akcija, valuta i roba. Nestalnost svakog od navedenih tržišta izlaže banku kolebanjima cijena ili vrijednosti finansijskih instrumenata. U razvijenom tržišnom okruženju, banke se sa evidentnom likvidnošću mogu normalno zaštititi od kolebljivosti tržišta. Rezultirajuća neto efektivna otvorena pozicija određuje iznos portfolija koji ostaje izložen tržišnom riziku.

Kapital se mora zadržati kao zaštita za potencijalne gubitke usled tržišnog rizika. Takav se kapital naziva dodatni kapital II.

Najvažniji indikatori tržišnog rizika u upravljanju bankarskim i finansijskim institucijama su:[14]

- odnos knjigovodstvene vrijednosti aktive i procjene tržišne vrijednosti iste aktive,
- odnos knjigovodstvene vrijednosti akcijskog kapitala i tržišne vrijednosti tog istog akcijskog kapitala,
- tržišna vrijednost obveznica i druga fiksna prihodovna aktiva u relativnom odnosu prema njihovoj vrijednosti, registrovana u knjigovodstvu banaka ili drugih finansijskih institucija,

[13] Greuning H., Bratanović S., *Analiza i upravljanje bankarskim rizicima*, 2. izdanje, Mate, Zagreb, 2006., str.231
[14] Greuning H., Bratanović S., *Analiza i upravljanje bankarskim rizicima*, Mate, Zagreb 2006., str.233

- tržišna vrijednost obične i prioritetne akcije po jedinici, koja odražava percepciju investitora o izloženosti riziku banke ili druge finansijske institucije, kao i potencijal zarade.

Tržišni rizik rezultira iz promjene cijene akcija, robe, kamatnih stopa i valuta. Stoga, njegovi najvažniji djelovi su rizik vlasničke pozicije, robni, kamatni i valutni rizik. Svaki sastavni dio rizika uključuje opšti tržišni rizik i specifični rizik koji nastaje usled specifične strukture portfolija neke banke. Osim standardnih instrumenata, tržišni rizik se odnosi i na derivatne instrumente, kao što su opcije, dionički derivati ili derivati vezani za valutu i kamatne stope. Nestalnost cijena većine aktive koja se drži u investicijskom portfoliju stabilne likvidnosti ili trgovačkom portfoliju često je znatna. Kolebljivost se pokazuje čak i na razvijenim tržištima, premda je mnogo viša u novim ili nelikvidnim tržištima. Prisustvo velikih institucionalnih investitora, kao što su penzioni fondovi, osiguravajuća društva ili investicioni fondovi, takođe su imali uticaja na strukturu tržišta i tržišnog rizika. Institucionalni investitori usklađuju svoj krupni investicioni portfolio stabilne likvidnosti i trgovački portfolio trgovanjem velikih razmjera, a na tržištima sa rastućim cijenama kupovina velikih razmjera ima tendenciju da gura cijene na gore. Obratno, tržišta sa tendencijom pada postaju nestalnija kada se prodaju veliki paketi akcija. Na kraju to vodi do širenja amplitude cijena, te shodno tome, do povećanog tržišnog rizika. Sve veća izloženost banaka tržišnom riziku uzrokovana je tendencijom raznolikosti bankarskog poslovanja.

Portfolio vlasničkog trgovanja mora se razlikovati od investicionog portfolia stabilne likvidnosti. Cilj špekulativnog trgovanja usmjeren je na iskorišćavanje tržišnih prilika (npr: korišćenjem ugovora o otkupu) dok se investicioni portfolio stabilne likvidnosti podržava i njime trguje kao amortizerom za osiguranje stabilne likvidnosti. I špekulativno trgovanje i investicioni portfolio stabilne likvidnosti podložni su tržišnom riziku. Po svojoj prirodi, tržišni rizik zahtijeva trajnu pažnju menadžmenta banke kao i primjerene analize. Ograničenje izloženosti riziku maksimalnog gubitka trebalo bi se odrediti s obzirom na strukturu kapitala neke banke i trend zarade kao i njen sveukupni profil rizika. Kada gubici pozicije neke banke dostignu neprihvatljiv nivo pozicije treba ili automatski zatvoriti ili započeti konsultacije sa službenicima zaduženim za

upravljanje rizicima ili ALCO[15] odborom kako bi se utvrdila ili potvrdila strategija ograničenja maksimalnog gubitka.

1.2.3. Operativni rizik

Većina teoretičara se slaže da je upravljanje bankom, danas, u suštini upravljanje rizicima kojima je ona izložena u svom poslovanju. Decenijama unazad, predmet analize rizika u bankarskom poslovanju su bili tradicionalni bankarski rizici: kreditni rizik, tržišni rizik, rizik likvidnosti i rizik solventnosti. Međutim, globalizacija, deregulacija finansijskih tržišta, merdžeri i akvizicije, savršenija tehnologija, povećana konkurencija, izbjegavanje posrednika, porast elektronske trgovine, visok stepen spajanja, razdvajanja i konsolidacije, porast unutrašnjih i ino-sporazuma, učešće u kliringu itd. značajno je povećalo izloženost banke potpuno novim rizicima u poslovanju i pred finansijske institucije postavilo sasvim nove izazove koji se tiču poboljšanja elastičnosti finansijskog sitema. Poslednjih godina banke su shvatile da od kvalitetne procjene i sistema upravljanja operativnim rizikom, umnogome zavisi njena stabilnost, tržišno učešće i rezultat poslovanja. Na ovaj način, u žižu interesovanja dospijevaju operativni rizici, koji i nisu potpuno novi rizici. Oni su zapravo oduvijek bili dio bankarskog poslovanja ali im do sada nije bila posvećena odgovarajuća pažnja.

Operativni rizik predstavlja vjerovatnoću ostvarenja gubitka u poslovanju banke, usled neadekvatnih internih sistema, procesa i kontrola, slabosti i propusta u izvršenju poslova, protivpravnih radnji i spoljnih događaja koji mogu izložiti banku gubitku.[16] Operativni rizik je rizik štete, koji banka može pretrpjeti usljed poremećaja faktora poslovanja, internih[17] ili eksternih[18].

[15] ALCO – odbor za upravljanje aktivom i pasivom
[16] Đoković N. (savjetnik za ekonomska pitanja u Udruženju banaka Crne Gore), *Operativni rizici u bankarskom poslovanju, Vjerovatnoća ostvarivanja gubitaka*, www.cgekonomist.com/?broj=10&clanak=509, 9. jun 2008.
[17] Interni faktori su: struktura banke, priroda bančinih aktivnosti, kvalitet ljudskih resursa...
[18] Eksterni faktori su: promjene u bankarskom sektorru, tehnološki napredak, prirodne (elementarne) nepogode...

Kroz pisane politike i procedure za upravljanje rizicima, banka treba da obezbijedi:[19]

- politike i procedure za upravljanje operativnim rizikom;
- definisana ovlašćenja i odgovornosti u procesu preuzimanja i upravljanja operativnim rizikom;
- sistem izvještavanja i informisanja upravnog odbora i rukovodstva banke o upravljanju operativnim rizikom.

Praksa je da upravni odbor najmanje jednom godišnje preispituje adekvatnost uspostavljenog sistema upravljanja operativnim rizikom. Navedenim politikama i procedurama se obezbjeđuje:[20]

- identifikacija postojećih izvora operativnog rizika i izvora operativnog rizika koji mogu nastati uvođenjem novih sistema, poslovnih proizvoda i aktivnosti;
- mjerenje operativnog rizika, njegovom tačnom i blagovremenom procjenom;
- praćenje operativnog rizika, analiziranjem stanja, promjena i trendova izloženosti riziku i
- kontrolisanje operativnog rizika, njegovim održavanjem na nivou prihvatljivom za rizični profil banke, njegovim smanjenjem ili eliminisanjem.

U većini banaka, operativnim rizikom upravlja ALCO komitet i prati izvršenje preduzetih mjera za njegovo otklanjanje. ALCO u adekvatnoj formi informiše zaposlene u banci o njihovim obavezama u procesu upravljanja operativnim rizikom, mjerama koje treba preduzeti radi njegovog smanjenja ili eliminisanja. Obično jednom godišnje ALCO preispituje plan postupanja banke u vanrednim situacijama, scenarije događaja koji mogu uzrokovati prekid ključnih poslova u banci, utvrđivanje prelaznih rješenja za očuvanje ključnih aktivnosti, kao i sistema za uspostavljanje redovnog načina poslovanja. Plan postupanja banke u vanrednim situacijama podnosi se Upravnom odboru, koji ga i usvaja. U zavisnosti od nivoa operativnog rizika u banci, zadužuju se direktori sektora i sektor IT za njegovo praćenje i pravovremeno obavještavaju menadžment banke, ALCO i upravni odbor o ukupnoj izloženosti ovom riziku, kao i visini potrebnih rezervi za potencijalne gubitke.

[19] Đoković N. (savjetnik za ekonomska pitanja u Udruženju banaka Crne Gore), *Operativni rizici u bankarskom poslovanju, Vjerovatnoća ostvarivanja gubitaka*, www.cgekonomist.com/?broj=10&clanak=509, 9. jun 2008.
[20] Đoković N. (savjetnik za ekonomska pitanja u Udruženju banaka Crne Gore), *Operativni rizici u bankarskom poslovanju, Vjerovatnoća ostvarivanja gubitaka*, www.cgekonomist.com/?broj=10&clanak=509, 9. jun 2008.

Ključna komponenta strateškog upravljanja je odobravanje tolerisanog rizika od strane organizacije, odobravanjem strategija koje postavljaju uglavnom pisane standarde. Praksa je da interni revizor i ALCO vrše interno izvještavanje o funkcionisanju sistema upravljanja operativnim rizikom i njegovom periodičnom ispitivanju. Interni revizor u svojim izvještajima konstatuje iznos i uzroke nastanka gubitaka po operativnom riziku, daje preporuke za preduzimanje određenih mjera za otklanjanje istih, radnje koje je banka preduzela za nadoknadu gubitka, kao i mjera koje je banka preduzela da spriječi gubitke po ovom osnovu u budućnosti. Svi zapisi o slučajevima koji se identifikuju kao potencijalno rizični slučajevi, dokumentuju se u posebnoj bazi izvještaja. U vezi sa gubicima koji su proistekli iz operativnog rizika, a koji prelaze jedan odsto rizičnog kapitala banke, interni revizor i menadžment banke obavještavaju centralnu banku, najkasnije u roku od osam radnih dana od nastanka gubitka (prema aktuelnim propisima). Izvještaj sadrži uzroke i iznos gubitaka, radnje koje je banka preduzela da nadoknadi gubitak, kao i radnje koje je banka preduzela ili namjerava da preduzme u cilju sprečavanja nastanka sličnih gubitaka u budućnosti.

Politika upravljanja operativnim rizikom banke omogućava lakšu identifikaciju, mjerenje, kontrolisanje i praćenje operativnog rizika. Jedna od ključnih stvari vezanih za upravljanje operativnim rizicima je identifikacija njihovih izvora. Između ostalih, tu spadaju:[21]

- protivpravno i neadekvatno postupanje zaposlenih u banci, kao što je pronevjera, pranje novca, neovlašćeni pristup računima klijenata, zloupotreba povjerljivih informacija, davanje lažnih ili pogrešnih informacija o stanju banke, neažurnost u izvršenju poslova, greške pri unosu podataka, nepridržavanje dobre poslovne prakse u radu, rođačke veze na ključnim pozicijama u banci i sl;
- neadekvatnost informacionog i drugih sistema u banci;
- poremećaji u poslovanju i kvar sistema (npr. kvar hardware ili software);
- spoljne protivpravne radnje, kao što su krađa, neovlašćeni prenos sredstava, neovlašćeno ulaženje u bazu podataka, nezakonito pribavljanje dokumenata banke i dr;
- neprimjerena poslovna i tržišna praksa, loš izbor klijenata (nepoštovanje internih procedura);
- nepredvidivi događaji, kao što su elementarne i druge nepogode, terorizam i sl.

[21] Đoković N. (savjetnik za ekonomska pitanja u Udruženju banaka Crne Gore), *Operativni rizici u bankarskom poslovanju, Vjerovatnoća ostvarivanja gubitaka*, www.cgekonomist.com/?broj=10&clanak=509, 9. jun 2008.

Prema već navedenom modelu, izvještaje o operativnim rizicima, svakog mjeseca, šalju sve organizacione jedinice banke organizacionoj jedinici zaduženoj za upravljanje rizicima, koja sumira izvještaje i utvrđuje nivo rezervacija. Ta jedinica će nakon identifikacije konkretnih izvora operativnog rizika primijeniti adekvatne metode mjerenja, koje će podržavati postojeća tehnološka rješenja. Nakon toga vrši se obračun rezervi za potencijalne gubitke po ovom osnovu, shodno rizičnom profilu banke i uspostavljenih limita izloženosti.[22]

Poslednjih godina donijet je niz propisa koji prate operativne rizike, a to su: *The Bank Secrecy Act, USA Patriot Act Gramm-Leach-Billey Act, Basel II, Sarbanes-Oxley, i Federal Financial Institucions Examination Council* (*FFIEC*).[23]

U skladu sa standardima o upravljanju operativnim rizikom, koje je propisao Bazelski komitet (tzv. Bazel II), neke banke u Crnoj Gori, primjenjuju model baziran na COSO „*Enterprise Risk Management*“ okviru za identifikovanje, monitoring i otklanjanje operativnih rizika, kao i na ORMMM „*Operational management Maturity Model*“ procesu uvođenja cijelog postupka upravljanja operativnim rizicima poslovanja banke.[24]

[22] To su tri metoda obračuna rezervi za potencijalne gubitke (osnovni pristup, standardizovani pristup i napredni pristup). Ako se primijeni npr. standardizovani pristup, banka mapira svoje aktivnosti u osam poslovnih linija, ili segmenata poslova. Zahtjev za svaku posebnu liniju se dobija kao proizvod određenog indikatora i fiksnog procenta b (beta), koji je propisao Bazelski komitet.

[23] *The Bank Secrecy Act* i *USA Patriot Act* zahtijevaju programe kojima će se omogućiti uspješna kontrola protiv pranja novca, izvještavanje o sumnjivim aktivnostima, praćenje velikih transfera novca, identifikacija komitenata...
The Gramm-Leach-Billey Act se odnosi na zaštitu privatnosti kao i na sigurnost informacija u okviru jedne banke.
Serbanes-Oxley Act zahtieva reviziju internih kontrola širom mnogih odjeljenja banke.
FFIEC i *FFIEC IT* daju niz instrukcija za upravljanje rizicima informacionih tehnologija (IT).
I naravno, novi Basel II sporazum, donet od Bazelskog odbora Banke za međunarodna poravnanja (*BIS*), koji obezbeđuje niz međunarodnih standarda za upravljanje rizicima u finansijskim organizacijama. Oni približavaju kapital koji banke poseduju i rizike koje preduzimaju, da bi se povećala sposobnost odbrane od rizičnih događaja i stabilnost same finansijske organizacije. Basel II nameće finansijskim institucijama da moraju imati strategiju upravljanja rizicima. Njegov osnovni cilj je da kreira regulatorne okvire za standardizaciju upravljanja rizicima za finansijske organizacije, koji će važiti širom sveta. Ovo u suštini znači da je usaglašenost sa Baselom II obavezna za sve finansijske institucije u Evropskoj Uniji, što njegovo razumevanje čini još zanimljivijim i važnijim. Uglavnom, Basel II je važan po tome što je upravo on uveo operativne rizike u rizike prvog reda, navodeći da i drugi rizici osim kreditnog i tržišnog mogu biti krucijalni.

[24] Đoković N. (savjetnik za ekonomska pitanja u Udruženju banaka Crne Gore), *Operativni rizici u bankarskom poslovanju, Vjerovatnoća ostvarivanja gubitaka*, www.cgekonomist.com/?broj=10&clanak=509, 9. jun 2008.

1.2.4. Devizni rizik

Ovo je vrlo realan rizik, naročito na ovim prostorima gdje ne postoji razvijeno tržište koje bankama ili preduzećima omogućava da se zaštite od tog rizika. Devizni rizik nastaje kada preduzeća raspolažu sredstvima ili prihodima u jednoj valuti, a njihove obaveze su u drugoj valuti. Brojni su primjeri situacija širom svijeta u kojima je devizni rizik bio uzrok propasti inače kvalitetnih preduzeća i banaka.

Mada postoje razvijeni instrumenti (terminski ili opcioni ugovori) koji se mogu koristiti radi smanjenja nivoa rizika, oni se kod nas još ne primjenjuju. Zato banke treba da vode računa o tome da se svaka valutna neusklađenost identifikuje, uz redovno izvještavanje rukovodstva, tako da se može neutralisati ukoliko se kurs kreće na način koji ne odgovara banci.

Banke treba da vode računa o situacijama kada su njihovi klijenti koji su korisnici kredita izloženi deviznom riziku. Ovo je naročito značajno u slučajevima kada klijent dobije kredit od banke u jednoj valuti (razlozi za to su uglavnom niže kamatne stope) pri čemu su njegova sredstva ili ostvareni prihod u drugoj valuti. Negativne kursne razlike biće ostvarene kada je otvorena pozicija pozitivna, a dođe do pada vrijednosti strane valute u odnosu na domaću, ako u situaciji negativne otvorene valutne pozicije vrijednosti strane valute izražene u domaćoj poraste.

1.2.5. Kamatni rizik

Jedan od najvećih i najopasnijih oblika rizika sa kojim se suočavaju banke i druge finansijske institucije jeste kamatni rizik. Izloženost banaka ovoj vrsti rizika proističe iz toga što većina njihovih bilansnih stavki generišu prihode i troškove koji se usklađuju sa kamatnim stopama. Kamatni rizik predstavlja osjetljivost kapitala i prihoda na promjene u kamatnim stopama. Npr. banka koja ima zaključen ugovor o kreditu sa klijentom po varijabilnoj kamatnoj stopi izložena je riziku da zabilježi pad prihoda ako nastupi pad tržišta kamatnih stopa. Suprotno tome, korisnik kredita dolazi u nepovoljnu poziciju, tj. ima veće troškove, ukoliko dođe do skoka kamatnih stopa na tržištu. Osnovna mjera obezbjeđenja od ovakve vrste rizika jeste utvrđivanje koeficijenta koji pokazuje odnos između stavki aktive i pasive koje su osjetljive na promjene

kamatnih stopa. On predstavlja spremnost banke da prihvati rizik u pogledu predviđanja budućeg kretanja kamatnih stopa na tržištu.

Kada na tržištu dođe do promjena u kamatnim stopama, izvor prihoda banaka i njihovih konkurenata (naročito prihodi od kamata po zajmovima i h.o.v.) kao i najvažniji izvori troškova (troškovi od kamata po nedepozitima i drugim zaduživanjima) takođe moraju da pretrpe promjene. Promjenljive tržišne kamatne stope takođe mijenjaju tržišnu vrijednost aktive i pasive i time mijenjaju neto vrijednost finansijske institucije, tj. vrijednost investicija vlasnika kompanije. Promjenljive tržišne kamatne stope utiču i na bilans stanja i uspjeha i drugih finansisjskih institucija.

Cilj upravljanja kamatnim rizikom jeste održavanje izloženosti po kamatnim stopama unutar dopuštenih okvira. Visoke kamatne stope dovode do smanjivanja cijene akcija. One stimulišu investitore da slobodna novčana sredstva preusmjeravaju u bankarski sistem što dovodi do manje tražnje na tržištu akcija i pada njihove cijene. Obrnut proces se dešava u slučaju pada kamatnih stopa. Takođe, niske kamatne stope, odnosno jeftin novac, stvaraju slobodna sredstva za nastup špekulanata na tržištu kapitala što dovodi do rasta cijena akcija.[25] U suprotnom, oskudica novčanih sredstava generisanih iz bankarskog sektora smanjuje špekulativnu tražnju na berzi što dovodi do pada cijena akcija. Takođe, visoke kamatne stope predstavljaju problem kompanijama koje se finansiraju kreditima. Zato nemaju dovoljno sredstava za ulaganja i povećavanje vrijednosti firme, a samim tim i cijene njenih akcija.[26]

Rizik kamatne stope (*interest rate risk*) nastaje usled promjena u nivou kamatne stope na tržištu i on je uglavnom nediversifikovani rizik pošto nivo svih kamatnih stopa teži da se mijenja zajedno i utiče na vrijednost svih h.o.v. istovremeno.[27]

---

[25] Jazić V., *Rizici u bankarskom poslovanju*, Stubovi kulture, Beograd 2008., str. 17

[26] Činjenica je da postoji veliki uticaj kamatnih stopa na kretanja cijena h.o.v. Međutim, primjer investicione manije u vrijeme velike svjetske ekonomske krize 1929.godine, kada su kamatne stope bile izuzetno visoke, a tržište akcije bilježilo nevjerovatan rast, najbolje govori u prilog tvrdnji da ne postoji ovako jednoznačna korelacija kretanja kamatnih stopa i cijena akcija.

[27] Akcije (obične i prioritetne) imaju rizik kamatne stope jer su njihove procijenjene vrijednosti sadašnje vrijednosti budućih dividendi. Tako, kada se mijenja kamatna stopa, mijenja se i sadašnja vrijednost ovih h.o.v. međutim, obične i prioritetne akcije ne mijenjaju se tačno u skladu sa cijenama obveznica jer su više pod uticajem drugih vrsta rizika (prije svega rizika bankrotstva firme). Glavni rizik kome podležu državne obveznice jeste rizik kamatne stope, s obirom da su oslobođene rizika neizvršenja obaveze. Tako tržišna cijena obveznica varira s promjenom k.s.na tržištu i rijetko je jednaka nominalnoj vrijednosti, osim u momentu dospijeća kada se nominalna vrijednost mora vratiti investitoru. U sličaju rasta tržišne kamatne stope, cijena državnih obveznica pada jer investitori nisu spremni da kupuju obveznicu koja nosi nižu kamatnu stopu od one koja je trenutno na tržištu. U suprotnom, kada kamatne stope padaju, raste cijena obveznica pošto su investitori zainteresovani za već emitovane obveznice po kamatnoj

Kamatne stope za svaki pojedinačni zajam ili h.o.v. određuje finansijsko tržište na kojem davaoci sredstava zajma (kredita) dolaze u kontakt sa onima kojma su ta sredstva potrebna. Tako kamatne stope (cijena kredita) imaju tendenciju da dostignu nivo na kojem dolazi do izjednačenja iznosa sredstava kredita koja se traže i iznosa sredstava koja se obezbjeđuju.[28] Kada je u pitanju odobravanje zajmova, banke i njihovi konkurenti obezbjeđuju sredstva za odobravanje kredita na tržištu. Pri tome je svaka od ovih zajmovnih institucija samo jedna od mnogobrojnih institucija koje obezbjeđuju sredstva za kredite na međunarodnom tržištu sredstava. Banke se pojavljuju na tržištu i kada im je potreban zajam (kredit) da ponude svoje depozitne usluge sa ciljem da povećaju sredstva za odobravanje zajmova i investicija. Bez obzira na to da li se banke i njihovi konkurenti nađu na tržištu na strani onih koji obezbjeđuju sredstva ili onih koji traže sredstva zajma u bilo kom trenutku oni ne mogu da odrede nivo niti da budu sigurni u pogledu tendencija kretanja tržišnih kamatnih stopa. Finansijska institucija može samo da reaguje na dostignuti nivo ili tendenciju kretanja kamatnih stopa na način koji pruža najbolje izglede za postizanje njenih ciljeva.

Bankari pokušavaju da predvide buduća kretanja na tržištu kamatnih stopa radi uklanjanja kamatnog rizika. Međutim, činjenica da se kamatne stope formiraju na osnovu interakcija hiljada zajmodavaca i zajmoprimaca čini predviđanje preciznih kamatnih stopa praktično nemogućim. Dakle, bankari moraju da prihvate kamatne stope kao takve i da na osnovu toga prave svoje planove.

1.2.6. Rizik likvidnosti

Likvidnost predstavlja sposobnost banke da u svakom trenutku raspolaže adekvatnim iznosom sredstava neophodnih za finansiranje rasta aktive i blagovremeno pokriće svih obaveza koje dospijevaju. Likvidnost je bankama potrebna za kompenzaciju očekivanih i neočekivanih nestabilnosti u bilansima i za osiguranje sredstava za rast. Preko likvidnosti se održava povjerenje depozitara, čime se izbjegava “domino efekat” što omogućuje opstanak banke u

---

stopi većoj od trenutne. Investitor koji želi da izbjegne fluktuacije kamatnih stopa može investirati u kratkoročne obveznice. Međutim, tada se javlja druga vrsta rizika-rizik nominalne (kuponske) k.s.

[28] Rose S. P., Hudgins S.C., *Bankarski menadžment i finasnijske usluge*, Data status, Beograd 2005., str.33

neizvjesnim tržišnim uslovima.[29] Ona predstavlja sposobnost banke da djelotvorno obavlja otkup depozita, da pokrije veća finansiranja u kreditnom i investicionom portfoliju. Za većinu banaka i drugih deponentnih institucija, najveći pritisci potražnje za raspoloživim sredstvima dolaze od strane klijenata koji povlače novčana sredstva sa svojih depozitnih računa i u vidu zahtjeva za odobravanje kredita od strane klijenata koje određena institucija želi da zadrži kao svoje klijente – bilo u formi obnavljanja isteklih ugovora o zajmu ili povlačenja po postojećim kreditnim linijama.

Da bi se izašlo u susret pomenutoj potražnji za likvidnošću, banke i druge finansijske institucije se pozivaju na nekoliko potencijalnih izvora sredstava. Najvažniji izvor sredstava deponentne institucije su novi depoziti klijenata (bilo da su to novootvoreni računi ili novi depoziti na već postojećim računima). Priliv depozita je najveći kada se isplaćuju mjesečne plate i sredinom mjeseca kada se plaćaju računi i vrše ostala plaćanja. Sledeći važan izvor likvidnih sredstava je otplata zajmova od strane klijenata čime se obezbjeđuju svježa sredstva za zadovoljavanje novih potreba likvidnosti, što se postiže i prodajom aktive, posebno utrživih h.o.v. iz portfolija h.o.v. Likvidnost se takođe obezbjeđuje i iz prihoda ostvarenih od prodaje nedepozitnih usluga, kao i od zaduživanja na tržištu novca.

Kada je ukupna potražnja likvidnosti veća od ukupne ponude menadžment mora da se pripremi za deficit likvidnosti i da odluči kada i odakle će obezbijediti dodatna likvidna sredstva. S druge strane, ako je u bilo kom trenutku ukupna likvidnost veća od ukupne potražnje za likvidnošću rukovodstvo mora da se pripremi za suficit likvidnosti i da odluči kada i gdje će rentabilno investirati suficit likvidnih sredstava sve dok ista ne budu potrebna za pokriće budućih potreba likvidnosti.

Rizik likvidnosti je rizik od nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled nesposobnosti banke da ispunjava svoje dospjele obaveze. Suština problema upravljanja likvidnošću finansijske institucije može se opisati u dvije rečenice:[30]

Rijetko se događa da je potražnja za likvidnošću jednaka ponudi likvidnih sredstava u bilo kom određenom vremenskom trenutku. Finansijska kompanija se stalno suočava ili sa deficitom likvidnosti ili sa suficitom likvidnosti.

[29] Jović S., *Bankarstvo*, Naučna knjiga, Beograd 1990., str. 246-247
[30] Rose S. P., Hudgins S.C., *Bankarski menadžment i finansijske usluge*, 6.izdanje, Data status, Beograd 2005., str.53

Upravljanje likvidnošću podliježe riziku promjene tržišnih kamatnih stopa kao i riziku da likvidna sredstva ne budu raspoloživa u potrebnom obimu. Ukoliko kamatne stope porastu, finansijska sredstva koja institucija planira da proda da bi uvećala obim likvidnih sredstava (kao što su državne obveznice) izgubiće na vrijednosti, a neka će morati da se prodaju sa gubitkom. Ne samo da će povećanje likvidnih sredstava od prodaje ovih sredstava biti malog obima, već će i gubici koji nastanu takođe uticati na smanjenje prihoda. Takođe će i povećanje sredstava putem pozajmica biti skuplje usled porasta kamatnih stopa.

Ozbiljna izloženost pritiscima u pogledu likvidnosti nastaje iz nekoliko razloga: Problem vezan za nesklad dospijeća vezan je za činjenicu da banke i mnoge štedne institucije imaju neuobičajeno velike iznose finansijskih obaveza koje moraju odmah da izmire (kao što su depoziti po viđenju i zaduživanja na tržištu novca). Ove institucije uvijek moraju biti spremne da izađu u susret zahtjevima za gotovinom (koji mogu biti vrlo učestali u nekim periodima, naročito krajem nedjelje, početkom mjeseca i u nekim sezonama tokom godine). Sledeći izvor problema vezanih za likvidnost je osjetljivost na promjene u kamatnim stopama. Npr., kada kamatne stope porastu neki deponenti banaka i štednih institucija će povući svoja sredstva u potrazi za većim prihodima na nekom drugom mjestu. Mnogi klijenti mogu da odlože podnošenje novih zahtjeva za odobravanje zajmova ili da ubrzaju svoja povlačenja po onim kreditnim linijama koje nose nižu kamatnu stopu. Zato je jedan od najvećih zadataka menadžera za likvidnost da održava stalnu vezu sa najvećim deponentima i imaocima velikih neiskorišćenih kreditnih linija kako bi se donijela odluka da li i kada povlačenja sredstava mogu da se vrše, kao i da se osigura da odgovarajuća sredstva budu na raspolaganju kada dođe do potražnje za njima. Značaj upravljanja rizikom likvidnosti ogleda se u sledećem:

- Banke imaju specifičnu ulogu transformisanja kratkoročnih izvora sredstava u dugoročnu aktivu. Efektivno i efikasno upravljanje rizikom likvidnosti, kroz procjenu neophodnog novčanog toka kako u redovnom poslovanju, tako i u slučaju vanrednih okolnosti, omogućava banci blagovremeno ispunjavanje obaveza koje dospijevaju, a koje su pod uticajem i internih (poslovne odluke banke) i eksternih događaja i ponašanja svih učesnika na finansijskom tržištu;
- Upravljanje rizikom likvidnosti ima uticaj ne samo na dobit i kratkoročnu sposobnost banke da izmiruje dospjele obaveze već i na kapital i dugoročnu sposobnost banke da izmiruje svoje obaveze. S druge strane, dugoročna pozicija banke, u smislu njene

solventnosti i kapitala kojim raspolaže, povratno utiče na mogućnost banke da pribavi neophodna likvidna sredstva, naročito u uslovima nestabilnosti na finansijskom tržištu;

- Međuzavisnost rizika likvidnosti i drugih rizika kojima banka jeste ili može da bude izložena (npr. kreditni, tržišni, operativni, reputacioni i strateški rizik, rizik koncentracije i sl.) veoma je visoka. Zbog toga je neophodno da banka analizira sveobuhvatan uticaj drugih rizika na rizik likvidnosti i da uspostavi adekvatan sistem upravljanja rizikom likvidnosti, kao dio jedinstvenog sistema upravljanja rizicima;
- Problemi s likvidnošću jedne banke mogu da imaju i šire posledice na bankarski sektor i finansijski sistem. Aktuelna kriza na međunarodnom finansijskom tržištu svjedoči o značajnom uticaju koji likvidnost banke i bankarskog sistema ima na cjelokupan finansijski sistem i ekonomiju kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou.

1.2.7. Rizik zemlje

Rizik zemlje (*country risk*) je kreditni rizik zajmoprimaca u zemlji kao cjelini posmatran sa specifične perspektive zemlje. On se razlikuje od rizika suverena (*sovereign risk*), koji je kreditni rizik suverene države kao zajmoprimca. Rizik zemlje mora da se tretira kao odvojeni rizik, drugačiji od kreditnog rizika individualnih zajmoprimaca zato što zajmoprimci nemaju kontrolu nad ovim faktorom.

Rizik zemlje je rizik obavljanja transakcije sa jednom određenom zemljom ili posjedovanja imovine i entiteta u njoj.[31] Ovaj rizik predstavlja mogućnost da dužnik ne može da izmiri svoju obavezu prema inostranom kreditoru zbog političkih, socijalnih, pravnih i ekonomskih poremećaja u njegovoj zemlji. Izražava se vjerovatnoćom da zemlja dužnik ili dužnik iz neke zemlje ne može ili nije voljan da izmiri svoje obaveze zbog postojanja razloga koji nisu uključeni u okviru uobičajenog kreditnog rizika. Banka je dužna da utvrdi limite izloženosti riziku zemlje pojedinačno po zemljama dužnika, prati koncentraciju izloženosti riziku zemlje na regionalnoj osnovi, a po potrebi utvrdi i limite izloženosti prema pojedinim geografskim

[31] *Oxford Dictionary of Finance and Banking*, (Third Edition), Oxford University Press, New York, 2005., str. 95

regionima. Banka je dužna da vrši klasifikaciju aktive[32] i izdvajanja rezerve za potencijalne gubitke za stavke aktive po osnovu kojih je banka izložena riziku zemlje. Za klasifikaciju aktive i izdvajanja rezervi po osnovu rizika zemlje, banka koristi dugoročni kreditni rejting zemlje dužnika, utvrđen od strane više međunarodno priznatih agencija za utvrđivanje rejtinga. U slučaju kada se rejting zemlje dužnika razlikuje, banka je dužna da pri klasifikaciji aktive koristi najstrožiji rejting. Kad rejting zemlje dužnika nije utvrđen od strane međunarodno priznate rejting agencije, banka je dužna da ga utvrdi u skladu sa prethodno usvojenom metodologijom prihvatljivom za Centralnu banku i da u potpunosti dokumentovano dokaže tačnost tako utvrđenog rejtinga. Centralna banka može zahtijevati od banke da utvrdi strožiju klasifikaciju ili izdvoji veći procenat rezervi za potencijalne gubitke po osnovu rizika zemlje, ukoliko ocijeni da banka nije izvršila adekvatnu klasifikaciju.

Često se pod rizikom zemlje podrazumijeva politički rizik koji podrazumijeva da u datoj zemlji postoji miješanje političkih faktora u rad privatnog bankarskog sektora. Politički rizik je uži pojam od rizika zemlje i odnosi se na rizik da vlada zemlje u koju se želi investirati neočekivano uvede specifične propise koji mogu rezultirati diskontinuitetom i sažimanjem investicione aktivnosti kompanije u zemlji domaćinu kapitala.[33] Politički rizik može imati veliki uticaj na prinos neke međunarodne investicije te se on mora realno procijeniti. Investitori u razvijenim zemljama, obično, smatraju da postoji povoljna investiciona klima, odnosno da je politički rizik nizak kada u određenoj zemlji:[34]

- postoje stabilni uslovi privređivanja,
- postoji povoljan carinski, spoljnotrgovinski i devizni tretman stranih investicija,
- vlada politička i socijalna stabilnost,
- kada vlada te zemlje ima pozitivan stav prema stranim investicijama,
- kada je razvijena infrastruktura zemlje.

Načini smanjivanja političkog rizika mogu biti:

- uzimanjem kredita na lokalnom tržištu,
- održavanjem fiksne aktive na minimalnom nivou korišćenja lizing aranžmana,

[32] Aktivom banke smatraju se krediti, dužničke hartije od vrijednosti, ulaganja u kapital, korespodentski bankarski računi, derivati, garancije i druge bezuslovne vanbilansne obaveze.
[33] Gitman S., *Modern Banking in Theory and Practice*, John Wilwy&Sons, Ltd Chichester 1996.
[34] Popov Đ.., *Metodi procene rizika investiranja u inostranstvu*, Knjigovodstvo, Beograd 1996., br.11

- istraživanja i razvoj, u vezi sa inostranim projektom, izvoditi u matičnoj zemlji,
- ugovaranjem svih plaćanja u konvertibilnoj valuti,
- osnivanje institucija za obezbjeđenje osiguranja koji privatni sektor ne može adekvatno da pokrije.

Procjena rizika zemlje ima svoj mikro i makroekonomski aspekt. U prvom slučaju radi se o procjenjivanju rizičnosti određene finansijske transakcije ili investicije, gdje se kao zajmotražilac (dužnik) ili predmet investiranja pojavljuje neki mikroekonomski subjekt (preduzeće, kompanija) iz određene zemlje, dok se, u drugom slučaju, određuje rizičnost ulaganja u određenu zemlju ili kreditna sposobnost i sigurnost same zemlje kao dužnika. Osnovna svrha procjene rizika ulaganja u pojedine zemlje je da obezbijedi što sveobuhvatnija i tačnija saznanja o zemlji u koju će se plasirati zajmovni kapital ili odobriti izvozni krediti i direktna investicija. S tim u vezi, kada se posmatra rizičnost kreditne transakcije između rezidenata različitih država, treba praviti suštinsku razliku između: kreditnog rizika (*credit risk*), rizičnosti zemlje (*country risk*), rizičnosti države[35] (*sovereign risk*) i rizičnosti transfera[36] (*transfer risk*).

Rizičnost zemlje povezana je sa vjerovatnoćom i mogućnošću da jedna određena zemlja nije u stanju, ili nije spremna, da izmiri svoju obavezu (dugovanje). Rizičnost zemlje nije u direktnoj vezi sa neposrednom namjenom ulaganja ili kredita, već sa čitavim nizom ekonomskih, finansijskih, političkih, socijalnih i drugih uslova u datoj zemlji. Rizik zemlje je izloženost gubitku i prekograničnom kreditiranju, poruzrokovano događajima u određenoj zemlji, koji su pod kontrolom vlade, ali definitivno nisu pod kontrolom privatnih preduzeća ili pojedinaca. Prema ovoj definiciji, sve forme prekograničnog kreditiranja (*cross-border lending*) neke zemlje, bilo da je to vlada, banka, privatno preduzeće ili pojedinac, su uključene. Rizik zemlje je, stoga,

[35] Rizičnost države, odnosno suvereniteta, predstavlja onaj specifični aspekt rizika zemlje koji se vezuje za funkcije države kao zajmoprimca ili garanta po kreditu i prema kome postoji mogućnost njenog imuniteta u odnosu na bilo kakav postupak pravnog karaktera za izmirenje potraživanja. Naravno, sankcije za tako nešto ipak postoje u vidu isključenja dotične zemlje sa međunarodnog tržišta kapitala.

[36] Rizik transfera se pojavljuje u situaciji kada zajmoprimac, i pored svoje opšte solventnosti u poslovnom i finansijskom smislu, nije u stanju da izmiri dug u određenoj valuti (da transferiše sredstva u inostranstvo) iz razloga sistemskih i drugih opštih ograničenja u raspolaganju devizama (opšti moratorijum na plaćanja prema inostranstvu, zabrana određenih novčanih transfera) koja impliciraju nemogućnost da se dođe do deviza (sredstava u stranoj valuti) potrebnih za otplatu duga ili izvršenja neke druge obaveze (transfer dividende, repatrijacija kapitala).

[36] Elikhory M., *Credit Ranig Agencies and their Potencial Impact on Developing Countries*, UNCTAD, Discussion Papers No. 186, 2008., Geneva, str. 2

[36] Oetzel J.M., Richard A. Bettis and Zenner M., *Country Risk Measures: How Risky Are They? Journal of World Business*, 2001., str. 128-145

širi koncept od rizika suverena. Ovaj drugi je ograničen na kreditiranje vlada suverenih država. Međutim, suvereni rizik i rizik zemlje su u velikoj korelaciji, pošto su vlade glavni akteri kod oba rizika. Rijetki su izuzeci da dužnički rejting kompanija ili banaka iz neke zemlje ne mogu da nadmaše suvereni rejting te države, ali se dešavaju.[37]

Svrha procjene rizika zemlje je da procijeni finansijsku i ekonomsku opravdanost plasiranja sredstava u neku zemlju, ali imajući u vidu alternativne mogućnosti za ulaganje sredstava. Stoga se i procjena rizika zemlje mora zasnivati na sistemu permanentnog praćenja, evaluacije i predviđanja promjena u ekonomskoj, finansijskoj i političkoj poziciji zemlje, kako u sadašnjem periodu, tako i u narednih nekoliko godina. Na toj osnovi rizičnost zemlje se može procjenjivati na kratak, srednji i dugi rok, a u izvjesnim situacijama očekivana dobit na dugi rok može opravdati ulaženje u kratkoročni rizik. Vremenski horizont za koji se radi ocjena rizika zemlje je veoma bitan jer rizik, vremenski posmatrano, nije konstantan. Kratkoročno i dugoročno procjenjivanje rizika zemlje može dovesti do različitih zaključaka. Kada je u pitanju vremenski horizont ocjene rizika zemlje, međunarodne i multinacionalne razvojene institucije uglavnom rade srednjoročne i dugoročne procjene rizika, što je opredijeljeno karakterom zajmova i investicija koje one odobravaju, dok komercijalne banke obično polaze od kratkoročne analize i procjenjuju rizik za narednu godinu ili dvije, a agencije za kreditiranje i osiguranje izvoza koje pretežno finansiraju i osiguravaju kratkoročne i srednjoročne poslove vrše procjene za ovaj period. Agencije za procjenu kreditnog rejtinga vrše, u principu, procjenu rizika zemlje (prije svega kreditnog rizika zemlje) za sve vremenske horizonte, mada se uglavnom daje procjena kratkoročnog rizika (do godinu dana) i dugoročnog rizika (preko godinu dana).

Glavni komercijalni analitičari rizika zemlje i političkog rizika su: *Bank of America World Information Services; Business Environment Risk Intelligence (BERI), S.A., Control Risk Group (CRG); Economist Intelligence Unit (EIU); Euromoney Magazine; Institutional Investor Magazine; International Country Risk Guide (ICRG); Moody's Investor Service; Political Risk Services; S.J. Randt & Associates; Standard & Poor's Ratings Group*.[38]

Rangiranje zemalja se vrši na bazi informacija koje se dobijaju od vodećih ekonomista i stručnjaka za procjenu rizika zemalja iz najvećih 100 globalnih banaka i finansijskih firmi. Oni

[37] Elikhory M., *Credit Ranig Agencies and their Potencial Impact on Developing Countries*, UNCTAD, Discussion Papers No. 186, Geneva 2008., str. 2

[38] Oetzel J.M., Bettis R.A. and Zenner M., *Country Risk Measures: How Risky Are They? Journal of World Business*, 2001., str. 128-145

rangiraju sve zemlje na skali od 0 do 100, gdje 100 predstavlja najmanju šansu neizvršenja obaveza. Dobijeni rezultati se zatim ponderišu prema vrijednosti aktive (imovine) sa kojom institucije, iz kojih su ovi eksperti, raspolažu, sabiraju se i na osnovu toga se dobija kumulativni kreditni rejtnig zemlje.[39]

[39] Srbija (do septembra 2006.g. Srbija i Crna Gora su bili rangirani kao državna zajednica) prema rangiranju za mart 2008.g. (85. mesto sa 41,9 poena) je poboljšala svoj rejting u odnosu na mart 2007.g. (kada je bila na 94. mestu) za 7,6 poena, a u odnosu na septembar 2007.g. (kada je bila na 89. mestu) za 4,2 poena i ubraja se u red zemalja koje su najviše popravile svoje rejting u ovom periodu. Međutim, ona spada i dalje u red rizičnih zemalja, sa rejtingom koji je ispod prosjeka (46,6 poena).

2. KREDITNI RIZIK

2.1. Pojam kreditnog rizika

Kreditni rizik, ili rizik druge ugovorne strane, je sastavni dio bankarskog poslovanja. Banke definišu kreditni rizik kao rizik neispunjenja obaveza klijenata koji nisu u mogućnosti da uredno izvrše obaveze servisiranja svog duga utvrđenog ugovorom. To znači da se plaćanje može odložiti ili uopšte ne ostvariti. To stvara probleme u novčanim tokovima i utiče na likvidnost banke. Pozajmljivanje novca drugoj ugovornoj strani uvijek je sa sobom nosilo opasnost da pozajmljena sredstva neće biti vraćena, pa se može reći da je ovaj rizik star koliko i samo bankarstvo. Još tada je prepoznata potreba za upravljanjem ovim rizikom. Naravno, složenost mehanizama uz pomoć kojih se tada upravljalo kreditnim rizikom bila je daleko jednostavnija nego što je danas. Ova vrsta rizika je najznačajniji pojedinačni uzrok stečajeva banaka (više od 80% bilansa stanja banke odnosi se na ovaj vid upravljanja rizicima).[40]

Postoje tri osnovne vrste kreditnog rizika:[41]

- pojedinačni (lični) ili potrošački rizik,
- korporativni ili rizik preduzeća,
- državni ili rizik zemlje.

Postoje različiti izvori nastanka kreditnog rizika, od odobravanja kredita stanovništvu i malim preduzećima, sekjuritizovanih,[42] hipotekarnih kredita, preko trgovine korporativnim ili državnim dugovnim hartijama, do trgovine derivatima na finansijskim tržištima. Visina kreditnog rizika zavisiće od strukture ugovora između banke i njenih klijenata. Kreditni rizik je moguće

[40] Greuning H., Bratanović S.B., *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima*, 2. izdanje, Mate, Zagreb 2006., str.135
[41] Greuning H., Bratanović S.B., *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima*, 2. izdanje, Mate, Zagreb 2006., str.136
[42] Sekjuritizacija kredita je proces u kojem se plasmani objedinjuju u pul i prodaju se prava na hartije od vrijednosti pula. Npr. Finansijska kompanija koja je izdala veliki broj kredita hoće da prikupi još sredstava za plasman, ali nema likvidno sekundarno tržište za individualne kredite. Umjesto toga, firma formira pul velikog broja kredita i prodaje investitorima učešće u pulu. Za finansijsku kompaniju ovo znači priliv novih sredstava, dok za investitora predstavlja likvidnu investiciju s obzirom na veliku diversifikaciju., www.riskglossary.com

diversifikovati, ali se teško može potpuno pokriti (izvršiti hedžing).[43] Razlog je što najveći dio rizika neizvršenja obaveze može biti rezultat sistemskog rizika. S obzirom na konkretan izvor nastanka kreditnog rizika možemo da razlikujemo tri tipa ovog rizika: rizik naplativosti[44] (*default risk*), rizik kreditne premije[45] i rizik pogoršanja kreditnog rejtinga.[46]

Kreditni rizik je, više od svih drugih, uslovljen neizvjesnim okolnostima vezanim za poslovanje klijenta. Zato je potrebna kontrola velikog broja parametara poslovanja i klijenta i banke. Banka mora imati predstavu o rizicima sa kojima se klijent susreće u svom poslovanju, polazeći od karaktera njegovog poslovanja i tržišta u kome posluje. Izloženost kreditnom riziku se u savremenom bankarskom poslovanju mjeri procjenom očekivanog gubitka po određenoj investiciji na osnovu kvantitativne analize. Pri tome, očekivani gubitak zavisi od tri činioca:[47]

- vjerovatnoća da suprotna strana neće podmiriti obaveze na ugovoreni način i u ugovoreno vrijeme,
- iznos gubitka koji bi se ostvario u slučaju nepoštovanja ugovora od suprotne strane,
- potencijalna izloženost banke neplaćanju na određeni datum u budućnosti.

Pored okolnosti koje uslovljavaju rizik klijenta, i sama struktura kredita koje banka odobrava uslovljava stepen njene izloženosti riziku, a kvalitet pojedinih kredita utiče na različite nivoe rizika. S obzirom da je ciljna funkcija banke stvaranje dobiti (profita), kvalitet aktive će biti jedna od osnova za određivanje stepena prihvatljivosti rizika, kako ciljna funkcija banke ne bi bila ugrožena. Još jedan bitan faktor koji uslovljava složenost analize kreditnog rizika je stalno rastući broj vrsta kreditnih operacija, čija relativna novost takođe nosi visoki stepen rizičnosti.

---

[43] Hedžing predstavlja preuzimanje rizika koji umanjuju ukupan rizik portfolia. Ne treba ga miješati sa diversifikacijom. Kod diversifikacije rizici su nekorelirani, dok kod hedžinga imaju negativnu korelaciju., www.riskglossary.com

[44] *Rizik naplativnosti (default risk)* je rizik koji postoji još u trenutku kada je kredit odobren odnosno instrument emitovan, jer već tada svaki klijent/emitent ima neki kreditni rejting, a svakom rejtingu moguće je pripisati određenu vjerovatnoću *default*-a odnosno neizvršenja.

[45] *Rizik kreditne premije* je rizik da će se kreditna premija promijeniti i uticati na pogoršanje performansi klijenta/emitenta, te potencijalno stvoriti probleme u otplati kredita.

[46] *Rizik kreditnog rejtinga* je rizik da će doći do pogoršanja kreditnog rejtinga klijenta u periodu kada je kredit aktivan tj. u periodu njegove otplate.

[47] Basel Committee of Banking Supervision, 2004., str.62-65

Kreditni rizik može da se posmatra i u bankarskoj knjizi i u knjizi trgovanja.[48] U *bankarskoj knjizi* je nastanak kreditnog rizika jedna od ključnih opasnosti po bankarski portfolio, jer ukoliko dođe do nemogućnosti naplate potraživanja od nekoliko ključnih klijenata banka može da zapadne u problem nesolventnosti. Ipak, kreditni rizik u ovom domenu ne odnosi se samo na nemogućnost naplate potraživanja usled bankrotstva dužnika već i na nekoliko dodatnih događaja kao što su kašnjenje u naplati potraživanja i restrukturiranje kredita usled pogoršanja kreditne sposobnosti dužnika. Prvi razlog nije toliko opasan, jer se većina problema ove prirode rješava na adekvatan način. Mnogo veća opasnost leži u restrukturiranju kredita jer taj čin jasno oslikava pad kreditnog rejtinga i samim tim opasnost od nemogućnosti povraćaja uloženih sredstava po banku. Kreditni rizik se kod instrumenata u *knjizi trgovanja* ocjenjuje kroz cijene hartija od vrednosti kojima se trguje na tržištu kapitala. Indirektno se rizik ocjenjuje i kroz kreditni spred u zahtijevanom prinosu pojedinih instrumenata, koji između ostalih rizika oslikava i kreditni rizik. Ključna razlika u odnosu na varijantu rizika iz bankarske knjige jeste u tome što je moguće prodati hartiju od vrijednosti i prije roka dospijeća na sekundarnom tržištu kapitala i u tom smislu ograničiti potencijalni gubitak. Ovdje se kao potencijalni rizik javlja (ne)likvidnost tržišta.

2.2. Mjerenje kreditnog rizika[49]

Mjerenje kreditnog rizika nailazi na veliki broj poteškoća: podaci o izloženostima, vjerovatnoći nastanka, nemogućnosti naplate potraživanja, vjerovatnoći pogoršanja kreditnog rejtinga i potencijalnim naplatama nakon *default*-a (*recovery under default*). Klasičan način na koji se izražava kreditni rizik jesu interni i eksterni rejtinzi. Interni rejtinzi su proizvodi samih banaka pa zavise od kriterijuma koje one postavljaju. Eksterne rejtinge obezbjeđuju posebne agencije kojima je to osnovna djelatnost.

---

[48] http://www.bazel2.rs/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=28&Itemid=89, Mirčetić M., *Uvođenje Bazel II standarda*

[49] http://www.bazel2.rs/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=28&Itemid=89, Mirčetić M., *Uvođenje Bazel II standarda*

Pristupi mjerenju

Prema Bazelskom komitetu za superviziju banaka predviđeno je da se za potrebe računanja zahtijevanog kapitala bankama ostavi mogućnost izbora između dva pristupa:

1. standardizovani pristup[50]

2. pristup internog mjerenja rejtinga.[51]

Eksterna ocjena kredita

Prema Bazel II standardima, na nacionalnom regulatoru je da ustanovi da li su ispunjeni propisani uslovi za priznavanje eksternih institucija za ocjenu kredita. Predviđeno je da svaka agencija mora da zadovolji šest kriterijuma kako bi dobila dozvolu regulatora za rad. A to su: objektivnost, nezavisnost, međunarodni pristup/transparentnost, objelodanjivanje, resursi i kredibilitet.

[50] Standardizovani pristup omogućava da se na izračunate izloženosti banke primjenjuju ponderi rizika u skladu sa ocjenom rejtinga eksternih agencija (Standard&Poor's, Moodey's i Fitch). Budući da je riječ o agencijama koje posluju na globalnom nivou i ocjenjuju samo velike "igrače" njihova pomoć nije adekvatna za domaće potrebe. U te svrhe je predviđeno Operativnim planom koji je formulisala NBS da budu osnovane eksterne kreditne agencije koje bi vršile klasifikaciju klijenata kod nas. Izloženosti bi trebalo da budu ponderisane rizikom nakon odbijanja specifičnih rezervisanja za konkretna potraživanja.

[51] Pristup internog mjerenja rejtinga polazi od pretpostavke da banke same odaberu način na koji će mjeriti rejting svojih klijenata. Ovaj pristup mora biti odobren od strane bančinog supervizora. Interno mjerenje rejtinga predstavlja napredni metod i predlaže se da ga banke postepeno razvijaju i uvode.

Standardizovan pristup[52]

1. Potraživanja od suverena

Ponderisanje potraživanja od suverena i njihovih centralnih banaka vrši se prema sledećoj tabeli:

Ocjena rejtinga	**Ponder rizika**
AAA do AA-	0%
A+ do A-	20%
BBB+ do BBB-	50%
BB+ do B-	100%
Ispod B-	150%
Nerangirano	100%

Dozvoljeno je primjenjivati i manje pondere, ali je ova odluka u diskreciji nacionalnog regulatora i određeni kriterijum mora biti zadovoljen. Ukoliko nacionalni regulator dozvoli umanjenje pondera, moguće je da i druge nacionalne vlasti dozvole primjenu nižih vrijednosti prilikom ponderisanja. Kao ocjenu kreditnog rejtinga suverena mogu se koristiti rezultati koje daje Agencija za izvozne kredite (*Export Credit Agencies - ECA*). Podobnom Agencijom smatra se ona institucija koja svoje skorovanje objavljuje i primjenjuje metodologiju OECD. Na bankama je izbor: da li uzeti jednu od agencija koje preporučuju nacionalni supervizori ili skorove rizika koji su usvojeni po konsenzusu od ECA koje su učesnice Sporazuma o zvanično podržanim izvoznim kreditima? Prema OECD metodologiji ustanovljeno je osam kategorija rejtinga u zavisnosti od minimalnih premija za osiguranje izvoza. Kategorije su grupisane i svakoj grupi su dodijeljeni odgovarajući ponderi:

[52] Napomena: Bazel II standardi koriste oznake rejtinga *Standard & Poor's* agencije

ECA bodovi rizika	Ponder rizika
0 - 1	0%
2	20%
3	50%
4 - 6	100%
7	150%

Potraživanja od Banke za međunarodna poravnanja (BIS), Međunarodnog monetarnog fonda (IMF), Evropske centralne banke (ECB) i Evropske zajenice (EC) mogu biti ponderisana sa 0%.

2. Potraživanja od subjekata javnog sektora koji nisu pod centralnom vladom (*Public Sector Entities - PSE*s)

Na potraživanja od domaćih PSE primenjivaće se ponderi rizika definisani pravilima za ponderisanje potraživanja od banaka (obje opcije su moguće) po nacionalnoj diskreciji. *Prva opcija* podrazumijeva određivanje kreditnog rejtinga subjekta na bazi kreditnog rejtinga suverena zemlje u kojoj dati subjekt ima sjedište. Pravilo je da se subjektu ocjenjivanja dodjeljuje ponder rizika za jednu kategoriju manje povoljnu od rizične kategorije suverena. *Druga opcija* podrazumijeva dodjeljivanje pondera rizika u skladu sa ocjenom kreditnog rejtinga samog PSE.

3. Potraživanja od multilateralnih razvojnih banaka (*Multilateral Development Banks - MDB*)

Za ovu grupu institucija koristiće se ponderi rizika koji se primjenjuju kod potraživanja od banaka isključivo po opciji 2 tj. ponderi će se dodjeljivati na bazi ocjena kreditnog rejtinga konkretne MDB. Komitet zadržava pravo da ocjenjuje institucije pojedinačno i da im dodjeljuje

odgovarajuće pondere rizika. Dobijanje pojedinačne ocjene od strane Komiteta, te u skladu sa tim i pondera 0%, uslovljeno je sledećim zahtjevima:[53]

- većina spoljnih ocjena MDB bi trebalo da bude AAA,
- u akcionarskoj strukturi postoji značajno učešće suverena sa dugoročnom ocjenom kao emitenta kredita od AA- ili boljom, ili većina sredstava MDB-a su u formi uplaćenog akcijskog kapitala bez ili sa malim iznosom duga,
- adekvatan nivo kapitala i likvidnost kojim raspolaže svaka MDB,
- strogi statutarni uslovi za odobravanje zajmova i konzervativna finansijska politika, koja podrazumeva postojanje strukturiranog procesa odobravanja kredita, internu ocjenu kreditne sposobnosti i limite koncentracije rizika po različitim kategorijama (zemlji, sektoru, pojedinačnoj izloženosti...), odobrenje upravnog odbora ili komiteta upravnog odbora za velike izloženosti, fiksne planove otplate, efektivan nadzor korišćenja sredstava, proces nadgledanja statusa, rigorozne ocjene rizika i obezbeđenje rezervi za gubitke po kreditima.

4. Potraživanja od banaka

Za potraživanja od banaka postoje dvije opcije, ali je na nacionalnom regulatoru da odabere jednu od njih i primijeni je na sve banke koje se nalaze u njegovoj nadležnosti. Ukoliko banka nije rangirana nije moguće njenim potraživanjima dodijeliti poder rizika niži od onog koji je dodijeljen potraživanjima njenog suverena. Slijede tabele sa ponderima rizika koji su dodijeljeni prema dvije moguće opcije.

Kod prve opcije ponder se dodjeljuje u zavisnosti od ocjena suverena tih banaka.

[53] http://www.bazel2.rs/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=28&Itemid=89, Mirčetić M., *Uvođenje Bazel II standarda*

OPCIJA 1

Kreditna ocjena suverena	**Ponder rizika prema opciji 1**
AAA do AA-	20%
A+ do A-	50%
BBB+ do BBB-	100%
BB+ do B-	100%
Ispod B-	150%
Nerangirano	100%

Kod druge opcije daje se mogućnost različitog tretmana kratkoročnih i dugoročnih potraživanja. Pod kratkoročnim potraživanjima se podrazumijevaju potraživanja sa originalnim rokom dospijeća do tri mjeseca ili manje.

OPCIJA 2

Kreditna ocjena banaka	**Ponder rizika prema opciji 2**	**Ponder rizika za kratkoročna potraživanja po opciji 2**
AAA do AA-	20%	20%
A+ do A-	50%	20%
BBB+ do BBB-	50%	20%
BB+ do B-	100%	50%
Ispod B-	150%	150%
Nerangirano	50%	20%

5. <u>Potraživanja od firmi za hartije od vrijednosti</u>

Potraživanja od firmi za hartije od vrijednosti tretiraju se kao potraživanja od preduzeća, osim u slučaju da date kompanije podliježu supervizijskim i regulatornim aranžmanima uporedivim sa aranžmanima koje propisuju Bazel II standardi. Tada je dozvoljeno tretirati data potraživanja kao potraživanja od banaka.

6. Potraživanja od preduzeća

Potraživanja od preduzeća obuhvataju i potraživanja od osiguravajućih kompanija. Posebna pažnja posvećuje se tretmanu nerangiranih kompanija.

Kreditna ojcena	**Ponder rizika prema opciji 1**
AAA do AA-	20%
A+ do A-	50%
BBB+ do BB-	100%
Ispod BB-	150%
Nerangirano	100%

Dati ponder rizika za nerangirana preduzeća može biti uvećan ukoliko za to postoji opravdanje (shodno onome što iskustvo pokazuje). Nacionalni regulator ostavlja mogućnost da dozvoli bankama da sva potraživanja ponderišu sa 100%, bez obzira na eksterni rejting. Kada se ovo pravo iskoristi mora se poštovati princip konzistentnosti, odnosno rejtinzi se moraju koristiti za sve kategorije gdje su raspoloživi ili nikako. Drugim riječima, nije dozvoljeno miješati kriterijume izbora sa ciljem primjene manjih pondera rizika gdje je to moguće. U svrhu prevencije takvih situacija, za upotrebu ove mogućnosti je neophodno dobiti dozvolu nacionalnog regulatora.

7. Potraživanja uključena u propisane retail portfolije

Ukoliko potraživanja zadovolje određene kriterijume moguće im je dodijeliti ponder rizika 75%, s tim da supervizor zadržava pravo da zahtijeva da se povećaju ponderi rizika, ako ocijeni na bazi iskustva s neispunjavanjem obaveza da je to neophodno. Od datih pravila se izuzimaju neotplaćeni zajmovi koji će posebno biti tretirani.

Slijede kriterijumi za uključenje potraživanja u propisane retail portfolije:[54]

- kriterijum orijentacije - izloženost prema jednoj osobi ili osobama ili malim preduzetnicima,
- kriterijum proizvoda - u ovoj kategoriji se mogu naći revolving krediti i kreditne linije (uključene su i kreditne kartice i overdrafti), ročni krediti i lizing, kreditne linije malim preduzetnicima i preuzete obaveze za davanje kredita. Iz ove grupe trebalo bi isključiti hipotekarne kredite u onoj mjeri u kojoj oni odgovaraju potraživanjima osiguranim stambenom imovinom, što je sledeća stavka, i izričito se isključuju hartije od vrijednosti (npr. obveznice i akcije),
- kriterijum granulacije - propisani retal portfolio mora biti dovoljno diversifikovan da opravda nižu vrijednost pondera i to mora biti i zvaničan stav supervizora. Diversifikacija se može postići postavljanjem ograničenja da nijedna ukupna izloženost prema jednom partneru ne smije preći 0,2% vrijednosti od ukupne vrijednosti portfolija,
- kriterijum niske vrijednosti pojedinačnih izloženosti - postavljen je i apsolutni limit izloženosti prema jednom partneru[55] na nivou od EUR 1 milion.

8. Potraživanja osigurana stambenom imovinom

Zajmovi koji su u potpunosti obezbijeđeni hipotekom na stambenu imovinu koja je nastanjena ili će biti nastanjena ili je iznajmljena, dobijaju ponder 35%. Nacionalni supervizor mora da ocijeni, shodno stanju i praksi povodom obezbjeđenja finansiranja stambene izgradnje u konkretnoj zemlji, da li je dati ponder rizika restriktivan i odgovarajući za ispoljene rizike. Može se zahtijevati upotreba strožijih pondera.

[54] http://www.bazel2.rs/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=28&Itemid=89, Mirčetić M., *Uvođenje Bazel II standarda*

[55] Kada se kaže *jedan partner* to ne znači da je u pitanju jedan pojedinačan korisnik, već se i više korisnika mogu smatrati jednim partnerom ukoliko je npr. došlo do afilijacije dva mala preduzetništva.

9. Potraživanja obezbijeđena komercijalnim nepokretnostima

Za komercijalne nepokretnosti primjenjuje se isključivo ponder 100% zato što ovaj tip zajmova može da bude izvor problematične aktive u bilansima banaka i problema u cijelom bankarskom sektoru. Ipak, dozvoljeni su neki izuzeci na dobro razvijenim i stabilnim tržištima.

10. Dospjeli neotplaćeni krediti

Ukoliko se desi da je kredit (osim kvalifikujućeg stambenog hipotekarnog kredita) dospio, ali je neotplaćen više od 90 dana, njegova vrijednost se umanjuje za sva rezervisanja i djelimične otpise i ponderiše prema sledećim pravilima:

- 100% ponder se primjenjuje ako posebna rezervisanja nisu manja od 20% od neotplaćenog iznosa kredita,
- 100% ponder se primjenjuje ako posebna rezervisanja nisu manja od 50% od neotplaćenog dela kredita, ali uz diskreciju supervizora da smanji ponder rizika na 50% i
- 150% ponder se primjenjuje ako su posebna rezervisanja manja od 20% od neotplaćenog dela kredita.

Kvalifikujući stambeni hipotekarni krediti koji su u kašnjenju većem od 90 dana ponderišu se sa 100% neto od posebnih rezervisanja. Ako posebna rezervisanja nisu manja od 20% od njihovog preostalog iznosa, na ostatak kredita može biti primijenjen umanjen ponder od 50% po nacionalnoj diskreciji. Kod definisanja podobnog obezbjeđenja za ove kredite, kolateral i garancije se klasifikuju u skladu sa kriterijumima koji se primjenjuju za potrebe ublažavanja kreditnog rizika. Kada su odobreni krediti iz ove grupe obezbijeđeni kolateralom koji se ne priznaje prema kriterijumima postavljenim kod ublažavanja kreditnog rizika, dozvoljeno je koristiti ponder 100% već kada rezervisanja dostignu nivo 15% od preostalog neotplaćenog iznosa kredita.

11. Kategorije višeg rizika

Kategorije višeg rizika se ponderišu sa 150% ili više, i to:

- potraživanja od suverena, PSEs, banaka i firmi za HOV rangirane ispod B-;
- potraživanja od privrede rangirana ispod BB-;
- dospjeli neotplaćeni krediti (pojedine kategorije) i
- tranše sekjuritizacije rangirane između BB+ i BB- (primjenjuje se koeficijent 350%).

U odluci nacionalnog supervizora je mogućnost da na neke druge stavke primjeni ponder 150% ili viši ukoliko uoči da za to postoji potreba.

12. Ostala aktiva

Sva ostala aktiva koja nije posebno naglašena dobija ponder rizika od 100% po automatizmu. Investiranje u akcije ili regulatorne instrumente kapitala koji su emitovani od strane banke ili firme za HOV biće ponderisani sa 100%, ako nisu odbijeni od kapitalne baze pri računanju podobnog kapitala banke. U nadležnosti nacionalne regulacije je tretman zlatnih poluga u sopstvenim trezorima. Na ovaj tip aktive moguće je primijeniti ponder 0% jer se često pomenute kategorije smatraju gotovinom. Ostale gotovinske stavke u procesu naplate mogu biti ponderisane sa 20%.

2.3. Kvantitativno mjerenje bankarskog rizika (osnovni principi VaR-a)

Rizik postoji u svim poslovnim poduhvatima. Prihvatljivost bilo kojeg gubitka zasniva se na očekivanim gubicima. Bankarska funkcija upravljanja rizikom mora biti efikasna kako ne bi došlo do pretjeranih reagovanja na neočekivane gubitke. Za amortizovanje očekivanih gubitaka služe premije rizika koje se ostvaruju u svakodnevnom poslovanju, dok za pokrivanje neočekivanih gubitaka služi sopstveni kapital banke. Kada je u pitanju bankarski sektor, funkcija

upravljanja rizikom postaje aktuelna 90-ih godina prošlog vijeka. Savremene finansije i istraživanja u oblasti rizika, omogućili su razvoj sofisticiranih kvantitativnih pristupa mjerenja rizika plasmana i vjerovatnoće neizvršenja događaja. Ključni faktor u upravljanju rizikom postaje VaR (*Value at Risk*), odnosno vrijednost pod rizikom ili vrijednost izložena riziku. On se izračunava, uglavnom, za tržišni rizik (ali i za kreditni, operativni i rizik likvidnosti) i u skladu sa tim se određuje visina ekonomskog kapitala. Sistem se štiti od rizika usklađivanjem visine rizika i visine kapitala i rezervi banke. Ekonomski kapital banke definiše se kao razlika VaR-a i očekivanih gubitaka, za koje se podrazumijeva da su ugrađeni u cijenu proizvoda (kredita) koje banka izdaje. Da bi taj sistem bezbjedno funkcionisao ključno je poboljšanje sposobnosti banke i supervizora da procjenjuju rizike. Bankama se omogućava da pored klasičnog (standardizovanog) pristupa razviju i primjene interne modele za izračunavanje svojih potreba za kapitalom. Tokom 80-ih godina velike finansijske institucije[56] počele su da objavljuju upotrebu VaR-a u sistemu upravljanja rizicima. Najveći javni uticaj ove ideje tokom 90-ih godina izvršila je *J.P.Morgan RiskMetrics* baza podataka koja je obezbijedila osnovne statističke podatke za kalkulaciju VaR-a derivatnih instrumenata. Od objavljivanja J.P.Morganovog RiskMetrics-a 1994.godine dogodila se brza ekspanzija istraživanja na području VaR metodologije. Godine 1997. J.P.Morgan je razvio CreditMetrics sistem koji služi za mjerenje kreditnog rizika u okviru portfelja finansijske institucije. Samo dvije godine kasnije razvija i CorporateMetrics sistem u kojem se RiskMetrics primjenjuje na duži vremenski period pa je prvenstveno namijenjen nefinansijskim institucijama.[57] Oba ova sistema zasnovana su na istim postavkama VaR metodologije kao i RiskMetrics sistem.

Bazel II orjentiše banke na praćenje odnosa rizika i prinosa. Kada banke budu u mogućnosti da svakoj pojedinačnoj transakciji pridruže VaR-om izmjereni rizik, biće u mogućnosti da definišu i nivo potrebnog ekonomskog kapitala. Sledeća korisna upotreba VaR-a jeste definisanje očekivanog prinosa za dati rizik. Na osnovu ovih nalaza banke mogu da izaberu najprofitabilnije proizvode i grane bankarstva po kriterijumu odnosa očekivanog prinosa i rizika, kao i najbolji način za određivanje cijene proizvoda. Takav pristup omogućava bankama da izaberu tehnike smanjivanja rizika. VaR modeli se koriste za predviđanje izloženosti finansijske institucije rizicima u definisanom narednom periodu (dan, deset dana, mjesec dana, godina) i na određenom

[56] Citibank, Bankers Trust, Chase Manhattan Bank itd.
[57] Nefinansijske firme kao Nike i Mickrosoft sve više koriste mjerenje VaR-a. Cvetinović M., *Upravljanje rizicima u finansijskom poslovanju*, Univerzitet Singidunum, Beograd 2008., str.97

nivou statističke pouzdanosti.[58] S ovom mjerom na raspolaganju finansijske institucije mogu da izračunaju kapitalnu adekvatnost i postavljaju limite rizika za pojedine vrste plasmana.

Definicije VaR-a:[59]

- VaR je globalni međunarodni standard mjerenja tržišnog rizika. On predstavlja najveći gubitak koji se može desiti sa određenim procentom povjerenja u vremenu od t dana.
- VaR je jedna procjena određenog iznosa novca. Ona se zasniva na vjerovatnoći tako da se ne može prihvattiti sa sigurnošću već sa određenim nivoom povjerenja koji će korisnik unaprijed odabrati. VaR mjeri kolebljivost imovine banke tako da veća nestalnost vodi do veće vjerovatnoće gubitka. Vrijednost pod rizikom služi za mjerenje maksimalnog iznosa gubitka u datoj stopi vjerovatnoće (npr. 99% stepena povjerenja) u datom vremenskom periodu (period trajanja). Izbor ova dva ključna parametra (stepen povjerenja i vremenski period) uglavnom zavisi od namjeravane upotrebe cifara VaR-a.
- VaR je najveća vrijednost portfolia, na datom nivou statističke sigurnosti, koju neki portfolio može da izgubi u toku jednog dana (nedjelje, mjeseca), ukoliko tržište funkcioniše normalno, odnosno VaR je jedan broj koji sumarno opisuje kolikom se riziku izlažemo u normalnim uslovima.
- Vrijednost VaR-a zavisi od vremenskog intervala za koji se posmatra (*holding period*), kao i od sastava portfolija.
- Ako promijenimo portfolio mijenja se i vrijednost VaR-a, stoga, ukoliko rukovodstvo postavi određeni nivo rizika (target VaR), on služi i za optimalno prilagođavanje portfolia takvom nivou rizika.
- VaR mjeri potencijalni gubitak na tržištu u portfoliu koristeći procjenjenu nestalnost i korelaciju. VaR je očekivani gubitak u portfoliu u okviru specifičnog vremenskog perioda za postavljeni nivo vjerovatnoće. On se mjeri unutar zadatog intervala povjerenja koji iznosi 95% odnosno 99%. VaR uzima u obzir korelacije svih oblika tržišnih rizika. Tako na primjer, ako za dnevni VaR postavimo da iznosi 100.000EUR sa 95% intervalom povjerenja to znači da u toku dana postoji vjerovatnoća, odnosno da imamo

[58] Npr. iskaz da dnevni VaR portfolia neke banke iznosi 800.000EUR s nivoom pouzdanosti od 99% znači da se može očekivati da će, u prosjeku, portfolio banke imati gubitak veći od 800.000EUR na dnevnom nivou jednom u 100 dana.
[59] Jazić V., *Rizici u bankarskom poslovanju*, Stubovi kulture, Beograd 2008., str. 46

5% šanse da gubici budu veći od 100.000EUR. Odnosno, ako kažemo da je sa tačnošću od 95% dnevni VaR portfolia 10.000EUR, to znači da, statistički gledano, na dovolno velikom uzorku, mogućnost gubitka vašeg portfolia od preko 10.000EUR u toku jednog dana je manja od 5% (= 1-95%).

VaR model ne daje univerzalni odgovor na problem upravljanja rizicima. On je nužan ali ne i dovoljan oblik mjerenja i upravljanja bankarskim rizicima, pa ga treba dopuniti kontrolama i postavljanjem limita.

2.3.1. Prednosti i nedostaci VaR modela

Prednosti

VaR model nudi konzistentan i integrisan pristup upravljanju rizicima. To, naravno, vodi boljem i sigurnijem ukupnom poslovanju. Jedna od najvećih zasluga ovog modela je činjenica da je viši menadžment postao svjesniji odnosa između preuzetih rizika i ostvarenih prihoda. Tako dobijene informacije mogu se koristiti na više načina:[60]

- Viši menadžment se može koristiti tim informacijama kako bi postavio sveukupni profil rizika svoje institucije, te postavljao limite za maksimalni rizik i izloženost po organizacijskoj jedinici svoje organizacije.
- Budući da VaR pruža informaciju o maksimalnom iznosu koji se može izgubiti tokom određenog narednog perioda, uz određeni nivo vjerovatnoće, banke ga mogu koristiti kao mjeru za izdvajanje rezervi za tržišne rizike.
- Osim na nivou banke, VaR na nivou pojedinih investicionih bankara i brokera može poslužiti umjesto klasičnih mjera efikasnosti investiranja, kao što je *Sharpov*, *Treynor* i *Jensenov* metoda.
- VaR se sve više prikazuje u godišnjim izvještajima velikih preduzeća, kako bi se investitorima predočio rizični profil firme.
- VaR se može koristiti kako bi se unaprijed ocijenile pojedine investicijske prilike.

[60] Cvetinović M., *Upravljanje rizicima u finansijskom poslovanju*, Univerzitet Singidunum, Beograd 2008., str.98

- Informacije dobijene iz VaR-a mogu se koristiti u implementaciji hedžing strategija koje obuhvataju cjelokupni portfelj institucije.

Nedostaci

Stručnjaci iz oblasti finansija izražavaju sumnju u primjenljivost i valjanost statističkih i matematičkih pretpostavki vezanih za sam VaR. Naime, u matematici i fizici ne uzimaju se u obzir bitne osobine društvenih sistema, kao što su sposobnost učenja i prilagođavanja učesnika na finansijskom tržištu.

Obzirom da različiti modeli VaR-a koristeći iste podatke često daju veoma različite procjene rizika, dolazi se do zaključka da su proračuni dobijeni ovom metodom previše neprecizni. Ovo može dovesti do većih gubitaka ukoliko ih investitori shvate kao jedino relevantno mjerilo rizika.

Takođe, ukoliko brokeri traže prilike za investiranje u sredstva koja prikazuju mali iznos VaR-a u odnosu na stvarni rizik, može doći do transfera većih iznosa novca u rizičniju imovinu o kojoj VaR modeli ne daju pravu predstavu rizika.

Primjenom VaR metoda može se dogoditi da rizik sume pozicija bude veći od suma pojedinačnih rizika.

2.4. Zakonska regulativa

Uspostavljanje i održavanje sveobuhvatnog sistema kontinuiranog utvrđivanja, mjerenja, praćenja i kontrolisanja kreditnog rizika banke propisuju svojim opštim aktima. Ti akti trebaju sadržati kriterijume utvrđivanja i praćenja kreditne sposobnosti subjekata prema kojima je banka izložena i procedure upravljanja kreditnim rizikom (kreditna politika i procedure). Banke razvijaju svoje kreditne politike i procedure uzimajući u obzir karakteristike svoga kreditnog portfelja.

2.4.1. Uloga organa banke u upravljanju rizicima

Svi bankarski rizici pod stalnom su kontrolom organa koji upravljaju rizicima banke. Rizik svakog kreditnog posla ocjenjuju sami zaposleni koji rade na tim poslovima, kako u fazi odobrenja kredita tako i u fazi njegove realizacije. Kada se radi o većim kreditima, kreditni rizik procjenjuje viši organ u banci.[61] Upravljanje finansijskim rizicima je odgovornost nekoliko ključnih učesnika u strukturi korporativnog upravljanja.[62] Svaki ključni učesnik je odgovoran za pojedinačno područje upravljanja rizicima. Ključni učesnici su: zakonodavci, nadzornici, akcionari, članovi nadzornog odbora, članovi izvršnog odbora, interna i eksterna revizija i opšta javnost. Sposoban menadžment i stručno osoblje od presudne su važnosti za efikasno upravljanje rizikom.

2.4.1.1. Zakonski okvir

Zakonski okvir ne obuhvata samo propise usmjerene na ostvarivanje specifičnih ciljeva. Zakonodavno okruženje odražava opštu filozofiju i načela koja određuju sadržaj i primjenu pojedinačnih propisa. U načelu, zakonodavci mogu zauzeti pristup samostalnog određivanja propisa ili tržišno orjentisani pristup. Pristup samostalnog određivanja propisa, po pravilu, ograničava obim aktivnosti finansijskih institucija. Kod ovog pristupa postoji opasnost brzog zastarjevanja propisa i ne obuhvataju rizike proizašle iz finansijskih inovacija. Suprotno tome, zakonodavci koji zagovaraju tržišno orjentisani regulatorni pristup vjeruju da tržišta adekvatno funkcionišu, da su sposobna upravljati finansijskim rizicima, te im se treba dopustiti što slobodnije djelovanje. Kod tržišno orjentisanog pristupa uloga zakonodavca usmjerena je na potporu unapređenju procesa upravljanja rizicima. Zakonodavac i institucija koja je predmet regulative trebaju se usaglasiti oko zajedničkih ciljeva kako bi osigurali adekvatan i produktivan proces. U praksi zakonodavci koriste oba pristupa i oslanjaju se na jedan od njih u zavisnosti od okolnosti.

[61] Organi banke su: skupština, upravni odbor, izvršni odbor i direktor banke.
[62] Korporativno upravljanje predstavlja organizacionu strukturu kroz koju banka utvrđuje svoje ciljeve i načine njihovog ostvarivanja, kao i nadzor nad uspješnošću ostvarivanja ciljeva.

Zakonodavci, po pravilu, nastoje da održavaju povjerenje javnosti u bankarski sistem i da stvaraju ravnopravne tržišne uslove za finansijske institucije i davaoce finansijskih usluga. U pogledu upravljanja finansijskim rizicima, odgovornosti zakonodavaca su usmjerene ka unapređenju kvaliteta ulaska putem strogih procesa davanja odobrenja za rad i minimalnih kapitalnih zahtjeva, kao i propisa o adekvatnosti kapitala, pružanju smjernica o upravljanju rizicima i izradi politika iz ovog područja, utvrđivanju zakonskih smjernica u vezi s izloženošću rizicima, kao i ocjeni poštovanja propisa i upravljanja rizicima na nivou banke ili bankarskog sistema. Ukoliko postojeći problem uprava banke ne može riješiti, po pravilu se smjenjuje nadzorni odbor, uvode se kazne, a kada se radi o prevari, započinje se kriminalna istraga. Nažalost, postoje situacije kada zakonodavci nisu sposobni da otkriju problem u njegovoj ranijoj fazi, što je ponekad posledica neprimjerenih zakona.

2.4.1.2. Skupština banke

Skupštinu banke čine osnivači (akcionari) banke koji su prvenstveno motivisani da uloženim kapitalom ostvare profit. Zato biraju upravljačku strukturu koja će im to i omogućiti. Funkcija upravljanja data je upravnom i izvršnom odboru. Na taj način se održava koncepcija korporativnog upravljanja, gdje je vlasništvo odvojeno od funkcije upravljanja. Da bi spriječio da se u skupštini banke dešavaju nezakonite radnje, zakonodavac je obavezao i ovlastio upravni odbor da preduzima preventivne mjere. Pošto je Centralna banka regulatorno tijelo koje ima nadzornu i kontrolnu funkciju nad bankama, upravljanje je podijeljeno između skupštine, organa upravljanja (upravni i izvršni odbor) i regulatornog organa (CB, odnosto tijelo na koje ona prenese određene regulatorne funkcije). Dakle, skupština nije više organ uprave, a ukinute su i funkcije direktora banke i nadzornog odbora banke. Funkcija direktora je prešla na izvršni odbor, a nadzorni odbor je zamijenjen odgovarajućim odborima, odjeljenjima i licima odgovornim za nadzor i kontrolu.

2.4.1.3. Upravni odbor banke

Upravni odbor je najznačajniji organ uprave banke, odgovoran za sve efekte i posledice rada banke. Upravni odbor:

- saziva sjednice skupštine banke,
- priprema predloge za skupštinu i izvršava njene odluke,
- razmatra i usvaja izvještaje o poslovanju banke u toku godine,
- upravlja rizicima itd.

Upravni odbor ima nekoliko osnovnih funkcija, tj. odgovornosti. Jedna od njih je usklađenost sa internim i eksternim pravnim regulativama (statut, poslovna politika, poslovna strategija...). Tu je, zatim, odgovornost oko obezbjeđivanja tačnosti izvještaja o poslovanju, finansijskom stanju i rezultatima poslovanja koji se upućuju akcionarima, CB i javnosti. Upravni odbor ima i kadrovsku funkciju. Tu spadaju: izbor izvršnog odbora, odbora za reviziju, odbora za rizike i kreditnog odbora, učestvovanje u kadrovskoj strukturi i radu ovih organa. Jedna od najbitnih funkcija upravnog odbora je odgovornost u upravljanju rizicima banke (uspostavljanje jednstvenog sistema upravljanja rizicima i nadzor nad tim sistemom). Upravni odbor je dužan da obezbijedi da izvršni odbor identifikuje rizike kojima je banka izložena i da kontrolu tih rizika vrši u skladu sa odobrenim politikama i procedurama. On daje prethodnu saglasnost za izloženost prema jednom licu ili grupi povezanih lica preko 10%, odnosno za povećanje izloženosti preko 20% kapitala banke. Upravni odbor utvrđuje procedure za identifikovanje, mjerenje i procjenu rizika i za upravljanje rizicima, obavještava CB i druge nadležne organe o utvrđenim nepravilnostima, usvaja plan i program unutrašnje revizije banke, uspostavlja sistem unutrašnjih kontrola, razmatra izvještaje unutrašnje i spoljne revizije, kao i druge poslove utvrđene statutom.

2.4.1.4. Izvršni odbor banke

U upravljanju rizicima, izvršni odbor se mora pridržavati Zakona o bankama i drugih zakona, statuta, poslovne politike, strategije i planova banke, kao i propisanih principa koje je odobrio upravni odbor banke, procedura za identifikovanje, mjerenje, procjenu i upravljanje rizicima. Izvršni odbor je i jedinini i glavni organ koji identifikuje, mjeri i upravlja rizicima. Unutrašnja kontrola i revizija su organi koji stvaraju materijal za rad izvršnog odbora, ali i sam izvršni odbor direktno dolazi do podataka relevantnih za upravljanje rizicima. Uobičajena je praksa da banke imenuju izvršni odbor koga čine viši rukovodioci sa jednim generalnim direktorom ili dva izvršna direktora. To je dobar način da se razdvoji zadatak dnevnog vođenja institucije (zadatak izvršnog odbora) od razmatranja dugoročnih starteških pitanja (zadatak upravnog odbora). Ima mnogo preklapanja među članovima borda, izvršnog odbora i drugih organa. Ipak, mnogo je pitanja koja su na granci i stvar je prosuđivanja kome treba da budu prijavljena.

2.4.1.5. Bord direktora

Zdrava banka zavisi od djelotvorne identifikacije rizika i uspješnosti upravljanja njima. Da bi njima efikasno upravljala, banka mora imati informisan bord direktora. Bord treba da utvrdi toleranciju rizika koji je banka spremna da preuzme. Nakon usvajanja okvira za toleranciju rizika, bord se mora pobrinuti da se njegova uputstva poštuju u svakom organizacionom dijelu banke. Svaki direktor pojedinačno i upravni odbor (bord direktora) kolektivno moraju sebe smatrati odgovornim za uspješnost upravljanja bankom. Bord mora imati raspored svih svojih sjednica unaprijed za godinu dana, uključujući i raspored podnošenja izvještaja svih komisija i revizora. Dužnosti borda direktora su da:

- ličnim primjerom i pravilima postavi stil ponašanja svih zaposlenih u banci,
- osigura da poslovi banke budu u skladu sa važećim zakonima,
- obezbijedi povjerenje deponenata i klijenata,
- riješi probleme nametnute transakcijama zavisne strane.

Bord mora osigurati da osoblje dobije priručnik koji će objasniti šta se od njih zahtijeva i pažljivo razmotriti kako podstaći zaposlene na svim nivoima da budu pripravni za sve sumnjive transakcije.[63] U krajnjoj liniji, kulturu firme određuje bord direktora i viši menadžment koga ona postavlja.

Obaveze odbora direktora:[64]

1) uspostavlja i održava sistem upravljanja rizicima kojima je banka izložena u svom poslovanju,

2) utvrđuje ciljeve i strategije banke i obezbjeđuje njihovo sprovođenje,

3) utvrđuje politike i procedure za upravljanje svim rizicima kojima je banka izložena u svom poslovanju,

4) utvrđuje godišnji plan banke, uključujući i finansijski plan,

5) usvaja godišnji izvještaj o poslovanju banke sa izvještajem spoljnjeg revizora i izvještaje o poslovanju banke tokom godine,

6) odobrava transakcije koje značajnije utiču na strukturu bilansa i rizičnost poslovanja banke, u skladu sa politikama i procedurama za upravljanje rizicima,

7) periodično razmatra i ocjenjuje izuzetke učinjene u odnosu na utvrđene politike i procedure,

8) usvaja godišnji plan interne revizije i izvještaje interne revizije,

9) uspostavlja osnove za funkcionisanje sistema interne kontrole, adekvatne veličini banke, složenosti poslova i nivou preuzetog rizika,

10) razmatra izvještaje Centralne banke o izvršenoj kontroli,

11) bira izvršne direktore i druga lica odgovorna za vođenje poslova unutar pojedinih područja poslovanja banke i određuje im zaradu,

12) bira spoljnjeg revizora banke,

13) bira članove odbora za reviziju,

14) razmatra godišnji izvještaj o radu odbora za reviziju,

15) utvrđuje predloge odluka koje donosi skupština akcionara i stara se o sprovođenju odluka skupštine akcionara,

16) donosi opšte akte banke, osim akata koje donosi skupština akcionara,

17) donosi etičke standarde ponašanja zaposlenih u banci,

18) odobrava uvođenje novih proizvoda i usluga u poslovanje banke,

[63] Djelotvornim sprečavanjem rizika čuva se reputacija banke i pomaže se rukovodstvu u njihovom djelovanju protiv malverzacija.

[64] Zakon o bankama, *Sl.list Crne Gore*, br.17/08, član 33

19) saziva sjednice skupštine akcionara,
20) obavlja i druge poslove utvrđene zakonom i statutom banke.

Odbor direktora je odgovoran za:[65]
1) uspostavljanje sistema upravljanja svim rizicima kojima je banka izložena u svom poslovanju,
2) obezbjeđivanje poslovanja banke u skladu sa zakonom, propisima Centralne banke i aktima banke, kao i za sprovođenje izrečenih mjera Centralne banke,
3) sigurnost poslovanja i finansijsku stabilnost banke,
4) tačnost svih izvještaja o poslovanju banke koji se objavljuju ili dostavljaju skupštini akcionara, Centralnoj banci i nadležnim organima.

2.4.1.6. Ostali organi i odbori banke

Kreditni odbor – Kreditni odbor obavlja sve kreditne i druge poslove utvrđene aktima banke. Mada je kreditni posao najveći posao banke, zakonodavac nije predvidio nadležnost kreditnog odbora u upravljanju kreditnim rizicima. Upravljanje kreditnim rizicima vrši odjeljenje za kreditne rizike, a upravljanje rizicima kreditiranja u drugom stepenu vrši kreditni odbor. Kreditni odbor upravlja kreditnim portfoliom u okvirima i pod supervizijom upravnog odbora u čijoj je nadležnosti strategija i politika kreditiranja. Poslovi kreditiranja podliježu redovnoj unutrašnjoj kontroli i reviziji.

Odbor za rizike – Ovaj odbor se nekada naziva odborom za upravljanje aktivom i pasivom banke. On prati izloženost banke rizicima koji proizilaze iz strukture obaveza i potraživanja u bilansnim i vanbilansnim pozicijama banke, predlaže mjere za upravljanje rizicima i obavlja druge poslove u vezi sa kreditima i izloženošću rizicima sredstava banke. Zadatak ovog odbora je da uvede potrebna pravila i procedure za pokrivanje kreditnog i tržišnog rizika. Najveći dio posla odbora odnosi se na svakodnevno odobravanje i praćenje kredita. On mora naglašavati i značaj lične odgovornosti, odnosno ohrabrivati službenike da ne izbjegavaju odgovornost predavanjem problema višim istancama.

[65] Zakon o bankama, Sl.list Crne Gore, br.17/08, član 34

Odbor za reviziju – Ovaj odbor služi interesima akcionara, investitora, deponenata, zakonodavcima i svima koji rade u banci i imaju poslove sa njom. Odbor igra ključnu ulogu u finansijskoj kontroli i izvještavanju, ojačavajući tako korporativno upravljanje i povećavajući javno povjerenje. Osnovna funkcija revizorske komisije je poboljšanje kvaliteta finansijskog izvještavanja pregledanjem finansijskih izvještaja prije nego što ih bord uzme u razmatranje, uz posebno fokusiranje na promjene u knjigovodstvenoj praksi, značajne korekcije nastale revizijom, usklađenost sa knjigovodstvenim standardima.

Posebne komisije – Komisije borda postoje da bi olakšale temeljno brzo obavljanje posla. Neka pitanja najbolje mogu da se riješe uz pomoć komisije koja uključuje ljude koji nisu iz borda (*outsiders*). Takvim komisijama najčešće je potrebna posebna nadležnost od strane borda, koja će obuhvatiti njihov sastav, funkcije, ovlašćenja i izvještavanje.

2.4.1.7. Uloga opšte javnosti

Velika šteta koju su vlasti učinile prema investitorima, posebno u zakonodavstvima u kojima ne postoji izričito osiguranje depozita, jeste stvaranje privida da zakonodavci mogu garantovati sigurnost depozita javnosti. Kada sve uzmu u obzir, investitori moraju razumjeti da nijedna uprava ili zakonska zaštita ne mogu zamijeniti njihovu vlastitu odgovornost za donošenje odluka o investiranju. U onim situacijama u kojima se klijenti ne mogu zaštititi potrebno je razmotriti sheme ograničenog osiguranja depozita kod banaka i pojednostavljene ugovorne klauzule kod osiguravajućih društava. Jedini način na koji se javnost može zaštititi jeste da razumije ko preuzima rizik – pojedinci kao investitori koji djeluju preko agenata (menadžera za investicije i brokera) ili finansijski posrednici koji okupljaju njihove izvore sredstava i ponašaju se kao gospodari banke. Kada se jasno postavi razlika i javnost jasnije razumije rizike koje investicija podrazumijeva, glavna uloga finansijskih posrednika biće osiguranje zaštite klijenata. Sposobnost tržišta da pruži osnovu za donošenje odluka mora se unaprijediti kroz potpunu objavu finansijskih izvještaja banaka kao i kroz detaljnu i stručnu analizu u medijima. Interesi investitora se mogu očuvati na više načina, ali je objava informacija o onome što se trenutno događa osnovni način. U načelu, osnovni razlog postojanja bankarske regulative zasniva se na nesavršenostima u objavi informacija.

Vjerovatno najbolje rješenje ovih problema jeste zakonsko obavezno javno objavljivanje. Jedna od najvećih koristi obavezne javne objave je činjenica da objavljeni podaci utiču na poslovanje finansijske institucije. Nadzorni odbor i uprava znaju da, nakon što ih obrade finansisjki mediji i konkurenti, čak će i uskostručni podaci doprijeti do javnosti.[66] Drugi oblik javne objave javlja se kada institucije kao što su Standard&Poor's, Moody's Investors Service i AM Best objave svoj poredak preduzeća po uspješnosti. Putem objavljenih poredaka imaju mogućnost bržeg djelovanja i davanja blažih ocjena nego što zakonodavci obično čine. Ako rejting agencije mogu izgraditi reputaciju pouzdanosti između finansijskih analitičara, više uprave u bankarskim institucijama i široj javnosti, oni takođe mogu predstavljati dodatni oblik upravljanja rizicima banke. Uloga finansijskih analitičara u pomaganju javnosti u objavljivanju zadataka upravljanja rizicima ne smije se podcijeniti. Oni pružaju investicione savjete klijentima i stoga su upućeni u prikaz finansijskih podataka sa stanovišta rizika investicije. Zbog mogućnosti ostvarenja gubitka po svojim investicijama, investitori moraju nadzirati banke kako bi zaštitili svoje interese. Međutim, ugled institucija ponekad se srozava samo kada su se problemi već proširili i kad je značajna, a nekad i katastrofalna, šteta već nastala. Ostaje pitanje: Da li je tržište u cjelini moglo prepoznati ovo pogoršanje i povećanu rizičnost poslovanja ranije da je bilo dostupno više informacija? Vjerovatno će trebati dosta vremena kako bi se razvile tehnike za procjenu rizika i njihovu standardizaciju kako bi se iste mogle vjerodostojno prikazati u javno objavljenim podacima.

2.5. Evropske bankarske direktive

Činjenica je da su banke u evropskim zemljama najvažnije institucije finansijskog sektora. U cilju stvaranja uravnoteženih uslova za poslovanje, nekoliko segmenata je podvrgnuto posebnoj pažnji. To su, najprije, uslovi za osnivanje finansijskih institucija sa ciljem da se omogući jedinstven pristup tržištima svih zemalja, a da izdata dozvola u jednoj zemlji važi na prostoru cijele Evropske unije. To znači: definisanje minimalnih zahtjeva koje mora da ispuni svaka

[66] U SAD-u, i drugim državama sa strogim zahtjevima za objavom informacija, prijetnja od privatnih sudskih postupaka podstaknutih javnim objavama navodi upravu i nadzorni odbor da izbjegavaju probleme.

finansijska institucija da bi poslovala na ovom području i kontrola njihovog poslovanja nakon osnivanja. Poslovanje banaka u zemljama Evropske unije regulisano je sledećim instrumentima:

- Prvom i drugom bankarskom direktivom,
- Direktivama koje predstavljaju dopune ili izmjene prethodnih,
- Bankarskim preporukama i standardima koje donosi evropski parlament,
- Uputstvima koja su vezana za usvajanje i praktičnu primjenu određenih propisa, a koje donose nadležni organi zajednice.

Direktive (engl. *guideline*) su pravni akt EU koje su obavezujuće za svaku zemlju članicu. One imaju karakter osnovnih obavezujućih propisa za banke i druge finansijske institucije Evropske unije, a njene preporuke i standardi koje proglašava Evropski parlament imaju snagu obavezujućih odluka.

Prva bankarska direktiva je donijeta krajem 1977. godine na bazi ugovora o osnivanju EEZ, a na predlog Komisije EEZ i mišljenja Ekonomskog komiteta Evropskog parlamenta.[67] Njeno polazište nalazi se u odredbama Ugovora o osnivanju EEZ (član 57.) u kojem se navodi da je zabranjena svaka diskriminacija privrednih subjekata koji imaju porijeklo iz druge zemlje članice Zajednice. Ovaj akt je imao nekoliko ciljeva:

- otklanjanje razlika u pravnoj regulativi zemalja članica,
- stvaranje uslova za funkcionisanje zajedničkog tržišta u oblasti finansijskih institucija,
- omogućavanje njihovog zajedničkog funkcionisanja na području čitave zajednice.

Druga bankarska direktiva donijeta je 1989. godine. i predstavlja osnovni zakonski akt na temelju kojeg se obavlja poslovanje kreditnih institucija u zemljama članicama. Ova direktiva je doradila prethodnu direktivu, kao i druge propise kojima su do tada bile regulisane oblasti iz ovog domena. Ona tretira sledeće elemente:

- harmonizaciju uslova izdavanje dozvola za banke,
- usklađivanje upravljanja poslovanjem kreditnih institucija,
- davanje uslova za osnivanje i pružanje usluga,
- obezbjeđenje finalnih uslova za ponašanje banaka i okvire „odnosa sa trećim zemljama“.

[67] Evropski parlament predstavlja građane EU.

Druga bankarska direktiva je glavna karika i osnova za dalje regulisanje relacija u bankarstvu među zemljama članicama u procesu finansijske integracije. Ona je konačno uklonila preostale restrikcije slobodnom kretanju kapitala između zemalja članica.

2.6. Bazelski sporazumi

U našoj, čak i stručnoj, javnosti malo se govori o međunarodnim strukturama koje kreiraju standarde u bankarskom poslovanju. Isto je i sa mehanizmima za njihovu primjenu. Institucija koja u svjetskim razmjerama, ima najveći značaj u kreiranju međunarodnih standarda kontrole banaka je Bazelski komitet za kontrolu banaka (engl. *Basle Committete*). Posredno, ali i direktno, to se odnosi i na minimum standarda koje banke treba da primjenjuju u svom poslovanju kako bi osigurale što veći nivo sigurnosti i stabilnosti. Bazelski komitet je jedan od komiteta Banke za međunarodna poravnanja (*BIS – Bank of International Settlements*), osnovan 1974. godine, nakon naftnog šoka i bankrotstva njemačke banke *Bankhaus Herstatt.* Osnovali su ga guverneri centralnih banaka Grupe deset zemalja (G-10). Danas članstvo u Komitetu ima 13 zemalja: Belgija, Holandija, Francuska, Kanada, Japan, Luksemburg, Njemačka, Italija, Španija, Velika Britanija, SAD, Švedska i Švajcarska. Sadašnji predsednik Komiteta je *Nout Wellink*, guverner centralne banke Holandije.

Bazelski komitet za nadzor je jedini međunarodni savez koji se bavi bankarskom supervizijom. To je najvažnija finansijska institucija koja unapređuje saradnju između vlada zemalja i reguliše međunarodne bankarske aktivnosti. Osnovni ciljevi sporazuma bili su:

- unapređenje stabilnosti bankarskih sistema i
- uspostavljanje ravnopravnih tržišnih uslova poslovanja za velike bankarske grupe.

Ostvarivanje oba cilja traži uspostavljanje minimuma standarda za banke iz grupe G-10, koje su međunarodno aktivne. Sa stanovišta međunarodnog prava, Komitet nema obavezujućih moći, ali kako mu je uticaj rastao, on je postao institut za uspostavljanje standarda. Svoje aktivnosti ostvaruje kroz radne grupe i tijela.

Fokus djelovanja Bazelskog komiteta je, sa zahtjeva za uspostavljanje ravnopravnih tržišnih uslova, pomjeren ka finansijskoj stabilnosti u svjetskim razmjerama. Finansijska stabilnost

proklamovana je kao javno dobro zbog značaja banaka za ukupan ekonomski razvoj i ogromnih troškova koje pojava bankarskih kriza produkuje. Standardi Bazelskog komiteta postali su mehanizam za uspostavljanje globalne stabilnosti finansijskog tržišta. Oni su pretočeni u direktive EU za adekvatnost kapitala i upravljanja rizicima u poslovanju banaka, njihovu regulaciju i kontrolu. U okvirima EU na Evropsku centralnu banku u monetarnoj sferi, jedino nije prenesena nadležnost supervizije banaka. Ona je preko direktiva EU obavezujuća na osnovu djelovanja Bazelskog komiteta.

Rezultat rada Bazelskog komiteta za superviziju banaka su u početku bile preporuke i smjernice koje nisu imale obavezujući karakter na nadnacionalnom nivou. To su preporuke i savjeti o tome kako na najbolji način sprovesti određene aktivnosti u bankama, kako pristupiti upravljanju rizikom itd. Svakom nacionalnom regulatoru ostaje da prilagodi date preporuke konkretnim uslovima u pojedinim zemljama. Time Komitet približava nivoe ekonomskog razvoja i nacionalnih ekonomskih politika raznih nacionalnih privreda. Komitet ima za cilj zatvaranje jaza u međunarodnom supervizorstvu. Uz to se poštuju dva osnovna principa:

- da nema straha bankarskog estabišmenta i
- da će supervizija biti adekvatna.

Tok supervizije se kroz svijet manifestuje u izdavačkim i neizdavačkim papirima. U mnogim slučajevima supervizorske vlasti ne omogućuju zemljama grupe G-10 da imaju uvid u javni nastup i da asocijacija bez tuđe pomoći bude upoznata sa inicijativama Komiteta. Kontakti se održavaju kroz buduće jačanje Međunarodne konferencije za bankarsku superviziju koja se održava svake druge godine.

Komitet je imao kao prvobitni cilj uspostavljanje kontakta između regulatornih vlasti zemalja članica. Kroz zajedničko zalaganje očekivalo se popunjavanje praznina u mreži kontrolora i unapređenje procesa kontrole. Komitet je definisao tehnike kojima bi se postavljeni ciljevi ostvarili: *prvo*, kroz razmjenu informacija; *drugo*, kroz povećanje efikasnosti tehnika za kontrolu banaka koje posluju na međunarodnom nivou i *treće*, postavljanjem minimalnih standarda tamo gdje se to zahtjeva.[68] Posebno zalaganje Komiteta ostvareno je na polju kontrole banaka koje posluju internacionalno, i u te svrhe su postavljena dva cilja: 1) ne dopustiti bilo kojoj stranoj

[68] http://www.bazel2.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=85, Mirčetić M., *Uvođenje Bazel II standarda*

bankarskoj instituciji da izbjegava kontrolu na bilo kom nivou i 2) kontrola i nadgledanje treba da budu adekvatni.[69] S tim u vezi, 1975. godine donijet je prvi dokument poznat pod nazivom *Konkordat*. Od mnogo većeg značaja je dokument izdat maja 1983. pod nazivom *Principi kontrole bankarskih stranih institucija* kojima je detaljno uređena tematika raspodjele nadležnosti između domaćeg i stranog regulatora. On predstavlja revidiranu verziju Konkordata, u kojoj je u odnosu na stari dokument proširena tematika na nove tržišne uslove i nove propise iz oblasti konsolidovanog izvještavanja međunarodnih bankarskih grupa.
Standardi Komiteta donešeni su u različitim formama, a od velikog broja dokumenata, studija i uputstava značajne praktične i naučne vrijednosti, posebno se izdvajaju osnovni principi efikasne kontrole banaka i metodologija koja im pripada, Bazelski sporazum o adekvatnosti kapitala, odnosno **Bazel I** i Novi sporazum o međunarodnim standardima adekvatnosti kapitala, poznatiji kao **Bazel II**.

2.6.1. Bazel I

Osamdesetih godina prošlog vijeka na pomolu je bila još jedna kriza - kriza prezaduženosti, što je ostavilo uticaja na rizike na međunarodnom nivou. Koeficijenti adekvatnosti kapitala su se znatno pogoršali i sve je govorilo u prilog teškim vremenima pred kojima se nalazi svjetsko bankarstvo.

Godine 1930. u Bazelu je osnovana “Banka centralnih banaka Evrope”. To je bila finansijska institucija koja je sporazumom o *standby* aranžmanu šestomjesečno odlagala otplaćivanje kratkoročnog inostranog njemačkog duga. Njen cilj je bio da Njemačkoj pruži olakšice u plaćanju ratne odštete nakon Prvog svjetskog rata. Kasnije je proklamovana saradnja između centralnih banaka i protok međunarodnih finansisjkih transakcija. Zadatak ove Banke bio je koordinacija i unapređenje saradnje centralnih banaka i, u koordinaciji sa Bazelskim komitetom za kontrolu banaka, unapređenje standardizacije bankarskih propisa. Još jednom Komitet je pokušao da nizom svojih aktivnosti poboljša tadašnje stanje. Akcenat je stavljen na razvoj novih

[69] http://www.bazel2.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=85, Mirčetić M., *Uvođenje Bazel II standarda*

modela za mjerenje rizika i u skladu sa tim i za mjerenje adekvatnosti kapitala. Rezultat prvobitnog zalaganja je bio skup standarda pod nazivom Bazel I (*Basel Capital Accord*).[70] Standard je usvojen 1988. godine od strane svih banaka koje su poslovale u okviru grupe G-10. Sporazum je prihvaćen u preko 100 zemalja svijeta postavši tako svjetski standard. Pored velike globalne posleratne krize dugova, možda važniji razlog uvođenja Bazela I bilo je izjednačavanje uslova pod kojima banke posluju na globalnom tržištu. U to vrijeme, Japanske banke su imale znatno niže nivoe rezervi nego banke zapadnih zemalja. Osnovni skup pravila Bazel I sporazuma ticao se dominantno kreditnog portfolia banke kao najvećeg dijela prinosne aktive banke. On je standardizovao praksu upravljanja rizicima unutar banke i praksu nadzora nad nacionalnim bankarskim sistemima.

Svrha Bazel I standarda bila je uvođenje jedinstvenog načina za izračunavanje adekvatnosti kapitala (tzv. *Cooke racio*; odnos kapitala i rizikom ponderisane aktive) a u cilju jačanja finansijske stabilnosti. Bazel I definiše elemente kapitala banaka, pondere za izračunavanje kreditnog rizika po bilansnoj aktivi (ponderi rizika: 0%, 20%, 50% i 100%), faktore kreditne konverzije za vanbilansne stavke (nakon čega se primjenjuju odgovarajući ponderi rizika) kao i odnos između kapitala i ukupne izloženosti banke (bilansne i vanbilansne) ponderisane kreditnim rizikom s ciljem izračunavanja pokazatelja adekvatnosti kapitala. Pokazatelj adekvatnosti kapitala banke, izračunat na ovaj način, treba da iznosi najmanje 8%:[71]

Kapital / kreditnim rizikom ponderisane izloženosti $\geq$ *8%*

Prvi značajan dokument sa ovom tematikom je imao i niz nedostataka, a najviše je zamjerano to što je prvenstveno tretirao kreditni rizik. Pri tome, zamjerke su se ticale načina na koji se pristupalo različitim klasama kredita. Za sve kredite, nezavisno od stepena rizičnosti, primjenjivan je isti koeficijent od 8% u razvijenim zemljama, odnosno u zemljama sa većim izloženostima riziku koristio se i veći koeficijent (kod nas 12%).

Adekvatan kapital je od ključnog značaja za stabilnost banke, ali nije i najvažniji kada je upravljanje rizicima slabo. Veće zaduživanje banaka je omogućilo da pad profitabilnosti

[70] Grupa najrazvijenih zemalja (SAD, Belgija, Kanada, Francuska, Njemačka, Italija, Japan, Holandija, Španija, Švedska, Švajcarska) je 1988.godine, u okviru Bazelskog komiteta za bankarsku superviziju, donijela Bazelski sporazum o kapitalu (Bazel I).
[71] http:www.nbs.rs/internet/latinica/55/55_2/55_2_1/bazel1.html?

nadomjeste obimom poslovanja, tako održavajući projektovani povraćaj na kapital. Koliko je povećanje zaduženosti banaka doprinijelo povećanju profitabilnosti kad su transakcije profitabilne, toliko je uzrokovalo znatno veće gubitke kad banka počne da iskazuje gubitke kroz svoje transakcije. U praksi je to dokazala sve češća pojava finansijskih kriza. Stoga Bazel I daje prvu međunarodno prihvatljivu definiciju i minimalnu mjeru kapitala koji banka treba da posjeduje, u cilju veće zaštite deponenata i obezbjeđenja veće finansijske stabilnosti. Primjena Bazela I u kombinaciji sa Osnovnim principima efikasne kontrole banaka doprinijela je stabilnosti na finansijskom tržištu kroz unošenje dodatnih elemenata sigurnosti u poslovanju banaka. Bazel I je uticao i na promjenu slike globalnog bankarskog sektora i to prije svega što sa pojačanjem zahtjeva kapitala i upravljanja rizicima mnoge banke nisu mogle da izdrže pritisak. Broj banaka na većim finansijskim tržištima znatno je smanjen što kroz stečaje i likvidacije, što kroz pripajanja ili spajanja sa većim bankama koje svojim kapitalom, praksom u upravljanju rizicima i svojom tržišnom pozicijom nisu imale problema da se prilagode promijenjenim zahtjevima poslovanja. Bazel I je na tlu Evrope postao obavezan njegovom ugradnjom u Evropske direktive (CAD I i II). To govori o posebnom značaju dokumenata Komiteta na EU prostorima.

Suština pomenutog sporazuma se sastojala u tome što je trebalo da harmonizuje međunarodne bankarske standarde o kapitalu u cilju jačanja pouzdanosti i stabilnosti međunarodnog bankarskog sistema, kao i da smanji izvor konkurentske nejednakosti između međunarodnih banaka. Dakle, trebalo je da usvojeni standardi podstaknu vodeće banke u svijetu da održavaju visoke stope kapitala i da ujednače visine stopa kapitala u odnosu na aktivu između banaka različitih država, čime bi uticali na poboljšanje poštenije konkurencije. Studije koje su rađene na ovu temu u okviru Bazelskog komiteta za bankarsku superviziju pokazuju da je od uvođenja Bazela I došlo do znatnog povećanja kapitalnih koeficijenata u odnosu na rizičnu aktivu u razvijenim ekonomijama. Samo u periodu od 1988. do 1996. godine došlo je do rasta pomenutog pokazatelja, i to sa 9,3% u 1988. godini na 11,2% u 1996. godini.[72] Bazelski sporazum o adekvatnosti kapitala i standardima za kapital iz 1988. godine imao je za posledicu pozitivan učinak koji se ogledao u rastu visine kapitala koji su banke držale u svom posjedu, čime je zaustavljen dotadašnji trend opadanja kapitala.

[72] Greuning H., Bratanović S.B, *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima*, Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta, Mate, Zagreb 2006., str.121

Dalji razvoj tehnika i prakse upravljanja rizicima uzrokovan širenjem bankarskih proizvoda, dodatnim povezivanjem tržišta i jačanjem konkurentnosti, prevazišli su jednostavnost u pristupu Bazela I. Utvrđivanje rezervacija i preko njih zahtjeva za kapitalom na osnovu široko postavljenih klasa za različiti stepen izloženosti kreditnom riziku, bez dovoljno dobre distinkcije između različitog stepena kreditne sposobnosti zajmoprimca unutar neke klase (osnova pristupa po Bazelu I), postao je sam nedovoljno usaglašen sa naprednim praksama upravljanja rizicima. Jednostavnost Bazela I, koja je inicijalno predstavljala njegovu snagu, vremenom je postala hendikep. Ponderi za rizik dati standardom prestali su da adekvatno reflektuju nivo rizika koje banke preuzimaju. Jer kredit sa visokom kamatom odobren kompaniji uz visok rizik da neće biti vraćen kako je ugovoreno, traži isti nivo rezervisanja kao kredit odobren sa niskom kamatom kompaniji koja je kvalitetna. Ovo je ohrabrilo banke da uđu u tzv. regulatornu arbitražu, odnosno da šire kreditiranje ka rizičnijim klijentima, a u isto vrijeme preko tehnike sekjuritizacije odstranjuju iz svojih bilansa poslove sa manje rizičnim zajmoprimcima. Kao posljedicu imamo porast prosječnog nivoa rizika u bilansu banaka, bez odgovarajućeg rasta kapitala. Uspostavljeni standard tako postaje žrtva sopstvenog uspjeha.

Bez obzira na pomenute pozitivne učinke Bazela I, mora se konstatovati da se on na početku odnosio samo na kreditni rizik, da bi se izmjenama iz 1996. godine u razmatranje uzeli i kapitalni zahtjevi koji se odnose i na tržišne rizike, koji nastaju iz otvorenih pozicija banaka u devizama, dužničkim hartijama od vrijednosti, akcijama, robi i opcijama. Bazel I, takođe, nije dovoljno vodio računa o permanentnim inovacijama na finansijskim tržištima, dok je sa druge strane isti bio povoljan i za zaobilaženje mnogih restrikcija koje je postavljao. Ovo na način što je korišćena takozvana kapitalna arbitraža koja se oslanjala na činjenicu da su široko postavljene kategorije rizične aktive, tako da su iste ostavljale dovoljno prostora za prodaju manje i kupovinu rizičnije aktive, ali u okviru iste kategorije rizične aktive. Tako je povećavan cjelokupan rizik banke koji nije praćen povećanjem adekvatnog nivoa kapitala. Ovo je imalo za posljedicu to da je Bazel I, katkad, umjesto da smanji rizik poslovanja banaka, doprinosio upravo suprotnom – njegovom povećanju. Uz to se za pomenuti sporazum često kaže da nije prepoznao da ne postoje dvije banke sa identičnim nivoom rizika, odnosno istom izloženošću riziku, tako da je isti često predstavljan kao “model koji odgovara svima”, što je svakako bilo pogrešno. Od kada je Bazelski sporazum o adekvatnosti kapitala i standardima za kapital uveden 1988. godine, u teoriji i praksi je došlo do ogromnog razvoja modela za mjerenje i upravljanje rizicima.

Domaći bankarski sistem je, nakon izuzetno teškog perioda u kojem se nalazio devedesetih godina, danas zdrav i likvidan i bilježi poboljšanje gotovo svih pokazatelja. I ne samo to, novi finansijski instrumenti, kao na primjer kreditni derivati, povećali su kod banaka sposobnost da se izbore sa rizicima i da ih izbjegnu.

Prednosti i pozitivni efekti primjene Bazel I standarda:[73]

- Porast adekvatnosti kapitala međunarodno aktivnih banaka,
- Relativno jednostavna struktura,
- Primjena u različitim zemljama širom svijeta,
- Jačanje konkurencije banaka na međunarodnom nivou,
- Porast discipline u procesu upravljanja kapitalom,
- Benchmark za procjenu banaka od strane učesnika na finansijskom tržištu.

Nedostaci Bazel I standarda

Bez obzira na pozitivne učinke koje je imao, Bazel I se morao suočiti sa radikalnim promjenama. Kao najvažnije njegove slabosti se najčešće ističu:

- Adekvatnost kapitala zavisi od kreditnog rizika i ne procjenjuje se u odnosu na stvarni rizični profil banke, dok su ostali rizici (npr.tržišni i operativni) izostavljeni iz analize,
- Procjenjivanje rizika zemlje nije primjereno,
- U ocjeni kreditnog rizika nema razlike između dužnika različitog kvaliteta i rejtinga,
- Ne pruža dovoljno motiva za primjenu tehnika za smanjivanje rizika, kao i neadekvatno sagledavanje rizičnosti i efekata upotrebe modernih finansijskih instrumenata,
- Omogućava regulatornu arbitražu putem sekjuritizacije,
- Akcenat je na knjigovodstvenim, a ne na tržišnim vrijednostima.

Da bi se išlo u susret ekspanziji bankarskih organizacija kao i cjelokupnih finansijskih tržišta, moralo se tragati za regulatornim okvirom koji bi bio znatno sofisticiraniji u odnosu na dotadašnji. Novi regulatorni okvir trebalo bi da sadrži:

- Bližu vezu između rizika i kapitalnih zahtjeva,

[73] http:www.nbs.rs/internet/latinica/55/55_2/55_2_1/bazel1.html?

- Različita pravila za banke, u odnosu na njihovu izloženost riziku, tako da bi banke koje se suočavaju sa manjim kompleksom rizika trebalo da koriste jednostavnije modele i pravila, i obrnuto,
- Eksplicitne kapitalne zahtjeve i za operativni rizik, kao dodatak na tržišni i kreditni rizik,
- Kvantitativne i kvalitativne zahtjeve prema bankama, jednako kao i javno objavljivanje nekih bančinih informacija.

2.6.1.1. Anexi (I, II i III) Bazelskog sporazuma o kapitalu

Anex I je prvi dodatak Bazelskog sporazuma – *elementi kapitala* uključeni su u bazu kapitala. Čine ga TIER 1 i TIER 2. TIER 1 sadrži uplaćeni akcionarski kapital u obliku običnih akcija i objavljenih rezervi. TIER 2 je sastavljen od neobjavljenih rezervi, opštih rezervi za pokriće gubitka po kreditima, rezervi iz revalorizacione aktive, hibridnih (dužničkih) akcija i subordinirajućeg duga.

Anex II je drugi dodatak bazelskog sporazuma – *ograničenja i restrikcije* elemenata kapitala grupišu se u četiri kategorije:

- Ukupan obim elemenata iz nivoa 2 je ograničen maksimalno na 100% od obima elemenata iz TIER 1,
- Subordinirani ročni dug je ograničen najviše 50% elemenata iz TIER 1,
- Ograničenje rezerve za pokriće gubitka po kreditima ograničavaju na maksimum od 1,25% od rizične aktive,
- Podvrgavanje diskontu od 55% rezervi iz revalorizacione aktive od nerealizovanih hartija od vrijednosti.

Anex III je treći dodatak bazelskog sporazuma – *umanjenje kapitalne baze* iz ukupnog kapitala u okviru TIER 1 obuhvataju: a) investicije u bankarske i finansijske afilijacije koje obuhvataju konsolidovani bilans i b) investicije u kapital drugih banaka i finansijskih institucija na osnovu diskrecionog prava nacionalnih organa.

2.6.2. Bazel II

Pokazalo se da je jednostavnost koja je karakterisala Bazel I prevaziđena. Korak koji je logično proizašao iz datog stanja je bilo dopunjavanje regulative standardima koji su se ticali tržišnog rizika. Tako je u aprilu 1993. godine izdat niz normi u kojima se po prvi put pominje, pored kreditnog, postojanje tržišnih rizika (definisanih kao kamatni, devizni, robni i cjenovni rizik). Ovaj dokument je postao sastavni dio Bazel II standarda i ugrađen je u *Standardni model*. S obzirom na značaj tržišnih rizika, Komitet je krenuo u dalji razvoj ove tematike. Sledeća stepenica je bio razvoj modela kojima se bankama dozvoljavalo da same odrede svoje potrebe za kapitalom uz korišćenje sofisticiranih modela. U Bazel II standardima ovaj dio se odnosi na *Interne pristupe procjene kapitala*. Prethodne faze vodile su stvaranju novog sporazuma poznatog pod nazivom Bazel II, čiji je predlog sačinjen početkom 1999. godine. Konačna verzija usvojena je u junu 2004. Iako rezultati rada komiteta na početku nisu imali obavezujući karakter uvođenje Bazel II standarda za zemlje EU je postalo zakonski obavezujuće od januara 2007. dok je u SAD primjena kasnila pola godine (jul, 2007). Bazel II se sastoji od tri međusobno povezana skupa pravila koji se u žargonu zovu *stubovi*:[74]

I stub: zahtjev za minimalnim kapitalom,

II stub: proces kontrole (ispitivanja koja vrši supervisor)[75] i

III stub: tržišna disciplina.

Bazel II standardi predstavljaju dopunu amandmana iz 1995./1996. godine uz tri bitne izmjene. *Prvo*, uz kreditni i tržišni rizik uvodi se sve izraženiji operativni rizik. *Drugo*, u standardizovanom pristupu značajno mjesto se daje eksternim kreditnim agencijama čiji izvještaji služe za klasifikaciju svih kompanija iz portfolija banke, što u krajnjoj instanci utiče na nivo kapitalnih zahtjeva. *Treće*, omogućava se bankama da same ustanove modele za mjerenje rizika u njihovom poslovanju i u skladu sa tim rezultatima da izdvajaju neophodni kapital. Ovo je i najveća novina koju su donijeli Bazel II standardi.

[74] http://www.bazel2.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=85, Mirčetić M., *Uvođenje Bazel II standarda*
[75] Engl. *supervisory review process*

Pod uticajem najbolje prakse poslovanja banaka, posebno onih koje su međunarodno aktivne, Bazel II donosi promjenu filozofije i metoda upravljanja rizicima u bankarskom poslovanju i načina regulacije i kontrole banaka. Cilj donošenja Bazela II je da na mikronivou poboljša upravljanje rizicima i time, na makronivou pruži dodatne elemente za održavanje finansijske discipline. Filozofija Bazela II počiva na saznanju o većoj izloženosti banaka različitim rizicima u poslovanju. Filozofija novog standarda je posledica dvije grupe faktora od kojih je prva povezana sa unapređenjem tehnika upravljanja rizicima. Druga se odnosi na sve kompleksniji ambijent poslovanja banaka proistekao iz širenja njihovog poslovanja i globalizacije tržišta.
Osnovni principi efikasne kontrole banaka sa metodologijom koja im pripada čine set upustava kojih se treba pridržavati prilikom uspostavljanja i održavanja kvalitetnog institucionalno-zakonodavnog okvira poslovanja i kontrolisanja banaka. Njihova primjenljivost se ocjenjuje kroz uspostavljeni Program ocjene finansijskog sektora (*FSAP*) koji Svjetska banka i MMF sprovode u više od 130 zemalja. Veliki značaj za priliv stranih investicija ima visok stepen usaglašenosti sa ovim Principom u nacionalnim okvirima.

Mislim da se filozofija Bazela II za razliku od Bazela I, može izraziti kroz konstataciju da "za mjerenje bilo kojeg rizika ne postoji jedna veličina koja može odgovarati svima". Bazirajući se na novoj paradigmi, ovaj standard polazi od pretpostavke da banke najbolje mogu same mjeriti rizike sa kojima se suočavaju u poslovanju, ali samo ukoliko za to imaju odgovarajuće podatke i razviju za kontrolora banaka prihvatljive modele.[76]

Bazelski komitet će i u narednom periodu dobijati na značaju kroz praćenje primjene Bazela II i razvijanja saradnje između kontrolora banaka na međunarodnom planu. Važno je međutim istaći da, bez obzira koliko se šire i jačaju standardi u funkciji bolje zaštite deponenata i smanjenja mogućnosti da banke propadnu, njihova primjena ne garantuje da do toga neće doći. Zato deponeti, pogotovo oni koji bi trebalo da imaju stručni kapacitet, treba da vode računa sa kojim bankama posluju. Primjena Bazela II na drugoj strani će tražiti od banaka da javnosti pruže mnogo više informacija o svom poslovanju, kako bi se ona mogla jednostavnije i sigurnije opredjeljivati.

Primjena Bazel II standarda predstavlja pravu revoluciju u bankarstvu. On je mnogo komplikovanija struktura od Bazel I standarda. Mnoge procedure u bankarstvu će se ili iz temelja mijenjati ili značajno modifikovati. I banke i regulatorna tijela moraće da posjeduju ne samo

[76] www.cgekonomist.com/?broj=10&clanak=514, Šehović D., 9. jun 2008.

formalnu, zakonsku, nego i profesionalnu kompetenciju. Za to će im biti potrebne nove generacije bankara s visokim i specijalizovanim znanjima i kvalifikacijama iz oblasti matematike i statistike, kao i relevantnim sposobnostima da ih primjenjuju.[77]

2.6.2.1. Uvođenje Bazela II u našem regionu

Premda se prisustvo Bazel standarda kod nas bilježi još od kraja osamdesetih godina, naš region ima vrlo skromna iskustva u vezi sa njihovom primjenom. Još tada ovi standardi su imali samo formalni karakter, odnosno nisu bili u aktivnoj upotrebi. O tome može da posvjedoči i stanje našeg bankarstva u periodu devedesetih godina prošlog vijeka. Čak ni nakon reforme zakonodavstva o bankama 1993. godine nije došlo do bitnijih promjena. Novi talas usklađivanja našeg sistema kontrole i revizije banaka u skladu sa evropskim i svjetskim standardima počeo je 2006. godine, nakon što je prethodne godine donijet novi Zakon o bankama. Od velikog značaja je bilo prepoznavanje operativnog i tržišnih rizika, kao i ustanovljena obaveza formiranja posebnih odjeljenja za upravljanje rizikom. Međutim, ni u ovoj fazi nije ostvaren suštinski pomak u odnosu na dotadašnju praksu. Unijeti su samo neki novi principi Bazel II standarda, ali je izvještavanje prema regulatoru tj. NBS i dalje bilo zasnovano na međunarodnim računovodstvenim standardima. Od 2008. godine Narodna banka Srbije je pristupila sprovođenju plana za uvođenje Bazel II standarda kod nas. U te svrhe formirana je Radna grupa u čijoj je nadležnosti izvršenje aktivnosti predviđenih donijetom Strategijom i Operativnim planom. Planirano je da se od januara 2011. krene sa primjenom izvještavanja u skladu sa Bazel II standardima.

Nakon izuzetno teškog perioda u kojem se domaći bankarski sistem nalazio devedesetih godina, može se konstatovati da danas bilježi poboljšanje gotovo svih pokazatelja. S tim u vezi bi se moglo reći da je primjena Bazela I uticala na poboljšanje sveukupnog kvaliteta našeg bankarskog sistema. Međutim, još uvijek nisu implementirana rješenja sadržana u Bazelu II. U tom smislu je neophodno donošenje novog zakona o bankama, kao i usklađivanje podzakonskih aka-

[77] Jedan od pravaca standardizacije znanja neophodnih za dolazeći period je uvođenje profesionalnih licenci iz menadžmenta rizika kao što su *Professional Risk Manager* (*PRM*) licenca koju izdaje *Professional Managers International Association* (*PRMIA*) i *Financial Risk manager* (*FRM*) koju izdaje *Global Association of Risk Managers* (*GARP*). Drugin pravac jeste reforma obrazovnih programa u okviru matematičkih i ekonomskih studija.

ta, kako bi se omogućila tranzicija ka novom bazelskom sporazumu i poboljšalo upravljanje bankarskim rizicima, odnosno rizičnim kapitalom. Time će banke morati više pažnje da posvećuju implementaciji internog sistema rejtinga za određivanje rizika zajmotražilaca, korišćenju složenijih modela koji se zasnivaju na savremenim VaR tehnikama i primjeni adekvatnih stres testova, kada je riječ o upravljanju tržišnim rizicima, kao i povećanju odgovarajućih znanja o operativnim rizicima koje će poboljšati procjenu izloženosti istom. Dakle, pred crnogorskim bankama je relativno dug put do implementacije svih rješenja predviđenih Bazelom II, kao i prihvatanja novih sofisticiranijih modela za upravljanje rizicima, obzirom da je pomenuti sporazum veoma zahtjevan i složen. Prema tome, za implementaciju složenijih internih modela potrebno je da prođe određeni vremenski period obzirom na potrebu za zadovoljavanjem brojnih preduslova koji prije toga moraju biti ispunjeni.

Osnovni izazovi koji stoje pred banke, kada je riječ o upravljanju, su svakako vezani za edukaciju zaposlenih, obzirom da su specijalistička znanja osnovni preduslov za implementaciju bilo kakvog standarda, pa samim tim i Bazela II. Tek kada se stvori kritična masa kadrova koji raspolažu znanjima i vještinama, može se govoriti o spremnosti banke za primjenu pomenutih standarda. Uz to je neophodno pokloniti odgovarajuću pažnju izradi sopstvene metodologije za mjerenje i upravljanje kreditnim i operativnim rizicima. Međutim, da bi se moglo doći do zadovoljavajućeg upravljanja bilo kojim rizikom, neophodno je razviti adekvatan informacioni sistem koji će pružanjem potrebnih podataka biti podrška modelima za upravljanje rizicima. Razlog više za naglašavanje ovog problema predstavlja i činjenica da postojeći IT sistemi nisu adekvatni, pa je stoga potrebno izgraditi nove, kako bi se stekli uslovi za primjenu složenijih pristupa vezanih za upravljanje bankarskim kapitalom.

Pored radikalnih promjena u kadrovskoj politici banaka i regulatora i okretanja ka kvalifikacijama neophodnim za predstojeći period, u bankarskom sistemu našeg regiona biće potrebno uraditi i dosta toga na razvoju odgovarajućih tehnoloških rješenja, a prije svega, sakupljanju kvalitetnih odgovarajućih podataka. Razvoj odgovarajućih baza podataka je osnova za razvoj modela za mjerenje rizika. Prilagođavanje Bazelu II zahtijevaće od banaka u regionu značajne troškove. Pošto se pretpostavlja da će mnoge banke nastojati da te troškove minimiziraju, za očekivati je da će one samo formalno i minimalno ispunjavati zahtjeve regulatora, ne mijenjajući suštinski način razmišljanja i postupanja u procjeni rizika, što je I glavni cilj Bazel II standarda. Takve banke razmišljale bi, zapravo, o menadžmentu rizika kao

izvoru troškova. No, sistemi za menadžment rizika mogu, ako se pravilno postave, da postanu profitni centri. Bazel II nudi I jednu veliku prednost bankama jer im omogućava da primjenom internih procesa i modela mjerenja rizika (stub I) same izračunavaju svoje potrebe za kapitalom i time smanje ne samo rezerve nego, prije svega, da ih usmjere ka djelatnostima koje daju najveće prinose po jedinici preuzetog rizika. Takav pristup direktno vodi povećanju vrijednosti banaka. Ta velika promjena omogućava bankama da u svakom trenutku mogu razlikovati transakcije visokog i niskog rizika (u odnosu na već postojeći portfolio) i da, na osnovu tog izbora, određuju odgovarajuću adekvatnost kapitala. Da bi ta velika prednost Bazel II standarda bila iskorišćena potrebno je razviti odgovarajuće modele i imati kompetentne stručnjake ne samo u timu koji se bavi upravljanjem rizicima već i u najvišem rukovodstvu banaka.

2.7. Razlike između Bazela I I Bazela II

- Bazel I prvi put je primjenjen 1992. godine u zemljama grupe 10, osim Japana,
- Više od 100 zemalja u svijetu usvojilo je ove standarde,
- Bazel I se prvenstveno odnosi na kreditne rizike,
- Uveo je i minimalnu vrijednost adekvatnosti kapitala od 4% i ukupnu vrijednost kapitala 8% u odnosu na rizičnu ponderisanu aktivu,
- Bazel II je revizija Bazela I, uz primjenu savremenih metoda upravljanja rizicima banke,
- Bazel II uvodi veću fleksibilnost i osjetljivost na rizike,
- Naglasak na internim metodama i modelima banke, praksi supervizije i većoj tržišnoj disciplini,
- Okreće se ka efikasnoj alokaciji bančinog kapitala,
- Bazel II favorizuje velike banke.

Osnovni nedostatak međunarodnog ugovora iz 1988. godine, poznatijeg kao Basel I, je bio taj što je prisiljavao banke da imaju veći kapital nego što su ga željele imati. Sužavanje efikasne granice u prostoru određenom rizikom i prinosom je dovelo do toga da banke mogu prihvatiti ostvarivanje niže stope povrata na kapital ili povećati rizičnost svog portfelja. Banke su odabrale povećanje svoje rizikom ponderisane imovine, a time se povećala vjerovatnoća smanjene

kreditne aktivnosti tokom recesije i vjerovatnoća kreditnog sloma. Takođe, Basel I je zanemario operativni rizik, rizik zemlje i rizik likvidnosti, te ročnost potraživanja i efekat diversifikacije. Zbog toga je Basel II, u potrazi za pravom vrijednosti ekonomskog rizika, dozvolio bankama da same računaju minimalnu visinu kapitala, što je za posledicu trebalo imati smanjenje visine njihove rizične imovine. Sporazum Basel II objedinjava tri stupa: zahtjev za kapitalom, revizija nadzornog tijela i režim tržišta. Modeli koji banke koriste su relativno novi, a vrijeme će pokazati koliko su upotrebljivi. Primarni problem Basela II je taj što bi posljedica smanjenja kreditnog rejtinga zajmoprimca i većeg očekivanog gubitka banke tokom recesija trebala biti povećanje kapitala banke. Basel II je ponudio tri pristupa procjene kreditnog rizika dužnika: standardizovani pristup, pristup utemeljen na internom rejtingu "*Internal Ratings Based* (*IRB*)" koji će vjerovatno prihvatiti sve banke u stranom vlasništvu (šest najvećih banaka upravo uvode interne modele za kvantifikovanje kreditnog rizika zbog potrebe konsolidovanog izračuna kapitalnih zahtjeva) i napredni IRB pristup. Banke su morale Basel II primijeniti do 2009. godine i raspolagati istorijskim podacima u zadnje dvije godine, iako je bilo poželjno imati podatke za barem pet godina. Procesi upravljanja rizicima moraju biti fokusirani na identifikovanje rizika, mjerenje rizika i stvaranje procedura i mjera za kvalitetno upravljanje rizicima i smanjenje rizika na najmanju moguću mjeru.

Najveća razlika između Bazela I i Bazela II se sastoji u tome što Bazel II omogućava znatno veću fleksibilnost i osjetljivost za rizik. Osim toga, Bazel II je karakterističan po povećanoj fleksibilnosti i sofisticiranijim pristupima mjerenju kreditnog i operativnog rizika, što je svakako novi način obavljanja supervizije. Iako se radi o izuzetno složenom dokumentu, isti bi trebalo da doprinese stabilnosti finansijskog sistema, obzirom da će zahtjevi za kapitalom izračunati na osnovu uputstava iz ovog dokumenta realnije odražavati izloženost riziku pojedinih banaka.

3. UPRAVLJANJE KREDITNIM RIZIKOM

Upravljanje rizicima u bankarskom poslovanju obuhvata identifikovanje, mjerenje i procjenu rizika s ciljem minimiziranja njegovih negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke. Banka je dužna da obrazuje posebnu organizacionu jedinicu u čijem je djelokrugu upravljanje rizicima. Takođe, banka je dužna da svojim aktima propiše procedure za identifikovanje, mjerenje i procjenu rizika, kao i upravljanje rizicima.

Jedna od glavnih aktivnosti finansijskih institucija kao što su banke, osiguravajuća društva, penzijski fondovi i finansijske kompanije jeste odobravanje kredita. Da bi ostvarile zaradu moraju uspješno plasirati kredite koji će u potpunosti biti otplaćeni (te postići nizak kreditni rizik). Pojmovi negativne selekcije i moralnog hazarda daju nam okvir za razumijevanje principa koje menadžeri finansijskih institucija moraju slijediti kako bi umanjili kreditni rizik.

3.1. Negativna selekcija i moralni hazard

Postojanje finansijskih troškova na finansijskim tržištima dijelom objašnjava zašto finansijski posrednici igraju na finansijskim tržištima tako važnu ulogu. Da bismo bolje razumjeli finansijsku strukturu, moramo se okrenuti ulozi informacija na tim tržištima.[78]

Asimetrične informacije, kada jedna strana nema kompletno znanje o drugoj strani uključenoj u transakciju da bi mogla donijeti ispravnu odluku, važna su pojava na finansijskim tržištima. Npr., menadžeri korporacije znaju bolje od dioničara kako vode posao i da li to rade pošteno. Postojanje asimetričnih informacija dovodi do problema negativne selekcije i moralnog hazarda.

Negativna selekcija je problem povezan s asimetričnim informacijama koji se pojavljuje prije nastanka transakcije. Potencijalno vrlo rizični tražioci kredita najaktivnije traže kredit. Npr., veliki hazarderi ili pravi kriminalci često žele uzeti kredit upravo zato što znaju da ga neće vratiti. Kako negativna selekcija povećava šansu davanja zajma s velikim kreditnim rizikom, kreditori mogu odlučiti da ne daju kredit nikome, mada na tržištu ima nerizičnih tražioca kredita.

[78] Odličan pregled literature o informacijama i finansijskoj strukturi koja pokriva ovu temu sadržan je u knjizi Gertler M., *Financial structure and Aggregate Economic Activity:* An Overview, *Journal of Money, Credit and Banking* 1988., 559-588

Moralni hazard nastaje nakon nastanka trasakcije. Zajmodavac se upušta u rizik da će zajmoprimac odobrenim kreditom preduzeti radnje koje nisu prihvatljive s njegove tačke gledišta, budući da smanjuju mogućnost vraćanja kredita. Kada zajmoprimac uzme kredit može se upustiti u veliki rizik (koji mu može donijeti veliki prinos, ali isto tako i veliku mogućnost bankrota) zato što se igra tuđim novcem. Pošto moralni hazard smanjuje mogućnost povrata kredita, zajmodavci mogu odlučiti da radije ne daju kredite.

Negativna selekcija predstavlja problem na tržištima kredita jer su rizični klijenti (oni za koje postoji najveća vjerovatnoća da neće otplaćivati svoje obaveze) ujedno oni koji najčešće traže kredit. Drugim riječima, krediti za koje postoji najveća vjerovatnoća da neće imati dobar ishod istovremeno su i krediti za koje postoji najveća vjerovatnoća da će biti odobreni. Korisnici kredita koji žele da ulože u veoma rizične investicione projekte mogu mnogo zaraditi ako njihovi projekti uspiju. Tako je njima i najviše stalo do toga da dobiju kredit. Međutim, sasvim je jasno da su oni istovremeno najnepoželjniji klijenti zbog velike vjerovatnoće nemogućnsti otplaćivanja istog.

Kako negativna selekcija utiče na finansijsku strukturu – problem "mačka u vreći"[79]

Poseban prikaz primjera negativne selekcije i njenog uticaja na efikasno funcionisanje tržišta istaknut je u slavnom članku Georgea Akerlofa, dobitnika Nobelove nagrade. Poznajemo ga pod nazivom "problem mačka u vreći" (engl. *lemons problem*, op.prev.) zato što je sličan problemu s lošim automobilima na tržištu polovnih automobila.[80] Potencijalni kupci polovnih automobila često ne mogu ocijeniti njihov kvalitet. Stoga, cijena koju kupac plaća mora odražavati prosječan kvalitet automobila na tržištu, negdje između niske vrijednosti krntije i visoke vrijednosti dobrog auta. Vlasnik polovnog auta, s druge strane vrlo dobro zna da li je automobil koji prodaje krntija ili se radi o dobroj mašini. Ako je to loš auto vlasnik je srećan što ga prodaje po cijeni koju je kupac spreman da plati, negdje između vrijednosti krntije i dobrog auta, ali u svakom slučaju nadmašuje vrijednost krntije. Međutim, ako je auto kvalitetan, vlasnik zna da je cijena koju je kupac spreman platiti podcijenjena. Stoga vlasnik možda neće ni željeti da ga proda. Rezultat te

[79] Mishkin S. F., Eakins G. S., *Financijska tržišta i institucije*, Mate, Zagreb 2005., str.377

[80] Akerlof G. G, *The Market of Lemons: Uncertainty and the Market Mechanism, Quartely Journal of Economics 84* 1970., 488-500. Dva važna članka u kojima je analiza problema s krntijama primjenjena na finansijska tržišta su Stewart Myers i N.S. Majluf, „Corporate Financing and Investment Decision When Firms Have Information That Investors do Not Have", *Journal of Financial Economics* 13 (1984), 187-221, Greenwald B., Stiglitz J.E. Weiss A., „Information imperfections in the Capital Market and Macroeconomic Fluctuations", *American Economic Review 74* (1984), 194-199.

negativne selekcije je da vrlo malo dobrih polovnih automobila dolazi na tržište. Na tržištu polovnih automobila je vrlo malo kupoprodaja zato što je prosječan kvalitet polovnih automobila dostupnih na tržištu nizak i zato što jako malo ljudi želi kupiti krntije. Zato tržište polovnih automobila u svijetu jako loše funkcioniše.

Moralni hazard, pak, predstavlja problem jer korisnici kredita mogu biti podstaknuti na aktivnosti koje kreditorima nisu prihvatljive. U takvim je situacijama očigledno da će kreditor biti izložen potencijalnom neplaćanju dužnika. Jednom kada korisnik kredita dobije kredit, postoji veća vjerovatnoća da će ga uložiti u visokorizični investicioni projekat. Izloženost visokom riziku, samim tim, smanjuje vjerovatnoću da će kredit biti otplaćen. Nastojanja finansijskih institucija da pronađu rješenje za pomenute probleme istovremeno objašnjavaju niz principa za upravljanje kreditnim rizikom: provjera i nadgledanje, njegovanje dugotrajnih odnosa s klijentom, okvirni krediti, instrumenti osiguranja, kompenzacijski saldo i racioniranje kredita.

3.1.1. Provjera i praćenje klijenata

Asimetrične informacije prisutne su na kreditnim tržištima jer kreditori raspolažu manjim brojem informacija o prilikama za ulaganje i aktivnostima tražioca kredita nego sami tražioci. To dovodi do dvije aktivnosti finansijskih institucija usmjerenih na dobijanje informacija, a to su provjera i praćenje.

Provjera: Negativna selekcija na tržištima kredita zahtijeva od finansijskih institucija da razluče loše kredite od dobrih kako bi ostvarili zaradu. Da bi provjera bila uspješna, finansijske institucije moraju od potencijalnih zajmoprimaca prikupiti pouzdane informacije. Detaljna provjera i prikupljanje informacija čine važan princip upravljanja kreditnim rizikom.

Zatražite li od banke ili finansijske kompanije potrošački kredit za kupovinu automobila ili hipotekarni kredit za kupovinu kuće prva stvar koju ćete morati da učinite jeste da ispunite obrasce koji će izmamiti veliki broj informacija o vašem finansijskom stanju. Pitanja će se odnositi na vašu platu, stanju na računima u banci i podatke o drugoj imovini koju posjedujete (kao što su automobili, polise osiguranja, namještaj), moguće ostale kredite, vašu kreditnu istoriju, kreditne kartice, otvorene korisničke račune u trgovinama, godine radnog staža, kao i na to ko su vam bivši poslodavci. Možda ćete morati odgovoriti i na neka lična pitanja kao što su

godine starosti, bračno stanje, broj djece. Banka ili finansijska institucija koristi dobijene informacije kako bi procijenila veličinu kreditnog rizika koji predstavljate. Izračunava vaš "skor"[81] koji prestavlja statističku mjeru dobijenu iz vaših odgovora, a kojom se predviđa postoji li vjerovatnoća da ćete imati problema s otplatom kredita. Odluka o kreditnom riziku koji nosite ne može biti u potpunosti tačna, pa banke i druge finansijske institucije moraju donositi odluke i na temelju ličnog suda. Kreditni referent se može informisati kod vašeg poslodavca ili nazvati neki drugi od izvora koje ste naveli u zahtjevu za kredit. Referent čak može donijeti odluku na bazi vašeg nastupa ili izgleda.

Proces provjere i prikupljanja informacija sličan je u slučaju kad finansijske institucije odobravaju kredit nekoj firmi. Kreditni referent prikuplja podatke o računu dobiti i gubitka pojedine firme, njenoj aktivi i pasivi, a procjenjuje i uspješnost budućeg poslovanja. On postavlja pitanja o njenim budućim planovima, namjeni sredstava dobijenih iz kredita, kao i o konkurenciji u toj grani industrije. On može i posjetiti firmu kako bi iz prve ruke došao do podataka o njenom poslovanju. Znači, bilo da se radi o kreditima pojedincima ili firmama, finansijske institucije moraju biti znatiželjne.

Jedna od karakteristika kreditiranja od strane finansijskih institucija koja može začuditi jeste da se često specijalizuju za kreditiranje lokalnih firmi ili firmi iz određene industrijske grane. S jedne strane takvo ponašanje je čudno jer znači da finansijska institucija nije diversifikovala svoj kreditni portfelj te se tako izlaže većem riziku. S druge strane takva specijalizacija potpuno je razumljiva. Naime, znamo da problem negativne selekcije zahtijeva od finansijskih institucija prepoznavanje kreditnog rizika. Njima je lakše prikupiti informacije o lokalnim firmama i tako procijeniti njihovu kreditnu sposobnost, nego prikupiti iste informacije o firmama koje se ne nalaze u njihovoj neposrednoj blizini. Isto tako, specijalizacijom za kreditiranje firme iz pojedine industrijske grane, finansijska institucija raspolaže većim znanjem o pojedinoj grani industrije te je tako u mogućnosti bolje predvidjeti hoće li firma kojoj namjerava posuditi novac biti u stanju da uredno vraća svoj dug.

Praćenje: Nakon što je dobio kredit, klijent može preduzeti rizične aktivnosti koje umanjuju vjerovatnoću otplate duga. Da bi smanjili ovaj moralni hazard, direktori finansijskih institucija moraju se pridržavati principa upravljanja kreditnim rizikom – kao što su uključivanje posebnih pisanih (ograničavajućih) odredbi u ugovore o kreditu koje sprečavaju klijente da učestvuju u

[81] Engl. *credit score*

rizičnim aktivnostima. Prate se klijentove aktivnosti da bi se provjerilo poštuje li spomenute odredbe. One se prisilno sprovode ukoliko se ustanovi da ih klijent ne poštuje. Finansijske institucije tako mogu biti sigurne da njihovi klijenti neće na sebe preuzimati rizik na račun finansijske institucije od koje su dobili kredit. Potreba finansijskih institucija za provjerom i praćenjem klijenata objašnjava zašto uspješne finansijske institucije troše toliko novca na aktivnosti vezane uz reviziju i prikupljanje informacija.

3.1.2. Dugotrajna veza s klijentom

Dodatni način na koji finansijske institucije mogu doći do informacija o klijentima jeste uspostavljanje dugotrajnih veza sa njima, što predstavlja još jedan važan princip upravljanja kreditnim rizikom. Ako klijent koji je podnio zahtjev za kredit ima tekući ili štedni račun kod iste finansijske institucije kod koje je podnio zahtjev, kreditni referent može provjeriti aktivnosti na tim računima u prošlosti i saznati veliki broj informacija o klijentu. Stanje na tekućem i štednom računu pokazuju koliko je likvidan potencijalni zajmoprimac kao i razdoblja u godini u kojima klijent ima velike potrebe za gotovinom. Ako je klijent već posuđivao sredstva kod iste finansijske institucije, ona posjeduje podatke koliko je redovno plaćao rate svog kredita.[82] Tako dugotrajne veze s klijentom smanjuju troškove prikupljanja informacija i olakšavaju proces otkrivanja kreditnih rizika.

Potreba za praćenjem klijenta pridodaje važnosti dugotrajnih veza s klijentom. Ako je klijent već ranije posuđivao sredstva od iste institucije, ona je već uspostavila procedure za njegovo praćenje i kontrolu pa su tako troškovi praćenja dugogodišnjih klijenata niži od onih kod novih klijenta.

Održavanje dugotrajnih veza s klijentom nosi još neke pogodnosti. Naime, ni jedan direktor finansijske institucije ne može uzeti u obzir sve mogućnosti ugrađuje li ugovor o kreditu ograničavajuće odredbe. Uvijek će postojati rizične aktivnosti kojima se klijent bavi i od kojih se kreditor nije osigurao. Međutim, šta ako sam kljent želi da održi dugotrajnu vezu s finansijskom institucijom kako bi u budućnosti olakšao pristup kreditima uz niže kamatne stope?

[82] Uvođenjem Izvještaja Regulatornog Kreditnog Biroa, banke mogu pratiti zaduženost i urednost zajmotražilaca i kod drugih banaka.

Podstaknut je da izbjegava rizične aktivnosti koje bi mogle uzrujati njegovu finansijsku instituciju, čak iako iste nisu izričito pomenute u ugovoru o kreditu. Ako se kreditoru ne sviđa što klijent radi, pa čak iako on ne krši bilo koju od odredaba ugovora, direktor posjeduje moć da odgovori klijenta od takvog ponašanja prijetnjom da će mu u budućnosti odbiti nove zahtjeve. Dugotrajne veze s klijentima tako omogućavaju rješavanje neočekivanih slučajeva moralnog hazarda.

Dugotrajne veze s klijentima nose niz prednosti i samim klijentima. Firma koja njeguje dugogodišnje veze s nekom finansijskom institucijom lakše će doći do kredita uz nižu kamatnu stopu jer finansijska institucija može lakše utvrditi rizik koji nosi potencijalni zajmoprimac.

3.1.3. Okvirni krediti

Banke posjeduju posebno sredstvo institucionalizacije dugotrajnih veza s klijentom koje se nazivaju kreditna obaveza ili okvirni kredit. Okvir je obaveza banke da tokom određenog perioda firmi odobri kredite do određenog iznosa i po utvrđenoj kamatnoj stopi ili, što je češći slučaj, po stopi koja je vezana za neku tržišnu kamatnu stopu. Većina komercijanih i industrijskih kredita banaka odobrava se u okviru sporazuma o kreditnoj obavezi. Prednost za firme je u tome što na raspolaganju imaju mogućnost dobijanja kredita koji im je potreban. Prednost za banke je što ugovorena kreditna obaveza unapređuje dugotrajan odnos s klijentom. Pri tome, odredbe sporazuma o kreditnom okviru nalažu firmama da bankama stalno dostavljaju informacije o računu dobiti i gubitka, te stanju aktive i pasive, poslovnim aktivnostima itd. Sporazum o kreditnom okviru snažna je metoda smanjenja troškova koje banke imaju pri provjeri i prikupljanju informacija o firmama.

3.1.4. Instrumenti osiguranja

Instrumenti osiguranja kredita predstavljaju važan alat kod upravljanja kreditnim rizikom. Krediti kod kojih postoje instrumenti osiguranja često se nazivaju osiguranim kreditima. Instrument osiguranja, koji predstavlja imovinu obećanu kreditoru kao kompenzacija ne bude li

klijent vraćao svoj kredit, umanjuje posljedice negativne selekcije jer umanjuje i kreditorov gubitak. Ne bude li klijent otplaćivao kredit za koji postoji instrument osiguranja (obezbjeđenja), kreditor može prodati instrument osiguranja i dobijena sredstva iskoristiti kako bi nadoknadio izgubljena sredstva. Instrumenti obezbjeđenja tako nude važnu zaštitu finansijskim institucijama koje odobravaju kredite pa je to i razlog zbog kojeg su veoma čest sastavni dio kredita.

3.1.5. Kompenzacijski saldo

Jedan od posebnih oblika osiguranja pri odobravanu komercijalnih kredita je kompenzacijski saldo. Firma kojoj je odobren kredit mora u svako doba držati određeni iznos na svom tekućem računu. Na primjer, od firme kojoj je odobren kredit u iznosu od 10 miliona evra može se tražiti na svom žiro računu drži kompenzacijski saldo u iznosu od najmanje jednog miliona evra. Ako klijent ne bude vraćao kredit, banka mu može oduzeti depozit kako bi nadoknadila bar dio gubitaka ostvarenih na osnovu spornog kredita. Na taj način se povećava vjerovatnoća da će klijent uredno otplatiti svoj kredit. Kompenzacijski saldo pomaže banci da kontroliše klijenta i tako smanjuje moralni hazard. Zahtjevanjem da klijent koristi žiro račun kod banke, banka može pratiti isplate firme i tako saznati veliki broj informacija o finansijskom stanju klijenta kojem je odobren kredit.[83] Na primjer, dugotrajno smanjenje stanja na računu klijenta može upućivati na to da klijent učestvuje u rizičnim aktivnostima. Promjena dobavljača znači da se počeo baviti novom vrstom poslova. Svaka značajnija promjena u platnim navikama klijenta banci može biti znak da neke stvari treba detaljnije ispitati. Kompenzacijski saldo tako olakšava banci kvalitetno praćenje klijenata predstavljajući i važan alat pri upravljanju kreditnim rizikom.

[83] Nekad je uslov za odobrenje traženog kredita otvaranje računa i prebacivanje kompletnog unutrašnjeg i inostranog platnog prometa preko banke zajmodavca.

3.1.6. Racioniranje kredita

Još jedan način uspješnog rješavanja problema negativne selekcije i moralnog hazarda je kreditno racioniranje.[84] Naime, kreditori odbijaju odobravanje kredita čak i kad su klijenti voljni da plate traženu ili čak višu kamatnu stopu. Kreditno racioniranje ima 2 oblika. Prvi se pojavljuje kad finansijska institucija odbije da odobri kredit klijentu u bilo kojem iznosu pa čak i ako je klijent voljan da plati višu kamatnu stopu. Drugi se pojavljuje kad je finansijska institucija voljna da odobri kredit, ali ograničava iznos kredita na manji iznos od onog koji je klijent želio.

Pojedinci i firme s najriskantnijim ulagačkim projektima ujedno su klijenti koji su voljni da plate više kamatne stope. Ako klijent učestvuje u visokorizičnoj investiciji i uspije, može postati veoma bogat. Međutim, finansijske institucije ne žele odobravati takve kredite baš zbog toga što je investicioni rizik visok. Vjerovatnije je da klijent neće uspjeti u svom projektu pa neće moći vratiti novac. Naplaćivanje viših kamatnih stopa samo pogoršava problem negativne selekcije, odnosno povećava vjerovatnoću da finansijska institucija posuđuje novac rizičnom klijentu. Iz tog razloga finansijske institucije ne žele odobravati kredite po višoj kamatnoj stopi. Umjesto toga učestvuju u prvom obliku kreditnog racioniranja i odbijaju kredite.

Finansijske institucije se koriste drugim oblikom kreditnog racioniranja kako bi se zaštitile od moralnog hazarda: klijentima odobravaju kredite, ali ne u iznosima u kojima bi ovi to željeli. Takvo kreditno racioniranje je potrebno jer što je veći kredit to je veća korist od moralnog hazarda. Na primjer, ako vam finansijska institucija odobri kredit u iznosu od 1.000 evra, vi biste vjerovatno uradili sve kako biste taj iznos vratili i kako ne bi pokvarili svoj kreditni rejting. Ali ako vam se odobri kredit od 10 miliona evra postoji veća vjerovatnoća da ćete „uhvatiti maglu“. Što je vaš kredit veći, veći je i podsticaj da učestvujete u aktivnostima koje će umanjiti vjerovatnoću otplate kredita. Budući da klijenti otplaćuju kredite kada su iznosi mali, finansijske institucije racioniraju kreditima, nudeći klijentima manje kredite od traženih.

[84] Engl. *credit rationing*

3.2. Funkcije upravljanja kreditnim rizikom i funkcije kreditnih poslova

Današnja praksa svih velikih banaka je da funkcije upravljanja kreditnim rizikom odvoje od svakodnevnih poslova vezanih za odnose sa klijentima i kreditne poslove. Odgovornost funkcije upravljanja kreditnim rizikom podrazumijeva upravljanje portfoliom rizičnih plasmana, sa ciljem formiranja i održavanja stabilnog i profitabilnog portfolia rizičnih plasmana. Odjeljenja za kreditne poslove ili poslove komercijalnog bankarstva odgovorna su za odnose banke sa pojedinačnim korisnicima kredita. Ova podjela odgovornosti obezbjeđuje neophodnu »kontrolu i ravnotežu«, što banci omogućava da formira i održi stabilan i profitabilan portfolio rizičnih plasmana koji je u stanju da odoli cikličnim nepovoljnim kretanjima u ekonomskom okruženju. Način na koji se ostvaruje ova „kontrola i ravnoteža“, kao i odgovornosti na nivou svake od ovih funcija, detaljnije su opisane na narednim stranicama.

3.2.1. Odbor za upravljanje kreditnim rizikom

Sve banke treba da formiraju Odbor za upravljanje kreditnim rizikom tj. Kreditni odbor. Ovaj odbor je tijelo koje donosi odluke i čini sastavni dio višeg rukovodstva banke. Njegova funkcija je da održava i razvija stabilan i profitabilan portfolio kredita i rizičnih plasmana. S obzirom na ovu značajnu funkciju, članove treba da imenuje Upravni odbor banke. Kreditni odbor treba da podnosi izvještaje Upravnom odboru. Odborom treba da predsjedava generalni direktor banke, a potrebno je da ima još najmanje 4 člana uključujući direktora Odjeljenja za upravljanje kreditnim rizikom, više rukovodioce Odjeljenja za kreditne poslove, kao i direktora Odjeljenja za upravljanje sredstvima i plasmanima čiji je zadatak da obezbijedi finansiranje kreditnih aktivnosti banke. Viši rukovodilac iz Odjeljenja za upravljanje kreditnim rizikom treba da bude imenovan za sekretara odbora, sa zadacima koji obuhvataju pripremu dnevnog reda za sjednice, blagovremenu dostavu materijala prije održavanja sjednica, čime se članovima omogućava da razmotre pitanja o kojima će se raspravljati, kao i vođenje zapisnika sa sjednica koji uključuju raspravu i usvojene odluke.

Odgovornosti odbora obuhvataju:

- usvajanje politike i procedura upravljanja kreditnim rizikom, u pisanom obliku, uključujući njihove izmjene i dopune u svrhu ažuriranja,
- imenovanje rukovodilaca Odjeljenja za upravljanje kreditnim rizikom i Odjeljenja za kreditne poslove,
- utvrđivanje postupka odobravanja kredita i određjivanje limita za odobravanje kredita određenim pojedincima u Odjeljenju za upravljanje kreditnim rizikom i Odjeljenju za kreditne poslove,
- usvajanje limita u odnosu na sektore djelatnosti i geografske sektore u okviru kreditnog portfolia čime se obezbjeđuje odgovarajuća diversifikacija,
- usvajanje nivoa kreditnog eksponiranja u odnosu na pojedinačne korsnike kredita,
- usvajanje korektivne strategije u cilju rješavanja i naplate problematičnih kredita,
- usvajanje programa kontrole kreditnog poslovanja, prijem izvještaja o kontroli kreditnog poslovanja, odluke o neophodnim korektivnim mjerama,
- usvajanje standardne kreditne dokumentacije, kao i standardnih formata i obrazaca koji se koriste na nivou funkcija kreditnog poslovanja banke,
- utvrđivanje i usvajanje budžeta za program obuke zaposlenih u Odjeljenjima za upravljanje kreditnim rizikom i kreditne poslove.

Odjeljenje za upravljanje kreditnim rizikom odgovorno je za preporuke date odboru i sprovođenje donijetih odluka.

3.2.2. Odjeljenje za upravljanje kreditnim rizikom

Odjeljenje za upravljanje kreditnim rizikom, odnosno kreditno odjeljenje, snosi ukupnu odgovornost za formulisanje predloga Kreditnom odboru i sprovođenje odluka Kreditnog odbora. Na taj način banka održava odgovarajuću kulturu kreditnog poslovanja. Kreditno odjeljenje je konkretno odgovorno za:

- formulisanje kreditne politike i procedura koje podnosi na usvajanje Kreditnom odboru, pri čemu vodi računa da se redovno ažuriraju i usklađuju sa poslovanjem banke,

- postupanje u skladu sa metodologijom klasifikacije kredita koju propisuje Centralna Banka i vodi računa o tome da se klasifikacija propisno sprovodi i poštuje,
- efikasno funkcionisanje postupka odobravanja kredita i preporuke Kreditnom odbru u smislu utvrđivanja limita za odobravanje kredita za određene pojedince u Kreditnom odjeljenju i Odjeljenju za kreditne poslove,
- pravo drugog potpisa na preporukama i odobrenjima novih predloženih kredita i redovnoj analizi postojećih kredita,
- pravo drugog potpisa na preporukama i saglasnostima za korektivnu strategiju u cilju rješavanja i naplate problematičnih kredita,
- formulisanje i sprovođenje programa kontrole kreditnog poslovanja, preporuke i odobrenja za preduzimanje neophodnih korektivnih mjera,
- nacrt standardne kreditne dokumentacije, prema odgovarajućim slučajevima, koja se podnosi na usvajanje Kreditnom odboru, radi daljeg korišćenja u banci, nacrt standardnih obrazaca i formata, stalno ažuriranje svih standardizovanih dokumenata, obrazaca i formata u cilju usklađivanja sa promjenama uslova,
- formulisanje i sprovođenje programa obuke u oblasti kreditnog poslovanja na nivou banke.

.

Radi jednostavnije komunikacije i brzog donošenja odluka bez dugotrajnih birokratskih procedura, predlaže se tzv. linijska organizaciona struktura Odjeljenja za upravljanje kreditnim rizikom. Direktor Odjeljenja za upravljanje kreditnim rizikom treba da bude član tima viših rukovodilaca banke. Direktor treba da bude ličnost visokog profila sposobna za efikasnu komunikaciju na svim nivoima, kao i da posjeduje iscrpno znanje o kreditnom poslovanju i obavljanju kreditnih poslova na tržištu. Zaposleni u Odjeljenju treba da budu kvalitetni i iskusni ljudi koji su stekli praktično iskustvo u Odjeljenjima za kreditne poslove. S obzirom na značaj funkcije upravljanja kreditnim rizikom na nivou banke, kao i na značaj praktične obuke na radnom mjestu na svim nivoima, u rad Odjeljenja treba aktivno uključiti i pripravnike, u okviru stručnog usavršavanja.

3.2.3. Odjeljenja za poslove komercijalnog bankarstva/kreditne poslove

Funkcija Odjeljenja za kreditne poslove ili poslove komercijalnog bankarstva podrazumijeva upravljanje u oblasti odnosa sa klijentima banke, uključujući utvrđenu listu postojećih klijenata i potencijalne klijente. U zavisnosti od veličine i nivoa razvoja banke, ova funkcija može se realizovati ili u jednom odjeljenju ili u nekoliko odjeljenja, kako u direkciji, tako i na nivou filijala.

Kada banka u svom razvoju dostigne nivo koji zahtijeva formiranje više od jednog odjeljenja koje obavlja ovu funkciju, podjela odgovornosti treba da se izvrši na osnovu:

- geografske teritorije, kada se odjeljenja formiraju u filijalama ili u lokalnim direkcijama, kao i u glavnoj direkciji,
- jedne ili više djelatnosti kojima se bave klijenti, npr. posebna odjeljenja za proizvodne, odnosno, poljoprivredne djelatnosti.

U ovom slučaju, takođe se predlaže primjena linijske organizacione strukture radi jednostavnije komunikacije i brzog donošenja odluka bez dugotrajnih birokratskih procedura. Direktor Odjeljenja treba da bude član tima viših rukovodilaca banke. Mlađi referenti treba da budu pripravnici koji su voljni da uče i koji će, kad steknu više iskustva, biti sposobni za rukovodeće funkcije kada se za to ukaže prilika. Zaposleni banke, koji su odgovorni za njeno kreditno eksponiranje, treba izuzetno dobro da poznaju klijenta i njegovo poslovanje, kao i da izgrade međusobno povjerenje sa klijentom. Ovo banci omogućava da zauzme bolju poziciju u odnosu na konkurentne banke, kao i da brže prepozna situaciju u kojoj klijent počinje da se suočava sa problemima. Banka postiže maksimum u poznavanju klijenta tako što postavlja referente koji su zaduženi za svaki značajan odnos sa klijentima i svaki odnos banke po kreditnom poslu. Referent klijenata je centralna tačka u pogledu svih aspekata odnosa banke sa pojedinačnim klijentima i treba da bude odgovoran za taj odnos. Svakom referentu klijenata treba da se dodijeli konkretna lista postojećih i ciljnih klijenata. Svaki značajan korisnik proizvoda banke treba da ima svog referenta. Odgovornosti referenta, u pogledu pojedinačnih klijenata za koje je zadužen, obuhvataju:

- marketing proizvoda banke među postojećim i ciljnim klijentima,
- kontakt sa klijentima i pregovori u pogledu novih kreditnih aranžmana,

- priprema predloga novih kreditnih aranžmana koji se podnose radi obavljanja postupka odobravanja kredita,
- priprema i potpisivanje dokumentacije,
- redovna analiza kreditnih rizika koji su u domenu njegove odgovornosti i podnošenje izvještaja o rezultatitma te analize u okviru postupka odobravanja kredita,
- praćenje kreditnog eksponiranja u cilju ispravne klasifikacije i rezervisanja,
- blagovremeno prepoznavanje znakova upozorenja koji ukazuju na to da klijent neće biti sposoban da izvrši svoje obaveze prema banci i davanje preporuke da se odgovornost za dalje postupke vezane za odnos sa ovim klijentom prenese na Odjeljenje za problematične kredite.

3.3. Politika i procedure upravljanja kredititnim rizikom

Sve banke treba da imaju detaljnu politiku i procedure upravljanja kreditnim rizikom. Moraju da vode računa o tome da je adekvatnu infrastrukturu upravljanja neophodno formirati prije nego što uslijedi rast poslovanja, što obezbjeđuje da rast bude kontrolisan. Kontrola se mnogo teže uspostavlja ako je već došlo do nekontrolisanog rasta. Ovaj drugi put može biti recept za propast. Politika i procedure upravljanja obično su sadržani u Priručniku. Priručnik treba da bude dostupan i svim zaposlenima u banci koji su angažovani u okviru funkcija kreditnog poslovanja i konkretnih kreditnih poslova, kao referentni materijal i sredstvo za obuku. Treba konstantno da se ažurira i usklađuje sa potrebama banke, kao posledice promjena i, naročito, rasta banke. Za banku koja doživljava rast, posebno je značajno da taj rast bude kontrolisan. Ovo se naročito odnosi na kreditne proizvode. Utvrđena kreditna politika i procedure sa kojima se zaposleni upoznaju na kvalitetan način, u pisanom obliku, predstavljaju ključni instrument upravljanja i obezbjeđuju kontrolisani rast rizičnih plasmana. Odgovornost Kreditnog odjeljenja je da vodi računa o tome da kreditna politika i procedure budu formulisane, redovno ažurirane, dostupne i na pravi način shvaćene od strane zaposlenih.

U postupku ograničavanja ili smanjenja kreditnog rizika, posebno treba voditi računa o izloženosti banke prema velikim dužnicima. U novije vrijeme nadzor banke obično propisuje da ista ne smije investirati, odobravati velike kredite ili druge kreditne proizvode ni jednom licu

ponaosob niti povezanim licima iznad iznosa koji predstavlja unaprijed određeni postotak kapitala i rezervi banke. Većina zemalja uvodi ograničenje izloženosti prema pojedinačnom klijentu između 10 i 25% kapitala, iako u nekim zakonodavstvima ono može iznositi i 30-40%. Bazelski odbor za nadzor banaka predložio je minimum od 25%, s tendencijom da ga smanji na 10%. Pitanje upravljanja velikim izloženostima uključuje i: primjerenost bankarskih politika, prakse i procedura u prepoznavanju zajedničkog ili povezanog vlasništva, postojanje odgovarajućeg nadzora i oslanjanje na redovne novčane tokove. Posebno u slučaju velikih klijenata, banka mora usmjeriti pažnju na potpunost i tačnost podataka o dužniku. Kreditni referenti banke moraju kontinuirano nadzirati događaje koji utiču na velike dužnike i njihovu uspješnost poslovanja, bez obzira da li dužnik svoje obaveze izmiruje ili ne. Kada spoljni događaji počnu prestavljati razlog za zabrinutost, kreditni referenti trebaju insistirati na dodatnim podacima od dužnika. Ako postoji bilo kakva sumnja da dužnik može imati problema u podmirivanju svojih obaveza prema banci, potrebno je obavijestiti one na višim nivoima upravljanja kreditnim rizikom i razviti alternativne planove za rješavanje problema.

Kreditiranje povezanih lica naročito je opasan oblik izloženosti kreditnom riziku. Povezana lica po pravilu uključuju: matičnu firmu banke, glavne dioničare, preduzeća u vlasništvu, direktore i izvršnu upravu. Većina zakonodavaca određuje da ukupno kreditiranje povezanim licima ne smije biti veće od određenog postotka osnovnog ili ukupnog kapitala. Ukoliko ovo ograničenje nisu postavile nadzorne institucije, od banke se očekuje da isti donese kao dio politike nadzornog odbora. Bankarska praksa zahtijeva da svi krediti odobreni povezanim licima budu odobreni od strane nadzornog odbora.

4. FINANSIJSKA ANALIZA PREDUZEĆA KAO OSNOV UPRAVLJANJA KREDITNIM RIZIKOM

Da bi se finansijska situacija preduzeća sagledala objektivno, neophodno je izvršiti finansijsku analizu. Finansijska analiza bavi se utvrđivanjem funkcionalnih odnosa koji postoje između pozicija bilansa stanja i bilansa uspjeha kako bi se dobili što tačniji podaci finansijskog položaja datog preduzeća. Informacije dobijene finansijskom analizom čine polaznu osnovu za preduzimanje mjera za popravljanje boniteta i trenda rasta i razvoja poslovanja preduzeća. Treba napomenuti da su u bilansima prikazane samo monetarne vrijednosti.[85] Predmet finansijske analize su sredstva i izvori sredstava (ovi podaci se dobijaju iz bilansa stanja) i poslovni rezultat, odnosno poslovni prihodi i rashodi (te podatke preuzimamo iz bilansa uspjeha).[86] Osnovni cilj finansijske analize je sagledavanje slabosti koje mogu dovesti do finansijskih problema u preduzeću u budućem periodu i preduzimanje adekvatnih mjera za njihovo otklanjanje. Finansijska analiza treba da pruži odgovore na pitanja:

- Kakva je likvidnost preduzeća?
- Kako menadžmet finansira investicije?
- Da li preduzeće ostvaruje dovoljan iznos profita?
- Da li akcionari primaju dovoljan iznos sredstava po osnovu vlasništva i slično?

Polaznu osnovu finansijske analize predstavljaju finansijski obračuni na kojima se i temelji finansijska analiza, a to su bilans stanja, bilans uspeha i izvještaj o finansijskim tokovima. Bilans stanja je izvještaj o finansijskom položaju preduzeća na određeni dan i on predstavlja „sliku“ imovine preduzeća u određenom trenutku.[87] Bilans uspjeha pokazuje uspješnost poslovanja preduzeća u određenom vremenskom periodu.

[85] Takvi podaci imaju malu analitičku vrijednost pa je između bilansnih pozicija neophodno uspostaviti odgovarajuće relacije.
[86] Dakle, neposlovni prihodi i neposlovni rashodi nisu predmet analize poslovanja preduzeća.
[87] Đerković Z., Petrović Z., *Računovodstvo*, Viša ekonomska škola Valjevo, Beograd 1998. str 29

Izvještaj o finansijskim tokovima daje odgovor na sledeća pitanja:[88]

- Gdje se usmjerava profit?
- Zašto dividende nisu veće?
- Zašto su korišćeni pozajmljeni izvori sredstava?
- Kako su finansirane investicije?

4.1. Analiza boniteta i kreditne sposobnosti preduzeća

Riječ „bonitet“ potiče od latinske riječi „bonus“, što znači dobar i predstavlja skup osobina subjekta (formalna i materijalna svojstva) koje ga čine dobrim i sigurnim dužnikom, bilo da je riječ o poslovnoj banci u koju se ulažu financijska sredstva ili o preduzeću kojem se odobravaju krediti. U poslovnoj praksi, izraz bonitet izražava vrijednost, pouzdanost, poslovnu i posebno kreditnu sposobnost. Pojam nije isključivo vezan uz kreditnu sposobnost već je obilježje poduzeća i njegove poslovnosti, uvedenosti na tržištu, načina izvršavanja obaveza, ugleda što ga uživa na domaćem i međunarodnom tržištu, te u poslovnom svijetu i sl.[89] Bonitet preduzeća ima svoj uži i širi smisao. U užem smislu bonitet izražava kreditnu sposobnost i likvidnost firme, a u širem smislu njegovu ukupnu poziciju – organizacionu, kadrovsku i materijalno finansijsku konstituciju, poziciju na tržištu, poslovnu reputaciju, razvojne programe i poslovnu perspektivu, a otuda i kreditnu sposobnost i likvidnost.[90] Bonitet preduzeća nije isto što i njegova likvidnost.[91] Preduzeće može biti nelikvidno u određenom vremenskom periodu, a da se pri tome izvedu pozitivne ocjene o njegovom bonitetu. Na bonitet preduzeća značajan uticaj imaju kvalitet i realnost razvojnih programa, stepen iskorišćenosti kapaciteta, nivo i produktivnost rada, kvalitet

[88] Đerković Z., Petrović Z., *Računovodstvo*, Viša ekonomska škola Valjevo, Beograd 1998. str 29
[89] http://free-zg.t-com.hr/management/prod03.htm
[90] Bogetić P., *Bonitet i analiza finansijskog položaja firmi*, Zbornik radova, Bar, 1991., str.15

[91] Likvidnost je sposobnost uravnoteženja između kratkoročnih platežnih mogućnosti s jedne strane i kratkoročnih obveza s druge strane. Likvidnost treba promatrati kroz pritjecanje sredstava od naplate potraživanja. Likvidnost u nultoj vremenskoj jedinici likvidan je samo novac. Ako se vrijeme produžava u okviru likvidnosti obuhvata se sve više i više finansijskih oblika onako kako oni dospijevaju. Ukoliko je ovaj period duži utoliko je i iznos likvidnih sredstava veći. Likvidnost je sposobnost preduzeća da izmiruje sve svoje dospjele obaveze u dogledno vrijeme, bez kašnjenja., http://bs.wikipedia.org/wiki/Likvidnost

investicionih programa, razvijenost poslovnih programa i slično.[92] Utvrđivanje boniteta preduzeća uvijek prethodi donošenju neke značajne poslovne odluke samog preduzeća i njegovih klijenata. Iako na prvi pogled organizaciona struktura preduzeća nema veliku važnost, ona ima i te kako veliki značaj pri ocjeni boniteta preduzeća. Preduzeće posmatrano kao cjelina sastoji se od više organizacionih djelova koji mogu predstavljati profitne centre i mjesta troškova. Sagledavanje uspješnosti poslovanja za svaki od tih organizacionih djelova je u funkciji ukupne ocjene boniteta preduzeća kao cjeline.

Osnov finansijske analize jeste da se prije zaključenja ugovora o kreditu što preciznije utvrdi sposobnost i spremnost zajmotražioca da vrati kredit pod uslovima koji su predviđeni ugovorom. Ovom analizom nije moguće u potpunosti eliminisati neizvjesnost i rizik kreditnog posla koji je predmet analize. Suština ove analize je dobijanje što preciznijih odgovora na pitanja:[93]

- Da li zajmotražilac može na vrijeme izmirivati dospjele obaveze po osnovu datog kreditnog aranžmana?
- Da li su i koliko realna i likvidna njegova potraživanja i zalihe?
- Da li ostvaruje realnu stopu profita u odnosu na obim prodaje i u odnosu na fiksni i obrtni kapital koji koristi?
- Do koje granice se može smanjivati profitna stopa zajmotražioca, a da to ne dovede u pitanje servisiranje obaveza po datom kreditu?
- Koliko će se smanjiti vrijednost njegove aktive u trenutku bankrotstva u odnosu na bilansiranu vrijednost u trenutku kada kreditori počnu snositi gubitak po osnovu datog kredita?
- Da li je finansijsko stanje zajmotražioca stabilno ili nestabilno?

U ovoj analizi bitnu ulogu igra i vremenska komponenta (da li se radi o kratkoročnom, srednjoročnom ili dugoročnom kreditnom aranžmanu). Da bi se napravila valjana kreditna analiza, analitičar mora imati kvalitetne poslovne izvještaje i informacije. Informativnu osnovu za anlizu kreditne sposobnosti čine bilansni izvještaji preduzeća, tekući poslovni rezultati,

[92] Radovanović R.., Pejić L., Stanišić M., *Ocena boniteta preduzeća*, Privredni pregled, Beograd 1991., str.15
[93] www.finansije.net

interne i eksterne analize i sl. Bitan uslov za kvalitetnu kreditnu analizu je dovoljna raščlanjenost bilansnih podataka, što većim dijelom zavisi od kontnih okvira propisanih od strane države u kojoj dato preduzeće obavlja privrednu djelatnost. Pored internih podataka dobijenih na osnovu finansijskih izvještaja, obilaska i intervjua zajmotražioca, korisne informacije mogu se prikupiti i iz eksternih izvještaja koje rade nezavisna kreditna udruženja i agencije.[94]

4.2. Faktori kreditne sposobnosti preduzeća (5C)

Pri donošenju odluke o odobravanju kredita od strane banke, za potrebe kreditne analize najčešće se koristi sledećih 5 faktora:[95]

1. karakter zajmotražioca (*character*),
2. kapital zajmotražioca (*capital*),
3. kapacitet zajmotražioca (*capacity*),
4. uslovi obezbjeđenja kredita (*collateral*),
5. uslovi poslovanja zajmotražioca (*conditions*).

Ovi faktori su poznati pod nazivom „5C of credit“. Naziv „5C“ potiče od početnih slova prema anglosaksonskoj terminologiji.

4.2.1. Karakter zajmotražioca

Analiza karaktera zajmotražioca predstavlja prvi korak standardne procedure ocjene kreditne sposobnosti. Analiza obuhvata prikupljanje, obradu i valorizaciju osnovnih informacija o zajmotražiocu. Najpouzdanije informacije o tome dobijaju se finansijskom analizom. Informacije o reputaciji zajmotražioca dobijaju se kroz intervju koji kreditni referent vodi sa menadžmentom preduzeća i njegovim najvažnijim poslovnim partnerima, kao i neposrednim uvidom u poslovne knjige. Ukoliko se pod pojmom karakter podrazumijeva i pravni status zajmotražioca, analizira

[94] Jedna od najpoznatijih kreditnih agencija u SAD je agencija *Dun & Bradstreet* (D & B) koja svoje poslovanje zasniva na izvještajnim i sopstvenim podacima tri miliona kompanija iz SAD i Kanade.
[95] Krstić B., *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet Niš, 2007., str.559

se i svojinski režim unutar firme i u odnosima između firme i okruženja. U privredama sa različitim svojinskim oblicima pitanje pravne sposobnosti zajmotražioca da uzme, koristi i vraća kredit je primarno.

4.2.2. Kapital zajmotražioca

Kapital preduzeća kao indikator kreditnog rizika se definiše kao trajno uložena sredstva osnivača i akcionara, uz mogućnost uključivanja i dugoročnih zajmova.[96] Kapital, kao faktor kreditne sposobnosti, ima veliki uticaj na odlučivanje o hipotekarnim kreditima. U tim situacijama, kapital zajmotražioca funkcioniše kao gotovo isključivi kriterijum ocjene njegove kreditne sposobnosti. Pored nepokretnosti, sva lako utrživa imovina predstavlja kriterijum utvrđivanja visine kredita i sredstvo njegovog osiguranja. U standardnim procedurama analize kreditne sposobnosti, kapital se koristi kao veličina tzv. neto vrijednosti imovine vlasnika. U ovom smislu neto imovina vlasnika utiče na utvrđivanje gornje granice kredita koji banka može, sa normalnim rizikom, dati preduzeću. U situacijama kada ostali pokazatelji kreditne sposobnosti ukazuju da je riječ o visoko rizičnom poslu, analizira se struktura realne aktive zajmotražioca (oprema, zalihe, zemljište, potraživanja) kako bi se ocijenila njihova vrijednost u slučaju bankrotstva i likvidacije preduzeća.

4.2.3. Kapacitet zajmotražioca

Kapacitet zajmotražioca predstavlja bitan faktor njegove kreditne sposobnosti. Postoje proizvodni i finansijski kapacitet.

Proizvodni kapacitet utiče na kreditnu sposobnost jer je on jedna od determinanti finansijskog kapaciteta. U regularnim uslovima banku interesuje sposobnost preduzeća da ostvari dohodak koji bi bio dovoljan za uredno servisiranje obaveza po kreditu, a da se pri tome ne naruši normalno poslovanje. Obaveze iz kredita mogu se vratiti iz:

- dobiti,
- prihoda ostvarenog prodajom aktive,

[96] Krstić B., *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet Niš, 2003., str. 560

- prihoda ostvarenog prodajom akcija,
- sredstava dobijenih od drugih kreditora.

Kod analize finansijskog kapaciteta pažnja se usmjerava na prvi i treći izvor prihoda. Izbjegava se svaki kreditni posao čija bi realizacija zahtijevala aktiviranje drugog ili četvrtog uslova.

4.2.4. Kolateral

Kolateral je imovina obećana banci kao sredstvo obezbjeđenja po kreditu. Postoje dva pristupa za pokriće odobrenih zajmova. Po jednom pristupu banke traže odgovarajuće pokriće za dati zajam, s tim da imaju pravo da se naplate prodajom aktive ukoliko dužnik ne vrati kredit u roku. Drugi pristup se zasniva na tome da banka ne traži realno pokriće za odobrene kredite, već smatra da je otplata kredita zasnovana na prihvaćenoj projekciji novčanih tokova. Dakle, nekim kompanijama se krediti odobravaju na osnovu realnog pokrića (*asset-companies*), dok ga neke ne moraju imati (*cash-flow-companies*). Velike kompanije sa najvišim kreditnim rejtingom, po pravilu, dobijaju nepokrivene bankarske kredite (*unsecured loans*) za razliku od manjih i novih preduzeća. Dugoročni krediti obično moraju imati realno pokriće zbog većeg rizika u odnosu na kratkoročne kredite.

Kolateral smanjuje posledice negativne selekcije jer smanjuje gubitke banke ako se obaveze ne izmire. U slučaju neizmirenja duga, banka može da proda kolateral i dobijena sredstva iskoristi za nadoknadu gubitka. U savremenim uslovima poslovanja jedan vid kolaterala naziva se kopenzacijski saldo ili bilans. To znači da kompanija koja uzima kredit mora na svom računu u banci držati određeni minimum sredstava. Kompezacijski saldo povećava vjerovatnoću otplate duga i pomaže banci da prati poslovanje zajmoprimca.

4.2.5. Uslovi poslovanja zajmotražioca (konjuktura)

Skup ekonomskih uslova u kojima preduzeće posluje označava se izrazom konjuktura. Uticaj konjukture na preduzeće je eksterna varijabla na koju njegov menadžment ne može uticati. Zato se u analizi kreditne sposobnosti prvo analizira stanje na tržištima inputa i outputa preduzeća, pa

tek onda postupci prilagođavanja preduzeća na promjene konjukture. To dejstvo može biti toliko veliko da se kreditna sposobnost preduzeća može radikalno promijeniti i u kratkom roku. Prilikom analize konjukture treba prvo ocijeniti stanje i opšte trendove konjukturnih promjena radi postavljanja dijagnoze o vrsti i uzročniku postojećih i potencijalnih poremećaja u poslovanju preduzeća. Nakon toga se analizira stanje i perspektiva konjukturnih promjena u grani ili djelatnosti. Obuhvatnost u analizi konjukture zavisi od roka vraćanja kredita. Ako se kredit daje na kratak rok realno je očekivati da do radikalnih promjena neće ni doći, odnosno da ne mogu bitno promijeniti finansijski kapacitet preduzeća. U novije vrijeme, analizom konjukture obuhvataju se i promjene u razvoju tehnologije proizvodnje o kojoj je riječ.

4.3. Metodi analize kreditne sposobnosti

Prvi korak koji se primjenjuje u analizi bilansa stanja i bilansa uspjeha jeste **metoda vizuelne analize**. Ova analiza zbog svoje jednostavnosti i brzine primjene kreditnom analitičaru daje široku sliku finansijskog položaja i rentabilnosti preduzeća. Ovaj postupak se sastoji od posmatranja bilansnih izvještaja i donošenju opštih ocjena o poslovanju preduzeća. Suština ove metode jeste utvrđivanje relacija: strukture poslovne imovine, sredstava preduzeća (odnos osnovnih i obrtnih sredstava preduzeća), strukture kapitala (odnos sopstvenih i pozajmljenih izvora finansiranja poslovnih sredstava preduzeća) i pokrića osnovnih sredstava sopstvenim kapitalom (odnos poslovnog i rezervnog fonda prema osnovnim sredstvima preduzeća). Upravo iz razloga jednostavnosti i neprodubljene analize ovaj metod se koristi samo kao početni. On pomaže pri donošenju odluke da li analizu produbljivati ili odbiti kreditni zahtjev.

U savremenim uslovima poslovanja kreditni analitičar primjenjuje različite metode utvrđivanja kreditne sposobnosti dužnika. Metode koje se najčešće koriste su: uporedna analiza bilansne strukture (*Comparisom Method*), metod analize trenda (*Trend Percentage Method of Analysis*) i metod racio analize (*Ratio Method of Analysis*). Metod uporedne analize je najstariji, a metod koeficijenata najpraktičniji, jer indirektno uključuje i prethodna dva metoda analize.

Metod uporedne analize zasniva se na istraživanju bilansnih pozicija preduzeća, gdje su bilansne pozicije grupisane na bazi principa likvidnosti. To znači da metodi uporedne analize mora prethoditi raščlanjivanje bilansnih pozicija. Svi finansijski izvještaji se prikazuju u

jedinstvenoj razvijenoj shemi bilansnih računa. U bilansu stanja aktiva se upisuje poštujući princip opadajuće likvidnosti, što znači da se počinje sa obrtnim sredstvima iza kojih slijede neobrtna sredstva, prema redosledu koji odražava njihovo aktivno učešće u proizvodnom procesu ili njihovu vrijednost za preduzeće. Pasiva se takođe unosi u bilans stanja po principu opadajuće likvidnosti. Razvijeni prikaz bilansa uspjeha pokazuje neto prihod od prodaje, a zatim slijede druge stavke, zaključno sa neto dobiti poslije svih oporezivanja i plaćanja. Na kraju se obično daje usaglašavanje neto vrijednosti ili akcijskog kapitala i u mnogim poslovnim bankama se vrši analiza promjene finansijske pozicije ili obrtnog kapitala za poslednjih nekoliko godina.

Metod trenda ističe važnost stopa rasta bilansnih pozicija u odgovarajućem periodu, na osnovu čega se sagledava formiranje ukupne bilansne snage preduzeća. Ovaj metod se zasniva na stavu da se najvažnije bilansne stavke mogu prikazati ne samo u apsolutnim, nego i u relativnim vrijednostima, tj. kao indeksi godišnjih promjena. Osnovna ideja ovog metoda je da indeksi pružaju jasniju sliku o promjenama bilansnih pozicija nego što to mogu samo promjene u apsolutnom izrazu. Vrlo često se ovaj metod koristi u kombinaciji sa prethodnim radi potpunijih rezultata analize.

Najzačajnije metode za izradu finansijske analize su: racio analiza, *cash flow* analiza, *funds flow* analiza, analiza pomoću neto obrtnog fonda i analiza predviđanja finansijskih poteškoća.

4.3.1. Racio analiza

U praksi najčešće korišćena analiza kreditne sposobnosti preduzeća jeste razio analiza.

Ona predstavlja najkompleksniji pristup utvrđivanja kreditne sposobnosti preduzeća, jer najdirektnije ukazuje na sposobnost otplaćivanja ugovorenih kreditnih obaveza, stepen efikasnog poslovanja i korišćenja resursa, nivo operativnog korišćenja raspoloživih sredstava, sposobnost participacije i samofinansiranja, odnosno ukupne poslovne performanse preduzeća od kojih zavisi otplatni kapacitet, efikasno korišćenje kreditnih resursa i nivo potencijalnog kreditnog rizika.[97] Finansijska analiza predstavlja, u osnovi, racio analizu. Da bi se obavila pouzdana analiza poslovanja preduzeća, neophodno je obezbijediti ispravnost podataka, odnosno potrebno

[97] Kastratović M., *Finansijski menadžment*, Viša ekonomska škola „Prota Mateja Nenadović“, Valjevo 2005., str. 57

je da knjigovodstveni i drugi podaci o poslovanju preduzeća budu sastavljeni i prezentirani u skladu sa važećim privredno – finansijskim propisima i da budu ispravni i objektivni. Takođe je neophodna jednoobraznost podataka.[98] Pored nesporne koristi u analizi finansijskih izvještaja, racio analiza ima i određena ograničenja. Ova analiza povoljna je za mala i srednja preduzeća, a nepovoljna za analizu multinacionalnih kompanija. Teško je generalizovati da li je neki racio „dobar“ ili „loš“, s obzirom da to zavisi i od vrste firme i od oblasti u kojoj firma posluje. Racio analiza zasniva se na podacima iz bilansa stanja i bilansa uspjeha. Upravo odnos između bilansnih pozicija izražen u matematičkoj formuli naziva se racio. Broj racia (koeficijenata) koji se koriste u analizi kreditne sposobnosti preduzeća zavisi od samog analitičara, metodologije koju primjenjuje, kao i vrste djelatnosti kojom se analizirano preduzeće bavi.[99] Ipak, u osnovne racie, odnosno pokazatelje, svrstavaju se:

- pokazatelji likvidnosti,
- pokazatelji aktivnosti
- pokazatelji finansijske strukture i
- pokazatelji rentabilnosti (profitabilnosti).

4.3.1.1. Racia likvidnosti

Za potrebe uspješne, svrsishodne i korektne finansijske analize, neophodno je pravilno klasifikovati pozicije u bilansu stanja i bilansu uspjeha. Pozicije bilansa stanja i bilansa uspeha, mogu se svesti na nekoliko ključnih. Pokazatelji likvidnosti imaju za cilj da ukažu na sposobnost preduzeća da plaća dospjele novčane obaveze, uz održavanje potrebnog obima i strukture obrtnih sredstava i očuvanje dobrog kreditnog boniteta.[100] U okviru pokazatelja likvidnosti razlikuju se tri racia likvidnosti i to:

[98] Jednoobraznost podataka podrazumijeva da su postupci za dobijanje podataka o poslovanju preduzeća unaprijed određeni i da se ne mogu mijenjati prema trenutnim potrebama korisnika tih podataka.
[99] Kompanija D&B je svoju prvu racio analizu razvila 1932. godine koristeći 14 koeficijenata.
[100] Jović S., *Bankarstvo*, Naučna knjiga, Beograd 1990., str 315

1. Opšti racio likvidnosti dobija se podjelom ukupnih obrtnih sredstava sa kratkoročnim obavezama.

$$RL = \frac{OBS}{KO}$$

gdje je: *RL* - racio opšte likvidnosti,

OBS -obrtna sredstva,

KO - kratkoročne obaveze.

2. Racio rigorozne likvidnosti izražava se odnosom obrtnih sredstava umanjenih za zalihe i kratkoročnih obaveza.

$$BRL = \frac{LS}{KO}$$

gdje je: *BRL* -rigorozni racio likvidnosti,

LS - likvidna sredstva bez zaliha,

KO – kratkoročne obaveze.

3. Racio novčane likvidnosti utvrđuje se stavljanjem u odnos novčanih sredstava i tekučih obaveza.

$$RNL = \frac{G}{TO}$$

gdje je: *RNL* - racio novčane likvidnosti,

G - gotovina,

TO - tekuće obaveze.

4.3.1.2. Racia aktivnosti

Racia aktivnosti pokazuju efikasnost koriččenja raspoloživih sredstava u ostvarivanju prihoda preduzeća.U ovu grupu pokazatelja spadaju:

1. Koeficijent obrta kupaca

$$KOK = \frac{NPP}{PSK}$$

gdje je: *KOK* - koeficijent obrta kupaca,

NPP - neto prihod od prodaje,

PSK - prosječni saldo kupaca.

2. Koeficijent obrta zaliha

$$KOZ = \frac{CKRP}{PSZ}$$

gdje je: *KOZ* - koeficijent obrta zaliha,

CKRP - cijena koštanja realizovanih proizvoda,

PSZ - prosječan saldo zaliha.

3. Koeficijent obrta dobavljača

$$KOD = \frac{CK \pm PZ}{PSD}$$

gdje je: *KOD* - koeficijent obrta dobavljača,

CK - cijena koštanja,

PZ - promjena stanja zaliha(+povećanje zaliha, - smanjenje zaliha),

PSD - prosječan saldo dobavljača.

4. Koeficijent obrta neto obrtnih sredstava.

$$KONOS = \frac{NPR}{PNOS}$$

gdje je: *KONOS* - koeficijent obrta neto obrtnih sredstava,

NPR - neto prihod od realizacije,

PNOS - prosječna neto obrtna sredstva.

5. Koeficijent obrta fiksnih sredstava.

$$KOFS = \frac{NPR}{PFS}$$

gdje je: *KOFS* - koeficijent obrta fiksnih sredstava,

NPR - neto prihod od realizacije,

PFS - prosječna fiksna sredstva.

6. Koeficijent obrta ukupnih poslovnih sredsrava.

$$KOPS = \frac{NPR}{UPS}$$

gdje je: *KOPS* - koeficijent obrta poslovnih sredstava,

NPR - neto prihod od realizacije,

UPS - prosječan saldo poslovnih sredstava.

4.3.1.3. Racia finansijske strukture

Među indikatore finansijske strukture najčešće spadaju:

1. odnos pozajmljenih prema ukupnim i sopstvenim izvorima, koji se utvrđuje stavljanjem u odnos pozajmljenih izvora sa ukupnim odnosno sopstvenim izvorima,
2. odnos dugoročnog duga i sopstvenih izvora,
3. odnos dugoročnog duga prema ukupnoj kapitalizaciji. Utvrđuje se stavljanjem u odnos dugoročnog duga sa dugoročnim izvorima (sopstveni izvori i dugoročni dugovi).
4. Koeficijent pokrića fiksnih rashoda na ime kamate.

Utvrđuje se kao: $KPK = \frac{PD}{RK}$

gdje je: *KPK* - koeficijent pokrića kamate,

PD - poslovni dobitak,

RK - rashodi na ime kamate.

4.3.1.4. Racia profitabilnosti

Racia profitabilnosti predstavlju sposobnost preduzeća u generisanju profita. U ovu grupu racia spadaju:

1. stopa marže bruto profita (dobija se stavljanjem u odnos prihoda od prodaje proizvoda i troškova proizvodnje odnosno nabavke prodate robe),
2. stopa marže prinosa (stopa neto dobiti, pokazuje odnos neto dobiti (profita) prema vrijednosti neto prodaje)
3. stopa prinosa na ukupna poslovna sredstva (dobija se stavljanjem u odnos poslovnog dobitka i prosječnih poslovnih sredstava)
4. stopa prinosa na sopstvena sredstva (dobija se stavljanjem u odnos neto dobitka i prosječnih sopstvenih sredstava)

5. stopa poslovne dobiti (dobija se iz odnosa poslovne dobiti i neto prihoda od prodaje).

Ovo su samo neki od najčešće korišćenih koeficijenata pri analizi i ocjeni kreditne sposobnosti, čija interpretacija zbog obimnosti nije data.

4.3.2. Cash flow analiza

U funkciji ocjene boniteta i kreditne sposobnosti firme značajnu pažnju treba dati *cash flow* analizi. U našoj literaturi *cash flow* se naziva novčani tok.[101] Koncept ove analize je novijeg datuma. Prvi put se ova analiza pojavljuje 50-ih godina prošlog vijeka, kada je korišćena kao sredstvo za procjenu hartija od vrijednosti od strane korporacija za proizvodnju i preradu nafte. Vrlo brzo upotreba cash flow-a se proširila i na druga preduzeća. Nekritičko i nestručno korišćenje cash flow-a u finansijskim izvještajima dovelo je do stvaranja prave zabune u pogledu svrhe ove analize, tako da ni dan danas ne postoji apsolutna saglasnost čemu cash flow analiza služi i šta se pod cash flow-om zapravo podrazumijeva. Različite svrhe upotrebe cash flow-a određuju njegovu sadržinu. Ako se cash flow koristi kao instrument procjene prinosne snage, on obuhvata poslovni dobitak nakon oporezivanja, amortizaciju i rezerve pokrića. Ako se koristi za procjenu finansijske snage preduzeća, iz veličine obračunate na prethodni način treba eliminisati isplaćene dividende akcionarima u cilju utvrđivanja cash flow-a.

Ipak, novčani tok se može definisati kao tabelarni prikaz priliva i odliva novca u određenom vremenskom periodu. Novčani tok ukazuje na likvidnost investitora u datom momentu. On obuhvata sve izdatke i prilive tokom vijeka poslovanja osim kamate i amortizacije.

Rezultat projekcije novčanih tokova je neto novčani tok nakon servisiranja dugova. Neto novčani tok nakon servisiranja dugova predstavlja razliku ukupnih priliva i ukupnih odliva novčanih sredstava iz poslovne, investicione i finansijske aktivnosti preduzeća. Novčani tokovi (prilivi i odlivi) po pojedinim godinama projekcije izvode se iz prethodno projektovanih bilansa uspeha i projektovanih pozicija bilansa stanja za svaku od godina projekcije.[102]

[101] Iako su i novčani tok i tok gotovine odnosno gotovinski tok u potpunosti ispravni prevodi, Zakonom o računovodstvu donijetim od strane Ministarstva finansija (maj 2006. godine) je usvojen termin tokovi gotovine. Jedan od obaveznih izvještaja koja preduzeća dostavljaju na kraju godine je i Izvještaj o tokovima gotovine.
[102] Agencija za privatizaciju

Da bi se zadovoljili različiti ciljevi upotrebe cash flow-a njemački autori su razvili sledeći način izračunavanja cash flow-a:[103]

1. neto dobitak
2. povećanje rezervi
3. amortizacija
4. cash flow I (1+2+3)
5. povećanje dugoročnih rezervisanja
6. cash flow II (4+5)
7. rashodi koji potiču iz ranijih perioda-vanredni rashodi
8. prihodi koji potiču iz ranijih perioda-vanredni prihodi
9. cash flow III (6+8-7)
10. isplaćene dividende
11. cash flow IV (9-10)

Veličina cash flow III odgovara potrebama procjene prinosne snage preduzeća, a cash flow IV potrebama procjene finansijske snage preduzeća.

Ovdje se postavlja pitanje: Zašto se kao mjera prinosne snage preduzeća ne koristi poslovni rezultat iskazan bilansom uspjeha? Zato što poslovni rezultat mora biti iskazan u punom obimu i mora biti uporediv u više obračunskih perioda. No, proces bilansiranja obično daje mogućnost njegovog potcjenjivanja kroz nesrazmjerno visoko otpisivanje, visoke iznose rezervisanja i slično. Da bi se eliminisali ovi nedostaci, pri zaključivanju o zarađivačkoj sposobnosti preduzeća, rješenje je nađeno u korišćenju cash flow-a. Prema tome cash flow se koristi kao zamjena poslovnog rezultata, pri čemu je važno istaći da se ne radi o apsolutnoj mjeri prinosne i finansijske snage preduzeća, već samo o dopunskom instrumentu same analize.

[103] Ranković J., *Upravljanje finansijama preduzeća, finansijska politika, organizacija, planiranje, kontrola i analiza*, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd 1998., str. 164-165

Komponente cash flow-a (dobitak, amortizacija i pozicije rezervisanja) predstavljaju „oslobođene" izvore sredstava koja stoje na raspolaganju preduzeću za njegovo finansiranje. Iz tog razloga, cash flow se može koristiti za ocjenu finansijske snage preduzeća jer pokazuje visinu raspoloživih sredstava za interno finansiranje i optimalnu granicu zaduživanja. Sem toga, cash flow može služiti i kao prikladan instrument za analizu investicionih alternativa. Cash flow se u literaturi shvata i upotrebljava dvojako i to kao:

1. bruto cash flow (predstavlja novčani tok primanja i izdavanja novca u preduzeću)
2. neto cash flow (predstavlja razliku između primanja i izdavanja novčanih sredstava u preduzeću).

Novčani tokovi, to jest prilivi i odlivi novca, nastaju po različitim osnovama, kao što je prikazano na slici:

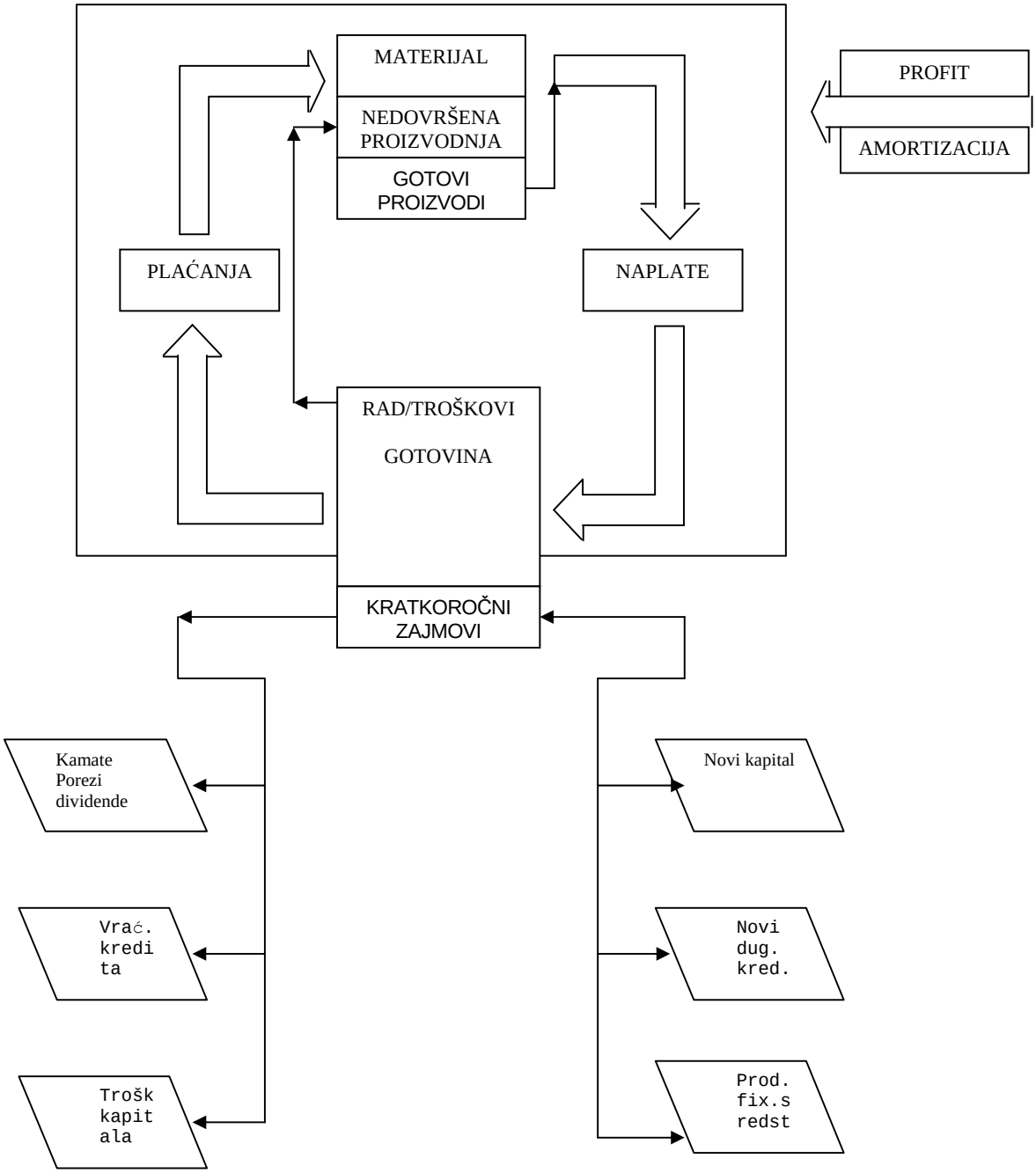
MATERIJAL
NEDOVRŠENA PROIZVODNJA
GOTOVI PROIZVODI
PROFIT
AMORTIZACIJA
PLAĆANJA
NAPLATE
RAD/TROŠKOVI
GOTOVINA
KRATKOROČNI ZAJMOVI
Kamate Porezi dividende
Novi kapital
Vrać. kredi ta
Novi dug. kred.
Trošk kapit ala
Prod. fix.s redst

4.3.3. Funds flow analiza

Finansijski tok u preduzeću naziva se *funds flow* ili tok izvora sredstava (fonda) preduzeća. Ova analiza zasniva se na bilansima stanja dva ili više sukcesivnih obračunskih perioda. Njome se identifikuju i prate neto razlike (povećanje ili smanjenje) bilansnih pozicija ili segmenata dva ili više sukcesivnih bilansa stanja. Ova analiza dolazi do izražaja naročito pri definisanju kriterijuma razvoja dotičnog preduzeća. Ista se dopunjava analizom bilansa i cash flow analizom, a primjenjuje se za potrebe analize razvoja.

Kao i prethodne analize, predstavlja izvor informacija o prilivu i odlivu novca u određenom vremenskom periodu. Naime, poslovni proces u preduzeću se može objasniti kao konverzija gotovine u novčana sredstva koja se potom konvertuju u gotovinu. Kod banaka poslovni proces dovodi do konvertovanja gotovine u potraživanja (plasmane) koji se naplatom ponovo pretvaraju u gotovinu. Smisao ove konverzije sastoji se u tome da se iz svakog poslovnog ciklusa izvuče više gotovine nego što je u njega uloženo. Taj višak gotovine predstavlja, prije svega, realizovani i naplaćeni dobitak koji preduzeću ostaje stvarno za akumulaciju.

Koristi od ove analize, kao uostalom i svih prethodno navedenih, govore o njenom značaju za menadžment preduzeća. Informacije iz ove analize, ako se na adekvatan način povežu sa informacijama iz drugih finansijskih izvještaja (bilans stanja, bilans uspjeha i nekih računa glavne knjige) pomažu menadžmentu preduzeća, ali i eksternim korisnicima, da dobiju uvid u likvidnost i solventnost preduzeća. Brojne inovacije u industrijskoj tehnologiji, koje su se desile u poslednjih nekoliko decenija, znatno su uticale na to da se na metodologiju utvrđivanja novčanog toka gleda kao na jedan od značajnih instrumenata koji Upravi preduzeća stoje na raspolaganju za kanalisanje kapitala u ona područja aktivnosti koja predstavljaju najpovoljnije alternative u datim okvirima. Naime, može se dogoditi da preduzeće u jednom periodu iskaže nadprosječan poslovni dobitak, a da ipak osjeti nestašicu gotovine i obrnuto. Upravo nesklad između tokova rentabiliteta, koji opredjeljuju rezultat i novčanih tokova, doveo je do potrebe da se ovi poslednji posebno prate i iskazuju u Izvještaju o tokovima gotovine. Informacije o novčanom toku pomažu korisnicima (upravnom odboru, menadžmentu, bankama, povjeriocima, radnicima, i dr.) u:

- ocjeni mogućnosti prduzeća da ostvari gotovinu i gotovinske ekvivalente,
- procijeni vrijednosti preduzeća kao osnove za donošenje odluka o određenim transakcijama sa preduzećem (kupoprodaja, preuzimanje, spajanje i sl.), njegove pouzdanosti sa stanovišta likvidnosti i solventnosti,
- poređenju poslovnih aktivnosti različitih preduzeća.

Ove informacije su neophodne menadžmentu i eksternim korisnicima finansijskih izvještaja budući da računovodstveno iskazana dobit u računu uspjeha ne predstavlja stvarno raspoloživu gotovinu. Zato se događa da i veoma profitabilni poslovi, koji nisu praćeni primjerenim prilivima gotovine, mogu preduzeću stvoriti poteškoće u području likvidnosti.

4.3.4. Neto obrtni fond (neto obrtna sredstva)

Neto obrtna sredstva se koriste uglavnom za potrebe dinamičke analize na bazi sukcesivnih bilansa stanja većeg broja uzastopnih perioda. Mada se visina NOS uzima kao jedan od parametara za ocjenu kreditne sposobnosti preduzeća, nema univerzalnog pravila o visini neophodnih NOS. Pri praćenju dinamike ili razvoja NOS treba imati u vidu da do njihovog povećanja dolazi usled prodaje osnovnih sredstava, povećanja sopstvenog kapitala (iz poslovanja – akumulirani dobici, pokloni, dotacije i slično) i povećanja dugoročnih kredita (dobijanje novih dugoročnih kredita ili konverzija kratkoročnih u dugoročne kredite), a do smanjenja zbog nabavke osnovnih sredstava, smanjenja sopstvenog kapitala (iz poslovanja – pokriće gubitka, preteranom raspodelom i sl.) i smanjenjem dugoročnih kredita.[104] Neto obrtna sredstva kao pozitivna veličina, ukazuju na uspostavljenost dugoročne finansijske ravnoteže. Stalna imovina, zajedno sa dijelom trajnih obrtnih sredstava, je finansirana iz dugoročnih izvora. Negativna neto obrtna sredstva ukazuju na dugoročnu finansijsku neravnotežu, odnosno dio dugoročno vezanih sredstava se finansira iz kratkoročnih izvora. Optimalna ili normalna visina NOS je svaki iznos koji obezbjeđuje optimalni poslovni rezultat i nesmetano izvršavanje dospjelih obaveza u posmatranom i budućem planski obuhvaćenom periodu.

[104] Radovanović R., *Bilansi preduzeća i banaka*, Beogradsko mašinsko – grafičko preduzeće, Beograd 1999., str. 185

Analizom stanja i razvoja NOS u nizu uzastopnih perioda dolazi se do saznanja o finansijskom položaju i razvoju finansijske strukture preduzeća. Brži porast NOS, u zavisnosti od stanja u prethodnom periodu, ukazuje na tendenciju uspostavljanja finansijske ravnoteže. Sporiji porast NOS ukazuje na tendenciju pada finansijske ravnoteže, što se u pojedinim slučajevima može tolerisati u zavisnosti od stanja u prethodnom periodu. Ukoliko je NOS veća veličina od potrebe dugoročnog finansiranja, ovaj višak NOS se pojavljuje kao finansijska rezerva u nekom obliku obrtnih sredstava, odnosno dugoročni izvori se koriste za finansiranje kratkoročnih imobilizacija. Finansijska rezerva u formi gotovine usporava brzinu obrtaja obrtnih sredstava i time smanjuje stopu rentabilnosti, te je najbolje da se višak sredstava iskoristi za poboljšanje uslova nabavke povećanim kupovinama, finansiranjem dobavljača ili za povećanje obima prodaje putem finansiranja kupaca.

Neto obrtna sredstva treba stalno posmatrati u dinamici poslovanja, jer se ona izračunavaju na osnovu bilansa stanja koji se sastavlja i mijenja iz godine u godinu, donoseći i promjene u pojedinim kategorijama koje utiču i na promjene u visini tih sredstava, pogotovo što se bilans privrednog društva sastavlja na konkretan dan, pa iznos ovih sredstava treba upoređivati sa prethodnim i narednim bilansima.

4.3.5. Analiza predviđanja finansijskih poteškoća

.

Analiza kreditne sposobnosti često se kombinuje sa različitim tehnikama i modelima predviđanja lošeg poslovanja firmi. Dva najpoznatija modela za predviđanje lošeg poslovanja firmi su: Altmanova ZETA analiza[105] i *Chesser*-ov *credit scoring system*.

Edward Altman je koristio višestruku diskriminacionu analizu za predviđanje bankrotstva firmi, koristeći pri tom različite finansijske pokazatelje. On je od 22 finansijska pokazatelja odabrao 5 koji su po njemu najbolji za predviđanje bankrotstva. Na bazi tih 5 pokazatelja formulisao je tzv. Z model, koji je sa određenom vjerovatnoćom mogao predvidjeti stečaj preduzeća za vremenski period od 1 - 5 godina.

[105] Zeta analiza se zasniva na premošćavanju jaza između koeficijenata konvencionalne kreditne analize i egzaktnih parametara dobijenih na bazi statističkih multivarijacionih metoda analize boniteta debitora.

Z model je linearni model koji ima sledeću formulaciju:

$$Z = 1{,}2X_1 + 1{,}4X_2 + 3{,}3X_3 + 0{,}6X_4 + X_5$$

gdje je:

X_1 - neto obrtni kapital / ukupna aktiva,

X_2 – akumulirani dobitk/ ukupna aktiva,

X_3 - profit prije isplate kamata i poreza(EBIT) / ukupna aktiva,

X_4 - tržišna vrijenost ukupnog akcijskog kapitala / knjigovodstvena vrijednost ukupnog duga,

X_5 - prodaja / ukupna aktiva.

(Svaki od ovih indikatora ima u modelu odgovarajući ponder, koji se utvrđuju na osnovu empirijskog iskustva i procjene autora modela).

Altman je zaključio da preduzeća sa vrijednošću odnosa Z ispod 1,81 uvijek bankrotiraju. Ako je vrijednost Z odnosa preduzeća jednak ili iznad 2,99 ono spada u grupu zdravih preduzeća. Preduzeća sa Z između 1,81 i 2,99 su u sivom području. U cilju poboljšanja ovog modela, Altman je sa grupom saradnika razvio tzv. ZETA model, koji daje mnogo bolje rezultate u predviđanju. Tako na primjer, stečaj preduzeća za period od 1 godine korišćenjem ovog modela moguće je predvidjeti sa vjerovatnoćom od 96%, a za period od 5 godina sa vjerovatnoćom od 70%. S obzirom da je ovaj model razvilo privatno preduzeće *ZETA Services*, koeficijenti i formulacija samog modela nikada nisu objavljeni. Oni su poslovna tajna.

Chesser-ov *credit scoring model* je u suštini model za provjeru kredita. Ima za cilj da otkrije nesaglasnosti sa orginalnim ugovorom o kreditu. Ovaj model se može koristiti i nakon odobravanja kredita za njegov monitoring.

Ovaj model se sastoji od 6 varijabli i ima formulaciju:

$$Y = -2{,}043 + 5{,}24X_1 + 0{,}0053X_2 - 6{,}6507X_3 + 4{,}4009X_4 - 0{,}0791X_5 - 0{,}1020X_6$$

gdje je:

X_1 - (gotovina + HOV) / ukupna aktiva,

X_2 - neto prodaja / (gotovina + HOV),

X_3 - EBIT / ukupna aktiva,

X_4 - ukupan dug / ukupna aktiva,

X_5 - fiksna aktiva / neto vrijednost,

X_6 - obrtni kapital / neto prodaja.

Vrijednost *Y* služi za izračunavanje vjerovatnoće nesaglasnosti *P:*

$$P = \frac{1}{1+e^{-y}}$$,gdje je *e=2,72;*

Ako je *P* >0,50 postoji nesaglasnost sa ugovorom o kreditu.

Ako je $P \leq 0{,}50$ postoji inicijalna saglasnost.

Osim ova dva modela analitičari koriste i tzv. Skogsvik-ovu analizu i tzv. CFB model.[106]

4.4. Uputstvo za analizu bilansa preduzeća iz SME[107] sektora

Pošto referent klijenata dobije sve potrebne podatke, može da počne sa finansijskom analizom. Kako bi obavio ovu analizu, potrebno je da prvo tabelarno prikaže podatke iz dosadašnjih finansijskih izvještaja. Ukoliko dostavljene projekcije nisu u istom formatu, potrebno je da se prikažu na sličan način, tako da se omogući logično poređenje istorijskih i projektovanih vrijednosti.

Namjena ovog uputstva je da se na što jednostavniji način objasni analiza bilansa preduzeća iz SME sektora, kao i da se približi suštinsko razumijevanje istih, koje će koristiti u pripremi predloga i donošenju odluka. Radi lakšeg razumijevanja bilansa stanja, veze između aktive i pasive, kao i povezanosti između bilansa stanja (BS) i bilansa uspjeha (BU), ova analiza će početi od potpuno uprošćenog modela i pratiće poslovanje firme od njenog osnivanja pa na dalje.

[106] Tvorac Skogsvik analize je Keneth Skogsvik, a tvorci CFB mofdela su Aziz i Gerald Lawson
[107] *Small and Medium Enterprises*

Referent klijenata mora da vodi računa o tome da u potpunosti razumije sve finansijske podatke koji su mu dostavljeni. Slijede objašnjenja najčešćih stavki koje se mogu naći u bilansima stanja i bilansima uspjeha preduzeća.

4.4.1. Definicije

BILANS STANJA je kratak presjek finansijskog stanja kompanije na određeni dan. Ovaj dokument, ukoliko bi se odnosio na neki drugi datum dao bi možda sasvim drugu sliku finansijskog stanja kompanije. Naziv bilans stanja dolazi iz odnosa jednakosti između aktive i pasive na određeni dan.
Možda najjednostavnija definicija **aktive i pasive** je ta da je – **Aktiva** je ono što „donosi novac", a **Pasiva** ono što „odnosi novac". U suštini, u pasivi BS su evidentirani izvori sredstava koja su iskorišćena u aktivi.

AKTIVA – sredstva koja su obezbijeđena u pasivi su iskorišćena u aktivi. Aktiva se sastoji od dvije kategorije: Kratkoročne aktive (Obrtna imovina) i Dugoročne aktive (Sredstva)

- ***Kratkoročna aktiva ili Obrtna imovina*** **–** obuhvata sljedeće kategorije:
  a. **gotovinu i druge stavke** za koje se razumno očekuje da mogu biti pretvorene u gotovinu u roku od 12 mjeseci od datuma bilansa stanja, u toku redovnog poslovanja, prije svega: iznose depozita u bankama i gotovinu u blagajni;
  b. **potraživanja od kupaca i druga potraživanja -** Iznosi koja preduzeće potražuje od drugih lica, sa rokom dospijeća do 12 mjeseci. Na teret bilansa uspeha izdvajaju se rezervisanja ukoliko iz bilo kog razloga postoji sumnja da ova potrazivanja neće biti naplaćena.
  c. **zalihe** obuhvataju: sirovine nabavljene u svrhu izrade proizvoda preduzeća (procenjuju se po nabavnoj vrijednosti); proizvodnju u toku, odnosno, polugotovi proizvodi (procenjuju se po nabavnoj vrijednosti sirovina uvećanoj za troškove proizvodnje nastale do određenog datuma); gotove proizvode - proizvod kod koga je proizvodni proces završen i koji čeka prodaju (ovdje se procjena takođe vrši na

osnovu nabavne vrijednosti uvećane za ostvarene troškove proizvodnje; treba obratiti pažnju na to da se na dobit ne računa prije nego što je ostvarena prodaja!).

d. **kratkoročni finansijski plasmani –** viškovi gotovine koje preduzeće želi da oplodi se mogu oročiti kod poslovnih banaka na rok do godinu dana ili u HOV sa rokom dospijeća do 12 mjeseci.

- ***Dugoročna aktiva ili Sredstva*** **–** u ovoj kategoriji su ona sredstva koja se dugoročno koriste u poslovanju i za koja se ne očekuje da budu pretvorena u gotovinu u periodu od 12 mjeseci. Uglavnom obuhvataju:
  a. **zemljište i građevinske objekte**
  b. **opremu** (masine, motorna vozila).

Na ove stavke se primjenjuje amortizacija, odnosno, njihova bilansna vrijednost se smanjuje tokom korisnog vijeka trajanja, na teret bilansa uspeha. Takođe je čest slučaj da se vrijednost zemljišta i građevinskih objekata koriguje na više, ukoliko se njihova vrijednost na slobodnom tržištu, odnosno cijena po kojoj mogu biti prodati, povećava. Ovo je uslovljeno dokumentovanom procjenom vrijednosti koju je izvršilo lice ovlašćeno za ovu vrstu procene. Taj postupak se zove **revalorizacija.**

PASIVA – predstavlja izvor sredstava koja su našla namjenu u aktivi. Sastoji se od tri kategorije: Kratkoročne pasive (obaveze), Dugoročne pasive i Ukupnog kapitala:

- ***Kratkoročna pasiva ili obaveze*** **–** predstavlja iznose koji obuhvataju obaveze preduzeća, sa rokom dospijeća do 12 mjeseci od datuma bilansa stanja. U njih spadaju:
  a. **kratkoroćne finansijske obaveze** – u njih spadaju iznosi koji se otplaćuju bankama na zahtjev ili sa rokom dospijeća do 12 mjeseci, uključuju i tekuća dospijeća po osnovu dugoroćnih kredita, odnosno, dio dugoročnih obaveza koji dospijeva za otplatu u roku od 12 mjeseci;
  b. **kratkoročne obaveze iz poslovanja** – predstavljaju obaveze prema dobavljačima, a radi se o plaćanjima u korist dobavljača za isporučenu sirovinu (robu) i izvršene usluge, sa rokom dospijeća do 12 mjeseci.

- ***Dugoročna pasiva*** **–** obuhvata dugoročne obaveze po osnovu neotplaćenog dijela dugoročnih kredita banaka, koji prema bankama dospijeva za otplatu u roku dužem od 12 mjeseci od datuma bilansa stanja. Ovdje mogu još spasti i plaćanja po osnovu investicionih nabavki, gdje je ta roba koja je kupljena pod uslovima odloženog plaćanja (ponovo u roku koji je duži od 12 mjeseci), kao i krediti iz drugih izvora, osim banaka.

- ***Ukupni kapital***[108] **–** predstavlja udjele u preduzeću kojima raspolažu akcionari. Naziva se i „neto vrijednost" i obuhvata:
  a. **akcionarski kapital** – predstavlja iznose uplaćene po osnovu kupovine akcija ili udjela u preduzeću (kod DOO preduzeća pandan ovoj stavki je upisani kapital i on predstavlja osnivački ulog vlasnika koji je uplaćen u novcu);
  b. **neraspoređena dobit** – predstavlja ostvarenu dobit preduzeća koja nije raspoređena akcionarima (vlasnicima) umanjena za ostvareni eventualni gubitak preduzeća iz prethodnih perioda;
  c. **revalorizaciona rezerva** – predstavlja ukupno povećanje vrijednosti osnovnih sredstava, kao rezultat procjene vrijednosti na slobodnom tržistu u odnosu na njihovu nabavnu vrijednost (revalorizacija).

BILANS USPJEHA predstavlja pregled prihoda i rashoda, odnosno odražava neto rezultat poslovanja firme u određenom vremenskom periodu, kao što je na primjer kalendarska godina. Bilans stanja i bilans uspjeha obično se objavljuju istovremeno. Poželjno (i neophodno kada Banka to zahtjeva) je da preduzeća pripremaju i polugodišnje, kvartalne, pa čak i mjesečne bilanse stanja i uspjeha.

[108] Napomena: Neto vrijednost ili ukupni kapital preduzeća predstavlja isključivo iznos za koji je ukupna vrijednost aktive, odnosno njena realna ili tržišna vrijednost, veća od iznosa obaveza. Moguće je da preduzeće ima negativnu neto vrijednost i u tom slučaju može nastaviti sa poslovanjem ukoliko su akcionari (vlasnici) ili banka, ili čak dobavljači, spremni da ga podrže dovoljnim iznosima gotovine, tako da svoje obaveze podmiruje u rokovima dospijeća. U suprotnom gotovo sigurno slijedi bankrot preduzeća.

Bilans uspeha izrađuje se da bi se sagledao nivo aktivnosti u poslovanju preduzeća i ostvarena dobit ili gubitak u konkretnom periodu poslovanja. Osnovne stavke koje sadrži bilans uspjeha su:

- ***Prihod od prodaje*** **–** predstavlja ukupan iznos prodaje, koji je ostvaren i fakturisan kupcima (dakle ne radi se o naplaćenoj realizaciji već o fakturisanoj realizaciji);
- ***Direktni troškovi (utrošene sirovine)*** **–** predstavljaju troškove nastale u procesu proizvodnje (kod proizvodnih preduzeća), odnosno predstavljaju vrijednost robe koja je kupljena radi dalje prodaje (trgovinska preduzeća). *Nazivaju se i nabavna vrijednost prodate robe*. Bilans stanja iskazuje način na koji su nastali ovi troškovi. Osnovne stavke su nabavna vrijednost sirovina i komponenti, gorivo, energija i transport.
- ***Bruto dobit (dobit iz poslovanja)*** **–** predstavlja ukupan iznos ostvarene prodaje umanjen za direktne troškove poslovanja;
- ***Amortizacija*** **–** predstavlja iznos amortizovane vrijednosti osnovnih sredstava tokom godine. Treba obratiti pažnju na to da se amortizacija razlikuje od ostalih troškova, jer podrazumijeva „bezgotovinsku stavku" po kojoj preduzeće ne evidentira odliv gotovine. Umanjenjem bilansa uspjeha po osnovu ovog iznosa, formira se rezerva iz koje će se, prema potrebi, vršiti zamjena osnovnih sredstava.
- ***Troškovi zaposlenih*** **–** predstavljaju indirektne troškove preduzeća, a odnose se na zarade zaposlenih u preduzeću.
- ***Ostali poslovni rashodi*** **–** predstavljaju takođe indirektne troškove i odnose se na prodaju (troškovi opšte i administrativne prirode). Bilans uspjeha iskazuje način na koji su nastali ovi troškovi. Osnovne stavke su: troškovi prodaje, marketinga, reprezentacija i drugi opšti troškovi;
- ***Ostali prihodi*** **–** predstavljaju sve ostale prihode koje je preduzeće ostvarilo pored prihoda po osnovu prodaje proizvoda i usluga u redovnom poslovanju (npr. prihodi od zakupa i plasmana).
- ***EBIT (earnings before interes and taxes)*** **–** ili dobit prije plaćanja kamata i poreza predstavlja neto dobit po odbitku gornjih stavki.
- ***Rashodi kamata*** **–** predstavljaju iznos plaćenih kamata po osnovu kredita.
- ***Prihodi od kamata*** **–** predstavljaju iznos primljene kamate po osnovu depozita.

- ***Dobit prije oporezivanja*** **–** predstavlja iznos dobiti pošto su podmireni svi troškovi i rashodi, ali prije plaćenog poreza na dobit (porez na dobit u CG iznosi 9%). Preduzeća se obično procjenjuju na osnovu ovog iznosa, s obzirom da on obuhvata sve stavke za koje se smatra da su pod kontrolom preduzeća.
- ***Porez na dobit*** **–** predstavlja obračunati (a ne plaćeni) porez tokom perioda (poslovne godine).
- ***Dobit poslije oporezivanja*** **–** predstavlja konačan rezultat uključujući sve troškove.

4.4.2. Pokazatelji bilansa stanja i bilansa uspjeha

Postoji nekoliko pokazatelja BS i BU koje je potrebno koristiti prilikom analize finansijskog stanja nekog preduzeća, a koji nam približavaju finansijsko stanje neke firme. Neki od pokazatelja koje banke uglavnom uzimaju u obzir prilikom analize bilansa svojih komitenata su u nastavku pojedinačno objašnjeni:

Koeficijenti likvidnosti

1. **Obrtni kapital i „opšti racio likvidnosti“ –** *obrtni kapital* predstavlja razliku između obrtnih sredstava i kratkoročnih obaveza preduzeća, a *opšti racio likvidnosti* (ili stopa ukupne likvidnosti) predstavlja njihov odnos. Ovaj pokazatelj govori da li preduzeće može da očekuje da tokom narednih 12 mjeseci naplati odgovarajuće iznose gotovine, tako da može po dospijeću svojih obaveza iste izmirivati bez problema. Negativan obrtni kapital (stopa manja od 1) znači da preduzeće neće biti u stanju da iz svoje obrtne imovine servisira tekuće obaveze. Ovo se odražava i na tokove gotovine jednog preduzeća, a krajnja posljedica je nelikvidnost preduzeća koja je prethodnica nespolventnosti i stečaja. Ukoliko industrijski prosjek nije poznat, tada je poželjna vrijednost koeficijenta ukupne likvidnosti približno jednaka odnosu 2 : 1.[109] Ako je ovaj

[109] U knjizi *Rizici u bankarskom poslovanju*, Jazić V. navodi da je optimalni nivo ovog racia 1,5:1.

odnos niži, banka treba da ustanovi da li će nivo likvidnosti preduzeća imati kontinuitet koji mu omogućava da obaveze izmiruje u roku dospijeća.

2. **„Quick koeficijent likvidnosti“ ili stopa likvidnosti bez zaliha –** predstavlja odnos koji je sličan pokazatelju ukupne likvidnosti i ima istu funkciju, ali isključuje zalihe iz obrtnih sredstava, s obzirom da su zalihe manje likvidne nego ostala obrtna sredstva, što podrazumijeva mogućnost problema u realizaciji. Ovaj pokazatelj podrazumijeva još strožije kriterijume. Ukoliko industrijski prosjek nije poznat, tada je poželjna vrijednost koeficijenta ukupne likvidnosti približno jednaka odnosu 1 : 1. Ukoliko je koeficijent manji od 1 (a koeficijent ukupne likvidnosti veći ili jednak jedinici) onda slijedi da je preduzeće i njegova likvidnost dobrim dijelom zavisna od zaliha, koje su najslabije utrživ segment obrtne imovine (Šta ako realizacija krene loše? Kakav je kvalitet robe na zalihama? Da li je zbog protoka vremena njihova vrijednost manja od cijene koštanja - računarska oprema npr.? Da li onda zalihe išta vrijede i koliko se banka u svojoj analizi može oslanjati na njih?).

<u>Koeficijenti efikasnosti</u>

1. **Dani vezivanja zaliha –** ili pokazatelj prometa zaliha se koristi za mjerenje efikasnosti preduzeća u pogledu prometa zaliha. Izračunava se tako što se iznos zaliha na kraju godine pomnoži sa 365 i dobijeni rezultat podijeli iznosom nabavne vrijednosti prodate robe. Ukoliko se ovaj broj povećava iz godine u godinu, može ukazivati na to da je preduzeće suočeno sa problemima u procesu proizvodnje ili prodaji svojih proizvoda. Referent u ovom slučaju mora da preispita situaciju i da postavi odgovarajuća pitanja rukovodstvu preduzeća kako bi ustanovio uzroke takvog povećanja. Iz navedenog se može zaključiti da je za banku prihvatljivo da ovaj koeficijent bude što niži jer to ukazuje da se zalihe tokom godine brže okreću. S druge strane, previše nizak koeficijent takođe nije dobar jer govori da realizacija može da trpi zbog nedostatka zaliha (npr. zamislite da je ovaj koeficijent 1. To znači da se kopletna količina zaliha proda u toku jednog dana! Da li bi u tom slučaju preduzeće moglo imati još bolju realizaciju ako bi imao veći lager? Koliko u prosjeku prođe dana od porudžbe do pristizanja zaliha? Šta je bolje, imati veliki

lager ili u trenutku ostati bez njega? U suštini je bitno da je ovaj koeficijent na nivou ili oko nivoa prosjeka privredne grane (nije isto da li na lageru imate mliječne proizvode (trgovinsko preduzeće) ili stanove za tržište (građevinsko preduzeće)). Pored ovog koeficijenta, za ovu analizu može poslužiti i **koeficijent obrta zaliha =** prihod od prodaje / zalihe. On pokazuje koliko se puta zalihe obrnu tokom jedne godine. Suštinsko značenje koeficijenta je identično danima vezivanja zaliha.

2. **Dani vezivanja kupaca (potraživanja) –** koristi se za mjerenje efikasnosti preduzeća u naplati iznosa koje potražuje od kupaca, odnosno, govori nam koliko je dana potrebno da se potraživanje pretvori u novac. Izračunava se tako sto se ukupan iznos otvorenih potraživanja iz bilansa stanja pomnoži sa 365 i dobijeni rezultat podijeli iznosom ukupne prodaje (prihod). Rezultat predstavlja broj dana nenaplaćenih potraživanja u odnosu na prodaju. Ukoliko se ovaj broj povećava iz godine u godinu ili ako značajno odstupa od uslova prodaje preduzeća, to može da znači da preduzeće ima problema u naplati potraživanja. To referentu banke ukazuje na mogućnost problema sa kojima je preduzeće suočeno u pogledu likvidnosti (Šta je teže, prodati ili naplatiti? Da li sa potraživanjem možete izmiriti svoje dospjele obaveze? Kakav je kvalitet potraživanja? Koja je valuta potraživanja?). Referent banke treba rukovodstvu preduzeća da postavi odgovarajuća pitanja i ustanovi razloge za ova nepovoljna kretanja. Zaključak je da što je ovaj koeficijent niži, to je naplata potraživanja bolja, mada ovo dosta zavisi od vrste djelatnosti preduzeća (maloprodaje većinu realizacije naplate u gotovini, dok je kod veleprodaje obrnuto i sl.)

3. **Dani vezivanja dobavljača –** ovaj pokazatelj nam govori koliko traje kreditiranje od dobavljača, odnosno koliko dana treba preduzeću da plati svoje obveze prema dobavljačima.

Koeficijente efikasnosti treba posmatrati povezano. Ako su npr. dani vezivanja kupaca duži od dana vezivanja dobavljača, to znači da preduzeće brže plaća obaveze nego što naplaćuje potraživanja, odnosno, da ono kreditira svog kupca. Ako je tako, nameće se pitanje kako će ono platiti obaveze prema dobavljaču koje brže prispijevaju na naplatu od naplate potraživanja?

Jedino zaduženjem kod banaka za „premošćavanje“ nelikvidnosti. Posledica toga je da trošak kredita (kamata) „jede“ (smanjuje) zaradu preduzeća. Poželjno je da su dani vezivanja potraživanja kraći od dana vezivanja dobavljača ili da je makar marža preduzeća toliko velika da omogućava podnošenje troška kamata.

Koeficijenti rentabilnosti

1. **Ekonomičnost poslovanja =** ukupan prihod / ukupan rashod. Ovaj koeficijent mora biti veći od 1, što ujedno znači da preduzeće ne posluje sa gubitkom. U izuzetnim slučajevima se mogu podržati preduzeća koja u određenoj godini ostvare gubitak, samo ako je on posljedica nekih nepredviđenih okolnosti koje ne mogu dovesti u pitanje profitabilnost poslovanja preduzeća u narednim periodima.

2. **Stopa poslovne dobiti (granica operativnog prihoda) =** EBIT / ukupan prihod x 100. Dakle ovaj koeficijent pokazuje odnos poslovne dobiti prije troškova kamata i poreza i ukupnog prihoda. Što je ovaj koeficijent veći to znači da se radi o profitabilnijem preduzeću, a samim tim i interesantnijem za banku

3. **Neto profitna stopa** = neto dobit (dobiti nakon troškova kamata i poreza) / ukupan prihod x 100. Dakle, slično i kao kod prethodnog koeficijenta, ovdje imamo odnos neto dobiti (čiste dobiti) i ukupnog prihoda. Što veći koeficijent to je prihvatljivije za Banku. Velika razlika između ova dva koeficijenta u slučaju jednog istog preduzeća znači da preduzeće ima visoke troškove kamata i ukazuje na potencijalnu opasnost.

4. **ROA (return on assets) ili povrat na aktivu** = neto dobit / ukupna aktiva x 100. Ovaj pokazatelj nam govori koliki je povrat na aktivu, odnosno govori nam koliko će preduzeće centi zaraditi na 1 EUR uloga. U zavisnosti od djelatnosti kreće se i ovaj koeficijent (kod proizvodnih firmi on je niži zbog velike vrijednosti opreme, a kod uslužnih djelatnosti (npr. računovodstvene agencije) je on mnogo veći jer su potrebna ulaganja za obavljanje biznisa mnogo manja). Za banku je svakako prihvatljiviji što veći

ROA, jer znači brži povrat uloženog novca, a samim tim i sigurnije poslovanje, servisiranje obaveza prema banci...

5. **ROE (return on equity) ili povrat na kapital** = neto dobit / ukupan kapital x 100. Ovo je veoma značajna mjera za procjenu rezultata poslovanja. Kolika je stopa prinosa na kapital koju preduzeće obezbjeđuje akcionarima (vlasnicima)? Da li se iz godine u godinu povećava ili opada? Da li je prinos dovoljan da akcionarima (vlasnicima) nadoknadi rizik koji podrazumeva njihovo ulaganje? Ako stopa prinosa na kapital ne obezbjeđuje dovoljnu kompenzaciju i ako projekcije ukazuju na to da se ta kompenzacija neće desiti u doglednoj budućnosti, akcionarima (vlasnicima) bi trebalo savjetovati da prodaju ili likvidiraju preduzeće, odnosno i za banku se postavlja pitanje svrsishodnosti poslovanja preduzeća (Šta ako je povrat na uloženi kapital manji od recimo kamate na oročena sredstva? Da li je u tom slučaju preduzeće zaradilo u iznosu ostvarene dobiti ili je izgubilo u iznosu razlike kamate na oročena sredstva i te ostvarene dobiti?). U praksi preduzeća u CG, posebno SME, čest je slučaj da DOO preduzeća imaju veoma nizak kapital (firmu možete osnovati za 1 €!) i da su mu gro pasive kratkoročne i dugoročne obaveze. U tom slučaju ROE će biti strašno veliki (normalno, pod pretpostavkom da preduzeće ostvaruje dobit). Da li je u ovom slučaju to prihvatljivo za banku? U svakom slučaju ROE se ne smije posmatrati odvojeno od ROA koeficijenta, jer samo zajedno posmatrani daju realnu sliku rentabilnosti jednog preduzeća.

Koeficijenti zaduženosti

1. **Stepen finansijske sigurnosti =** kapital i rezerve / ukupna pasiva x 100. Ovaj pokazatelj nam ukazuje na strukturu izvora, tj. koliko je učešće sopstvenih u ukupnim izvorima. Poželjno je da je ovaj koeficijent ≥ 50%.

2. **Koeficijent zaduženosti (odnos ukupnog duga i kapitala) =** (dugoročne obaveze + kratkoročne obaveze) / ukupan kapital x 100. Ovaj pokazatelj nam govori koliko je učešće ukupnih obaveza u kapitalu preduzeća. Poželjno je da je ovaj koeficijent manji od

1, što znači da je iznos obaveza (pozajmljeni izvori) manji od ukupnog kapitala (sopstveni izvori). Dakle, što manji koef. zaduženosti to je preduzeće sigurnije.

3. **Racio samofinansiranja =** ukupan kapital / (stalna sredstva + zalihe). Ovaj koeficijent govori sa koliko sopstvenih sredstava smo pokrili ulaganja u stalna sredstva i zalihe (stalna sredstva i zalihe su pretpostavke za normalno obavljanje djelatnosti). Optimalna vrijednost koeficijenta je 1, što bi značilo da smo bez pozajmljenih izvora pokrili stalna sredstva i zalihe. Što je manji koeficijent, to znači da se preduzeće više oslanja na pozajmljena sredstva, što može opterećivati poslovanje i ugroziti isto na duži rok (nemogućnost servisiranja obaveza)

4. **Koeficijent kreditne sposobnosti =** (vlastiti izvori + dugoročni izvori) / ukupna dugoročna sredstva. Ovaj koeficijent nam govori odnos između dugoročnih izvora (kapitala i dugoročnih obaveza) i stalne imovine (koja se po prirodi stvari realizuje iz dugoročnih izvora. Poželjno je da je ovaj koeficijent veći od 1, a ukoliko je manji to nam ukazuje da je preduzeće iz obrtne imovine finansiralo stalnu imovinu, tako da ukazuje da je moguće da preduzeće uđe u probleme sa likvidnošću.

4.5. Uputstvo za klasifikaciju potraživanja po kreditima pravnih lica u A i B bonitetne grupe i podgrupe

Uputstvo za klasifikaciju potraživanja po kreditima pravnih lica u A i B bonitetne grupe i podgrupe je urađen od strane Sektora upravljanja rizicima i problematičnim plasmanima, a samo uputstvo treba da je u skladu sa Pravilnikom o klasifikaciji aktive i izdvajanju rezervi za potencijalne kreditne gubitke banke i predstavlja dopunu Pravilnika u smislu pokušaja kvantifikovanja kvalitativnih odrednica i kriterijuma za klasifikovanje potraživanja po kreditima pravnih lica u A i B bonitetne grupe i podgrupe. Uputstvo usvaja Generalni direktor. Izmjene i dopune Uputstva usvaja generalni direktor na prijedlog Sektora upravljanja rizicima i problematičnim plasmanima.

Kod primjene Uputstva treba uzeti u obzir sledeće faktore:

- Uputstvo predstavlja pokušaj stručnih službi banke da se iz postojeće baze podataka, kao i iskustvenih podataka vezanih za poslovanje preduzeća na teritoriji određene zemlje, odrede zahtjevana visina, odnosno raspon finansijskih pokazatelja za pojedinu bonitetnu podgrupu (u okviru A i B bonitetne grupe).
- Navedeni rasponi/visina pokazatelja nisu obavezujući za klasifikaciju pojedinog potraživanja već predstavljaju orjentir, odnosno daju smjernice u koju bonitetnu grupu/podgrupu bi trebalo biti svrstano pojedino potraživanje u odnosu na njegove finansijske pokazatelje.
- Ukoliko preduzeće ima takve finansijske pokazatelje koji spadaju u date raspone/veličine više klasifikacionih podgrupa, preporuka je da se takvo potraživanje klasifikuje u klasifikacionu podgrupu u kojoj ima najveći broj pokazatelja.

U nastavku su dati kvantitativni kriterijumi za klasifikaciju portaživanja u određenu podgrupu A i B klasifikacione grupe, zavisno od finansijskih pokazatelja klijenta nezavisno od djelatnosti koju obavlja.

FINANSIJSKI POKAZATELJI	**A1-1%**	**B1-3%**	**B2-8%**
POKAZATELJI LIKVIDNOSTI			
Obrtni kapital/bilansna suma	iznad 10%	iznad 5%	0 - 5% (ili blago negativan ukoliko se to odnosi na kratkoročnu nelikvidnost)
Opšti racio likvidnosti	1,5 - 2,3	1,3 (+/- 0,2)	0,5 – 1,1
"Quick" racio likvidnosti	1 (+/- 0,2)	0.6 (+/- 0.2)	> 0
POKAZATELJI PROFITABILNOSTI			
Ekonomičnost poslovanja	> 1	> 1	> 1
Neto profitna stopa	iznad 12%	8% - 12%	0% - 8%
Stopa poslovne dobiti	iznad 15%	10% - 15%	0% - 10%
ROA	iznad 15%	iznad 12%	Iznad 3%
ROE	iznad 22%	Iznad 20%	Iznad 5%
KOEFICIJENTI FINANSIJSKE SIGURNOSTI			
Stepen finansijske sigurnosti (> 50%)	> 60%	>50%	> 15%
Koeficijent zaduženosti	0,70	1	5,7
Racio samofinansiranja (opt. = 1)	oko 1	> od 0,70	> 0,1
POKAZATELJI KREDITNE SPOSOBNOSTI			
Koeficijent kreditne sposobnosti (>1)	> 1	> 1	> 0.5

4.5.1. Specifičnosti finansijskih pokazatelja po vrstama djelatnosti

a. *Specifičnosti pokazatelja likvidnosti po vrstama djelatnosti*

Ukoliko je djelatnost preduzeća turizam ili usluge odnos zaliha i ukupne kratkoročne aktive može biti niži nego kod ostalih djelatnosti što ukazuje na to da opšti racio likvidnosti može biti niži od standarda 2:1, kao i na to da "quick" racio likvidnosti može odstupati od zadatog standarda.

Ukoliko se preduzeće bavi građevinarstvom mogu se tolerisati niži koeficijenti likvidnosti s obzirom na dužinu poslovnog ciklusa preduzeća.

Kod preduzeća čija je priroda djelatnosti sezonskog karaktera treba voditi računa o datumu dostavljenih finansijskih izvještaja u odnosu na sezonu (pred sezonu, nakon sezone ili tokom sezone).

Kod preduzeća koja se bave trgovinom poželjno je da pokazatelji likvidnosti budu što bliži gornjim zadatim granicama.

b. *Specifičnosti pokazatelja efikasnosti po vrstama djelatnosti*

Kod preduzeća čija je osnovna djelatnost turizam i usluge naplata potraživanja od kupaca bi trebala da se vrši u roku do 60 dana kao i izmirivanje obaveza prema dobavljačima, dok bi dani vezivanja zaliha trebali iznositi do 40 dana.

Kod preduzeća koja se bave trgovinom i proizvodnjom dani vezivanja kupaca i dobavljača za preduzeća koja se bave trgovinom na malo bi trebala da budu do 90 dana, a dani vezivanja zaliha do 60 dana. Dani vezivanja kupaca i dobavljača za veleprodaju i proizvodnju bi trebali da budu do 180 dana. Što se tiče dana vezivanja zaliha kod veleprodaje je poželjno da se zalihe oslobađaju u roku do 120 dana, a kod proizvodnje u roku do 180 dana.

Kod preduzeća koja se bave građevinarstvom naplata potraživanja od kupaca je najsporija zbog prirode djelatnosti pa je dozvoljena tolerancija naplate do 250 dana, izmirivanje obaveza prema dobavljačima takođe u roku do 250 dana, dok bi se zalihe trebale oslobađati u roku do 365 dana.

v. *Specifičnosti pokazatelja profitabilnosti po vrstama djelatnosti*

Preduzeća koja se bave građevinom, turizmom, uslugama i poizvodnjom, karakteriša visoka profitna stopa, u odnosu na preduzeća koja se bave trgovinom.

4.6. Primjer finansijske analize tek osnovanog preduzeća

Da bismo sada mogli u praksi da primijenimo sve što je gore objašnjeno, poći ćemo od slučaja zamišljenog preduzeća koje se tek osniva i pratićemo korak po korak kako se sa aspekta bilansa stanja i uspjeha mijenjaju određene bilansne pozicije u zavisnosti od konkretnih koraka preduzeća.

Korak 1.

U prvom koraku ćemo pretpostaviti da se radi o novoosnovanom preduzeću i da tom prilikom vlasnik uplaćuje osnivački ulog od 50.000 EUR. Ova uplata povlači dvije promjene u BS i nema reperkusija na BU. Dakle, poslije ovog prvog koraka BS bi izgledao ovako:

period	tekuća god.	period	tekuća god.
AKTIVA		**PASIVA**	
Stalna imovina	**0.0**	**Kapital i rezerve**	**50,000.0**
Neuplaćeni upisani kapital		Upisani kapital	50,000.00
Materijalna imovina		Revalorizaciona rezerva	
Dugoročni finansijski plasmani		Nerasporedjeni dobitak/gubitak	
Odloženi porezi		**Dugoročne obaveze**	**0.0**
		Dugoročne obaveze	
Obrtna imovina	**50,000.0**	Odloženi porezi	
Zalihe		Ostale dugoročne obaveze	
Potraživanja od kupaca		Odloženi prihodi	
Kratkoročni finansijski plasmani		**Kratkoročne obaveze**	**0.0**
Gotovina i got. Ekvivalenti	50,000.00	Kratkoročne obaveze iz poslovanja	
Unaprijed plaćeni troškovi		Kratkoročne finansijske obaveze	
Obračunati a nenaplać. Prihodi		Obaveze za poreze	
Ukupna aktiva	**50,000.0**	**Ukupna pasiva**	**50,000.0**

Kao što se vidi, sredstva koja su uplaćena kao osnivački ulog su evidentirana u pasivi (koja je izvor sredstava – ovdje se radi o sopstvenim izvorima), a u aktivi se nalaze na žiro računu preduzeća.

Korak 2.

Nakon inicijalne uplate osnivača, preduzeće sada može da raspolaže sa sredstvima koje ima na računu, a sve u cilju obavljanja privredne djelatnosti. Recimo da od ovih sredstava preduzeće mora da kupi opremu za obavljanje djelatnosti (računari, štampači, kancelarijski inventar...) u vrijednosti od 20.000 EUR. Takođe treba da plati zakup poslovnog prostora za godinu unaprijed u iznosu od 3.000 EUR. Ovdje već imamo stvaranje troška, ali se radi o dvije vrste. Prva vrsta je trošak kupovine opreme i tu imamo promjenu u strukturi aktive (smanjenje žiro računa, a povećanje materijalne imovine). S druge strane ovaj trošak ne tangira direktno BU jer se ne radi o troškovima koji u potpunosti opterećuju jednu obračunsku godinu, već će se u BU za tekuću obračunsku godinu obračunati samo trošak amortizacije ove opreme (stopa po kojoj se vrši amortizacija je različita za pojedine kategorije, ali radi pojednostavljenja primjera uzmimo da je stopa 10% za materijalnu imovinu (amortizaciju ćemo obračunati na kraju godine da sada ne bi napravili zabunu)). Drugi trošak je direktni trošak koji se vezuje za poslovanje u tekućoj poslovnoj godini i on se nalazi na strani troškova u BU. Dakle, nakon ovih promjena BS i BU bi izgledali ovako:

BILANS STANJA

period	tekuća god.	period	tekuća god.
AKTIVA		**PASIVA**	
Stalna imovina	**20,000.0**	**Kapital i rezerve**	**47,000.0**
Neuplaćeni upisani kapital		Upisani kapital	50,000.00
Materijalna imovina	20,000.00	Revalorizaciona rezerva	
Dugoročni finansijski plasmani		Nerasporedjeni dobitak/gubitak	-3,000.00
Odloženi porezi		**Dugoročne obaveze**	**0.0**
		Dugoročne obaveze	
Obrtna imovina	**27,000.0**	Odloženi porezi	
Zalihe		Ostale dugoročne obaveze	
Potraživanja od kupaca		Odloženi prihodi	
Kratkoročni finansijski plasmani		**Kratkoročne obaveze**	**0.0**
Gotovina i got. Ekvivalenti	27,000.00	Kratkoročne obaveze iz poslovanja	
Unaprijed plaćeni troškovi		Kratkoročne finansijske obaveze	
Obračunati a nenaplać. Prihodi		Obaveze za poreze	
Ukupna aktiva	**47,000.0**	**Ukupna pasiva**	**47,000.0**

BILANS USPJEHA

PERIOD	tekuća god.
Broj dana u račun. Periodu	
Prihod	0.00
Utrošene sirovine u toku perioda	0.00
Bruto prihod	**0**

Ostali poslovni dobici	0.00
Troškovi zaposlenih	0.00
Ostali poslovni rashodi	3,000.00
Amortizacija	0.00
EBIT	**-3,000**
Neto finansijski trošak	
Dobitak od pridruženih preduzeća	
Profit prije oporezivanja	**-3,000**
Porez na dobitak	
Neto profit/gubitak za obr. period	**-3,000**

Kao što se vidi, bilansna suma se smanjila za 3.000 EUR jer je došlo do odliva sa žiro računa, koji nije imao kontra stavku na nekoj od pozicija u aktivi. Taj odliv nije direktno uticao ni na korekciju u pasivi jer se tamo nije ništa promijenilo (i ove 3.000 EUR su sopstveni izvor, kao i ostalih 47.000 EUR koje su ostale u aktivi), ali se na indirektan način pasiva korigovala za taj iznos. Ovaj trošak je napravio gubitak u BU (iz razloga što za sada nije bilo prihoda koji bi ga pokrili), koji se u pasivi reflektovao kroz neraspoređeni gubitak za obračunski period i za taj iznos umanjio kapital preduzeća.

Korak 3.

Sada pretpostavljamo da je preduzeće veći dio preostalog novca uložilo u nabavku robe, kako bi mogla ostvariti prodaju (npr. 25.000 EUR), a preostalih .2.000 EUR je ostavilo za tekuće troškove (zaposleni, komunalije...). Takođe pretpostavimo da je dobavljač pristao da pored plaćenih 25.000 EUR robe da na odloženo plaćanje nekih 15.000 EUR robe. Ovo će tangirati samo BS, jer dolazi do prekompozicije stavki u aktivi.

BILANS STANJA

period	tekuća god.	period	tekuća god.
AKTIVA		**PASIVA**	
Stalna imovina	**20,000.0**	**Kapital i rezerve**	**47,000.0**
Neuplaćeni upisani kapital		Upisani kapital	50,000.00
Materijalna imovina	20,000.00	Revalorizaciona rezerva	
Dugoročni finansijski plasmani		Nerasporedjeni dobitak/gubitak	-3,000.00
Odloženi porezi		**Dugoročne obaveze**	**0.0**
		Dugoročne obaveze	
Obrtna imovina	**42,000.0**	Odloženi porezi	
Zalihe	40,000.00	Ostale dugoročne obaveze	
Potraživanja od kupaca		Odloženi prihodi	
Kratkoročni finansijski plasmani		**Kratkoročne obaveze**	**15,000.0**
Gotovina i got. Ekvivalenti	2,000.00	Kratkoročne obaveze iz poslovanja	15,000.00
Unaprijed plaćeni troškovi		Kratkoročne finansijske obaveze	
Obračunati a nenaplać. Prihodi		Obaveze za poreze	
Ukupna aktiva	**62,000.0**	**Ukupna pasiva**	**62,000.0**

Kao što se vidi, došlo je do povećanja bilansne sume preduzeća, jer je uzeta roba od dobavljača koja tek treba da se plati. Kontra stavka u pasivi je povećanje obaveza iz poslovanja, tako da već sada imamo dvije vrste izvora (sopstveni i pozajmljeni).

Korak 4.

Sada kada je kupljena roba, moguće je istu i plasirati na tržištu. Pođimo od pretpostavke da preduzeće robu plasira sa 30% marže. Važno je napomenuti da se zalihe u BS evidentiraju po nabavnoj cijeni (cijeni koštanja = nabavna cijena uvećana za troškove carine (kod uvoza) i ostale zavisne troškove. Troškovi transporta ne ulaze u cijenu koštanja zaliha već se knjiže kao trošak u BU). Dakle, pod pretpostavkom da je sva roba prodata uz maržu od 30% i na odloženi rok plaćanja, BS i BU će nakon ovoga izgledati ovako:

BILANS STANJA

period	tekuća god.	period	tekuća god.
AKTIVA		**PASIVA**	
Stalna imovina	**20,000.0**	**Kapital i rezerve**	**59,000.0**
Neuplaćeni upisani kapital		Upisani kapital	50,000.00
Materijalna imovina	20,000.00	Revalorizaciona rezerva	
Dugoročni finansijski plasmani		Nerasporedjeni dobitak/gubitak	9,000.00
Odloženi porezi		**Dugoročne obaveze**	**0.0**
		Dugoročne obaveze	
Obrtna imovina	**54,000.0**	Odloženi porezi	
Zalihe		Ostale dugoročne obaveze	
Potraživanja od kupaca	52,000.00	Odloženi prihodi	
Kratkoročni finansijski plasmani		**Kratkoročne obaveze**	**15,000.0**
Gotovina i got. Ekvivalenti	2,000.00	Kratkoročne obaveze iz poslovanja	15,000.00
Unaprijed plaćeni troškovi		Kratkoročne finansijske obaveze	
Obračunati a nenaplać. Prihodi		Obaveze za poreze	
Ukupna aktiva	**74,000.0**	**Ukupna pasiva**	**74,000.0**

BILANS USPJEHA

PERIOD	tekuća god.
Broj dana u račun. Periodu	
Prihod	52,000.00
Utrošene sirovine u toku perioda	40,000.00
Bruto prihod	**12,000**
Ostali poslovni dobici	0.00
Troškovi zaposlenih	0.00
Ostali poslovni rashodi	3,000.00
Amortizacija	0.00
EBIT	**9,000**
Neto finansijski trošak	0.00

Dobitak od pridruženih preduzeća	0.00
Profit prije oporezivanja	**9,000**
Porez na dobitak	
Neto profit/gubitak za obr. period	**9,000**

Sada vidimo da se u BU kompletna prodata roba knjiži kao prihod (za prihod važi princip fakturisane realizacije, a ne naplaćene), a kao utrošene sirovine se uzima nabavna vrijednost robe (cijena koštanja) i to tek kada se ista proda. Kontra stavke u pasivi su indirektna posljedica ostvarenja prihoda, odnosno dobiti, tako da su aktiva i pasiva uravnotežene.

Korak 5.

Sada ćemo pretpostaviti da je preduzeće uspjelo da naplati dio potraživanja u iznosu od 32.000 EUR (pominjali smo da je poželjno da je valuta na koju dajemo robu na odloženo kraća od valute koju nama daje dobavljač, kako bi nesmetano mogli da izvršavamo svoje obaveze. Promjene u BS su sljedeće (nema promjena u BU). Takođe smo isplatili lične dohotke u iznosu od 1000 EUR, a imali smo i ostalih troškova po osnovu transporta, reprezentacija... u iznosu od 1000 EUR. Tu se mijenjaju i BS i BU.

BILANS STANJA

period	tekuća god.	period	tekuća god.
AKTIVA		**PASIVA**	
Stalna imovina	**20,000.0**	**Kapital i rezerve**	**57,000.0**
Neuplaćeni upisani kapital		Upisani kapital	50,000.00
Materijalna imovina	20,000.00	Revalorizaciona rezerva	
Dugoročni finansijski plasmani		Nerasporedjeni dobitak/gubitak	7,000.00
Odloženi porezi		**Dugoročne obaveze**	**0.0**
		Dugoročne obaveze	
Obrtna imovina	**52,000.0**	Odloženi porezi	
Zalihe		Ostale dugoročne obaveze	
Potraživanja od kupaca	20,000.00	Odloženi prihodi	
Kratkoročni finansijski plasmani		**Kratkoročne obaveze**	**15,000.0**
Gotovina i got. Ekvivalenti	32,000.00	Kratkoročne obaveze iz poslovanja	15,000.00
Unaprijed plaćeni troškovi		Kratkoročne finansijske obaveze	
Obračunati a nenaplać. Prihodi		Obaveze za poreze	
Ukupna aktiva	**72,000.0**	**Ukupna pasiva**	**72,000.0**

BILANS USPJEHA

PERIOD	tekuća god.
Broj dana u račun. Periodu	
Prihod	52,000.00
Utrošene sirovine u toku perioda	40,000.00
Bruto prihod	**12,000**
Ostali poslovni dobici	0.00

Troškovi zaposlenih	1,000.00
Ostali poslovni rashodi	4,000.00
Amortizacija	0.00
EBIT	**7,000**
Neto finansijski trošak	0.00
Dobitak od pridruženih preduzeća	0.00
Profit prije oporezivanja	**7,000**
Porez na dobitak	
Neto profit/gubitak za obr. period	**7,000**

Evidentno je da smo došli do gotovine iz koje možemo izmiriti naše dobavljače, a primjetno je i da nam se neto dobit smanjila za iznos novostvorenih troškova.

Korak 6.

Iz sredstava na računu možemo izmiriti obaveze prema dobavljačima (15.000 EUR), a za 15.000 EUR kupiti novu robu. Dobavljač nam nakon izmirenja daje još 20.000 EUR robe na odloženo, tako da mi dolazimo do 35.000 EUR zaliha (15.000 plaćenih + 20.000 na odloženo). BU nema promjena.

BILANS STANJA

period	tekuća god.	period	tekuća god.
AKTIVA		**PASIVA**	
Stalna imovina	**20,000.0**	**Kapital i rezerve**	**57,000.0**
Neuplaćeni upisani kapital		Upisani kapital	50,000.00
Materijalna imovina	20,000.00	Revalorizaciona rezerva	
Dugoročni finansijski plasmani		Nerasporedjeni dobitak/gubitak	7,000.00
Odloženi porezi		**Dugoročne obaveze**	**0.0**
		Dugoročne obaveze	
Obrtna imovina	**57,000.0**	Odloženi porezi	
Zalihe	35,000.00	Ostale dugoročne obaveze	
Potraživanja od kupaca	20,000.00	Odloženi prihodi	
Kratkoročni finansijski plasmani		**Kratkoročne obaveze**	**20,000.0**
Gotovina i got. Ekvivalenti	2,000.00	Kratkoročne obaveze iz poslovanja	20,000.00
Unaprijed plaćeni troškovi		Kratkoročne finansijske obaveze	
Obračunati a nenaplać. Prihodi		Obaveze za poreze	
Ukupna aktiva	**77,000.0**	**Ukupna pasiva**	**77,000.0**

Korak 7.

Ovdje ćemo još jedan put pretpostaviti da smo uspjeli da prodamo 30.000 EUR zaliha, čija je prodajna cijena 39.000 EUR (marža 30%). Ako kupcu damo 10 % rabata za avansno plaćanje (3.900 EUR), onda će se to odraziti na BS i BU na sljedeći način (napomena: kod rabata se u BU knjiži puni prihod, a iznos rabata tangira ostale troškove). Dakle situacija je sljedeća:

BILANS STANJA

period	tekuća god.	period	tekuća god.
AKTIVA		**PASIVA**	
Stalna imovina	**20,000.0**	**Kapital i rezerve**	**62,100.0**
Neuplaćeni upisani kapital		Upisani kapital	50,000.00
Materijalna imovina	20,000.00	Revalorizaciona rezerva	
Dugoročni finansijski plasmani		Nerasporedjeni dobitak/gubitak	12,100.00
Odloženi porezi		**Dugoročne obaveze**	**0.0**
		Dugoročne obaveze	
Obrtna imovina	**62,100.0**	Odloženi porezi	
Zalihe	5,000.00	Ostale dugoročne obaveze	
Potraživanja od kupaca	20,000.00	Odloženi prihodi	
Kratkoročni finansijski plasmani		**Kratkoročne obaveze**	**20,000.0**
Gotovina i got. Ekvivalenti	37,100.00	Kratkoročne obaveze iz poslovanja	20,000.00
Unaprijed plaćeni troškovi		Kratkoročne finansijske obaveze	
Obračunati a nenaplać. Prihodi		Obaveze za poreze	
Ukupna aktiva	**82,100.0**	**Ukupna pasiva**	**82,100.0**

BILANS USPJEHA

PERIOD	tekuća god.
Broj dana u račun. Periodu	
Prihod	91,000.00
Utrošene sirovine u toku perioda	70,000.00
Bruto prihod	**21,000**
Ostali poslovni dobici	0.00
Troškovi zaposlenih	1,000.00
Ostali poslovni rashodi	7,900.00
Amortizacija	0.00
EBIT	**12,100**
Neto finansijski trošak	0.00
Dobitak od pridruženih preduzeća	0.00
Profit prije oporezivanja	**12,100**
Porez na dobitak	
Neto profit/gubitak za obr. period	**12,100**

Korak 8.

Sada kada smo razradili osnovne promjene u BS i BU i vidjeli kakva je njihova veza, pretpostavićemo da smo završili poslovnu godinu i izvršićemo i konačne obračune po svim stavkama (na kraju računamo amortizaciju i porez na dobitak).

U BS i BU ispod pretpostavljeno je sledeće:

- Da smo prodali 240.000 EUR vrijednosti zaliha, čija je prodajna cijena 312.000. EUR (30% marža)
- Da su troškovi zaposlenih bili 12.000 EUR na god. nivou

- U ostale poslovne rashode smo računali 3.000 EUR zakup + 5.000 EUR troškovi transporta, reprezentacija i sl. + 9.360 EUR odobreni rabat kupcima za gotovinsko plaćanje (računali smo prosječan rabat na nivou 3% od ukupne realizacije) + 1.500 EUR otpisanih potraživanja od kupaca (radi se o lošim potraživanjima koja smatramo da nećemo naplatiti i donijeli smo odluku da ih otpišemo na teret ove poslovne godine)
- Amortizacija je 2.000 EUR ili 10% kako je u startu i pretpostavljeno
- Porez na dobit iznosi 9%
- U BS je izvršena orjentaciona prekompozicija vrijednosti i to nakon korekcije stavki u pasivi koje tangira BU. Mogli smo i drugačije da preraspodijelimo iznose (npr. više zaliha, a manje gotovine ili da uložimo dio novca u nabavku opreme i sl. što ne bi imalo odraza na BU), ali to u suštini ne mijenja puno. Važno je da su aktiva i pasiva ujednačene.

Dakle, na kraju godine naši finansijski iskazi izgledaju ovako:

BILANS STANJA

period	tekuća god.	period	tekuća god.
AKTIVA	365	**PASIVA**	365
Stalna imovina	**18,000.00**	**Kapital i rezerve**	**85,617.40**
Neuplaćeni upisani kapital		Upisani kapital	50,000.00
Materijalna imovina	18,000.00	Revalorizaciona rezerva	
Dugoročni finansijski plasmani		Nerasporedjeni dobitak/gubitak	35,617.40
Odloženi porezi		**Dugoročne obaveze**	**0.00**
		Dugoročne obaveze	
Obrtna imovina	**91,140.00**	Odloženi porezi	
Zalihe	22,000.00	Ostale dugoročne obaveze	
Potraživanja od kupaca	28,500.00	Odloženi prihodi	
Kratkoročni finansijski plasmani		**Kratkoročne obaveze**	**23,522.60**
Gotovina i got. Ekvivalenti	40,640.00	Kratkoročne obaveze iz poslovanja	20,000.00
Unaprijed plaćeni troškovi		Kratkoročne finansijske obaveze	
Obračunati a nenaplać. Prihodi		Obaveze za poreze	3,522.60
Ukupna aktiva	**109,140.00**	**Ukupna pasiva**	**109,140.00**

BILANS USPJEHA

PERIOD	tekuća god.
Broj dana u račun. Periodu	365
Prihod	312,000.00
Utrošene sirovine u toku perioda	240,000.00
Bruto prihod	**72,000.00**
Ostali poslovni dobici	0.00
Troškovi zaposlenih	12,000.00
Ostali poslovni rashodi	18,860.00
Amortizacija	2,000.00
EBIT	**39,140.00**

Neto finansijski trošak	0.00
Dobitak od pridruženih preduzeća	0.00
Profit prije oporezivanja	**39,140.00**
Porez na dobitak	3,522.60
Neto profit/gubitak za obr. period	**35,617.40**

Korak 9.

Naredni korak u sagledavanju bilansa će podrazumijevati i godinu koja je na izmaku i narednu godinu u kojoj će se preduzeće pojaviti kod banaka sa zahtjevom za kreditnim sredstvima. Sada preduzeće ima određene parametre koje banka može da analizira i ako primijenimo koeficijente koje smo gore objašnjavali, banka će doći do sljedećih zaključaka:

Likvidnost	
Obrtni kapital	67617
Obrtni kapital/bilansna suma	0.71
Opšti racio likvidnosti	3.87
"Quick" racio likvidnosti	2.94
Efikasnost	
Dani vezivanja zaliha	33
Dani vezivanja kupaca	33
Dani vezivanja dobavljača	30
Rentabilnost	
Ekonomičnost poslovanja	1.14
Stopa poslovne dobiti	12.54
Neto profitna stopa	11.42
ROA (povrat na aktivu)	32.63%
ROE (povrat na kapital)	41.60%
Zaduženost	
Stepen finansijske sigurnosti	78.45
Koeficijent zaduženosti	0.27
Racio samofinansiranja	2.14
Koeficijent kreditne sposobnosti	4.76

- Radi se o likvidnom preduzeću sa koeficijentima likvidnosti (značajno iznad poželjnog nivoa).
- Koeficijenti efikasnosti su takođe dobri i preduzeće nema problema u naplati svojih potraživanja, izmirivanju obaveza prema dobavljačima, a i sa zalihama optimalno upravlja.
- Rentabilnost preduzeća je veoma dobra, uz solidnu neto profitnu stopu i odličan povrat na aktivu i kapital

- Preduzeće je nezaduženo uz dosta dobar višak dugoročnih sredstava (kapital i dugoročne obaveze mnogo veći od materijalne imovine).

Zaključak je da se ovom preduzeću mogu odobriti kreditna sredstva, kako za obrt tako i za investiciju.

Korak 10.

Na bazi svega navedenog možemo pretpostaviti da se preduzeće obratilo banci zahtjevom za odobravanje revolving kredita u iznosu od 20.000 EUR (pretpostavljena kamata 10%), kao i dugoročnog kredita u iznosu od 40.000 EUR za kupovinu poslovnog prostora (kamata 9% na rok od 5 godina). Takođe je iz viška gotovine kupljen softver za računovodstvo i finansije koji je stajao 10.000 EUR (on se vodi kao nematerijalna imovina). Tada bi BS izgledao ovako (sada ćemo imati i prošlu i tekuću godinu)

BILANS STANJA					
period	**tekuća god.**	**preth. god.**	**period**	**tekuća god.**	**preth. god.**
AKTIVA	365	365	**PASIVA**	365	365
Stalna imovina	**58,000.00**	**18,000.00**	**Kapital i rezerve**	**85,617.40**	**85,617.40**
Neuplaćeni upisani kapital			Upisani kapital	50,000.00	50,000.00
Nematerijalna imovina	10,000.00		Emisiona premija		
Materijalna imovina	58,000.00	18,000.00	Revalorizaciona rezerva		
Dugoročna potraživanja			Ostale rezerve		
Dugoročni finansijski plasmani			Nerasporedjeni dobitak/gubitak	35,617.40	35,617.40
Odloženi porezi			**Dugoročne obaveze**	**40,000.00**	**0.00**
			Dugoročne obaveze	40,000.00	
Obrtna imovina	**111,140.00**	**91,140.00**	Odloženi porezi		
Zalihe	22,000.00	22,000.00	Ostale dugoročne obaveze		
Potraživanja od kupaca	28,500.00	28,500.00	Odloženi prihodi		
Kratkoročni finansijski plasmani			**Kratkoročne obaveze**	**43,522.60**	**23,522.60**
Gotovina i got. Ekvivalenti	50,640.00	40,640.00	Kratkoročne obaveze iz poslovanja	20,000.00	20,000.00
Unaprijed plaćeni troškovi			Kratkoročne finansijske obaveze	20,000.00	
Obračunati a nenaplać. Prihodi			Obaveze za poreze	3,522.60	3,522.60
Ostala obrtna imovina			Obračunate obaveze		
Ukupna aktiva	**169,140.00**	**109,140.00**	**Ukupna pasiva**	**169,140.00**	**109,140.00**

Dakle, kao što se vidi, revolving kredit je uvećao iznos sredstava na žiro računu i njime se omogućuje bolja likvidnost preduzeća, mogućnost avansiranja robe radi postizanja boljih rabata, brži i veći obrt, koji će preduzeću donijeti veću zaradu od samog troška po osnovu revolving kredita (trošak revolvinga je max 2.000 EUR kamate na god. nivou pod pretpostavkom da je sav povučen prvog dana i da ništa nije vraćano do posljednjeg (obračun kamate na punu glavnicu)). Ako računate da je u prošloj godini neto profitna stopa 11% i da se roba za godinu dana „okrene“ 5-6 puta, možete zaključiti koliko je isplatno preduzeću da koristi kratkoročne pozajmice od banke (naravno, pretpostavka je da postoji obezbijeđena realizacija, da je naplata dobra, da su ostali troškovi kontrolisani...).

U trenutnoj situaciji, preduzeće ima na raspolaganju 111.140 EUR obrtne imovine, naspram 43.522,60 EUR kratkoročnih obaveza. Slijedi zaključak da preduzeće sa velikom sigurnošću može razliku da plasira u novu robu, a čak ima prostora da sa dijelom tog viška investira i u trajna obrtna sredtsva (do one granice kada mu nije ugroženo servisiranje tekućih obaveza). Ako umemo da se rukovodimo brzim koeficijentom (izostavljamo zalihe), preduzeću ostaje cca 45.618 EUR viška za investiranje u obrtna ili trajna sredstva (treba imati na umu da investiranje u trajna sredstva „zarobljava“ kapital, dok investicija u obrtna omogućava njegovo brže oplođavanje, tako da je veliko pitanje da li je pametnije recimo plaćati zakup ili kupovati svoj prostor (ovdje ulogu igraju i drugi faktori, kao što su lokacija, dugovječnost zakupa...)).

Korak 11.

Sada kada smo razradili još jednu dimenziju u BS (zaduženja kod banaka), možemo odmah preći na kraj godine, uz određene pretpostavke kada je poslovanje ovog zamišljenog preduzeća u pitanju:

- Uz pomoć kreditne podrške i agresivnijeg nastupa na tržištu pretpostavićemo da je preduzeće povećalo realizaciju za 30%, a zbog mogućnosti avansiranja robe, preduzeće je ostvarilo veće rabate kod dobavljača u odnosu na prethodnu godinu, tako da mu je sada marža 40%. To je uslovilo da i ono stimuliše svoje kupce (odobreni rabat kupcima udvostručen i iznosi 6% od ukupne realizacije)
- Zbog rasta obima posla i stimulacije zaposlenih plate su se povećale 50%

- U ostale poslovne rashode računali smo troškove transporta, reprezentacija i dr. 10.000 EUR, odobreni rabat 26.208 EUR (6% realizacije) i otpis potraživanja u iznosu od 2.000 EUR (primjećujete da nemamo troškove zakupa jer smo kupili sopstveni prostor)
- Amortizacija je 7.800 EUR (amort. stopa 10% za materijalnu imovinu koja se povećala u odnosu na prethodnu godinu, a 20% stopa amortizacije za računovodstveni softver koji je preduzeće kupilo na početku godine – računarska oprema, softveri i sl. podliježu većim amor. stopama)
- Neto finansijski trošak je iznosio 3.400 EUR (2.000 EUR kamate za revolving i 3.200 EUR kamate u prvoj godini otplate dugoročnog kredita, dok je preduzeće ostvarilo 1.800 EUR prihoda od oročavanja 30.000 EUR na godinu dana)
- Preduzeće je u ovoj godini kod banke oročilo višak sredstavava u iznosu od 30.000 EUR na rok od 12 mjeseci. Ostale stavke u aktivi su već objašnjene
- Dugoročne obaveze su smanjene za 6.700 EUR po osnovu otplaćene glavnice

Nakon svega navedenog, bilans stanja i uspjeha preduzeća na kraju druge godine izgledaju ovako:

BILANS STANJA					
period	**tekuća god.**	**preth. god.**	**period**	**tekuća god.**	**preth. god.**
AKTIVA	365	365	**PASIVA**	365	365
Stalna imovina	**66,000.00**	**18,000.00**	**Kapital i rezerve**	**139,664.12**	**85,617.40**
Neuplaćeni upisani kapital			Upisani kapital	50,000.00	50,000.00
Nematerijalna imovina	8,000.00		Emisiona premija		
Materijalna imovina	58,000.00	18,000.00	Revalorizaciona rezerva		
Dugoročna potraživanja			Ostale rezerve		
Dugoročni finansijski plasmani			Nerasporedjeni dobitak/gubitak	89,664.12	35,617.40
Odloženi porezi			**Dugoročne obaveze**	**33,300.00**	**0.00**
			Dugoročne obaveze	33,300.00	
Obrtna imovina	**158,309.40**	**91,140.00**	Odloženi porezi		
Zalihe	40,000.00	22,000.00	Ostale dugoročne obaveze		
Potraživanja od kupaca	50,000.00	28,500.00	Odloženi prihodi		
Kratkoročni finansijski plasmani	30,000.00		**Kratkoročne obaveze**	**51,345.28**	**23,522.60**
Gotovina i got. Ekvivalenti	38,309.40	40,640.00	Kratkoročne obaveze iz poslovanja	26,000.00	20,000.00
Unaprijed plaćeni troškovi			Kratkoročne finansijske obaveze	20,000.00	
Obračunati a nenaplać. Prihodi			Obaveze za poreze	5,345.28	3,522.60
Ukupna aktiva	**224,309.40**	**109,140.00**	**Ukupna pasiva**	**224,309.40**	**109,140.00**

BILANS USPJEHA		
PERIOD	**tekuća god.**	**preth. god.**
Broj dana u račun. Periodu	365	365
Prihod	438,800.00	312,000.00
Utrošene sirovine u toku perioda	312,000.00	240,000.00
Bruto prihod	**126,800.00**	**72,000.00**
Ostali poslovni dobici	0.00	0.00
Troškovi zaposlenih	18,000.00	12,000.00
Ostali poslovni rashodi	38,208.00	18,860.00
Amortizacija	7,800.00	2,000.00
EBIT	**62,792.00**	**39,140.00**
Neto finansijski trošak	3,400.00	0.00
Dobitak od pridruženih preduzeća	0.00	0.00
Profit prije oporezivanja	**59,392.00**	**39,140.00**
Porez na dobitak	5,345.28	3,522.60
Neto profit/gubitak za obr. period	**54,046.72**	**35,617.40**

Na bazi poslovanja u ove dvije godine, moguće je uraditi analizu bilansa preduzeća sa praćenjem kretanja pojedinih finansijskih pokazatelja, koji ukazuju na kvalitet poslovanja preduzeća. Ako se osvrnemo na gore objašnjene koeficijente i iste primijenimo na bilanse ovog zamišljenog preduzeća, oni bi izgledali ovako:

Likvidnost	**preth. god.**	**tekuća god.**
Obrtni kapital	67617	106,964
Obrtni kapital/bilansna suma	0.71	0.84
Opšti racio likvidnosti	3.87	3.08
"Quick" racio likvidnosti	2.94	2.30
Efikasnost		
Dani vezivanja zaliha	33	47
Dani vezivanja kupaca	33	42
Dani vezivanja dobavljača	30	30
Rentabilnost		
Ekonomičnost poslovanja	1.14	1.17
Stopa poslovne dobiti	12.54	14.31
Neto profitna stopa	11.42	12.32
ROA (povrat na aktivu)	32.63%	24.09%
ROE (povrat na kapital)	41.60%	38.70%
Zaduženost		
Stepen finansijske sigurnosti	78.45	62.26
Koeficijent zaduženosti	0.27	0.61
Racio samofinansiranja	2.14	1.32
Koeficijent kreditne sposobnosti	4.76	2.62

Sada već možemo uraditi analizu bilansa stanja i uspjeha, na način na koji ćemo to raditi i prilikom analize bilansa SME preduzeća. Ta analiza treba da bude jednostavna i da se okrene ka onim promjenama koje su bitne za donošenje odluke (sve je već pomenuto u prethodnim

tačkama). Kod upoređivanja pozicija u BS i BU u dvije različite godine, važno je iskazivati relativne (procentualne promjene), a nikako apsolutne, jer one realnije ukazuju na promjene tih stavki (npr. porast prihioda od 50.000 EUR može biti porast od 100%, a može i od 10%, što svakako nije isto i nema istu težinu!)

Analiza bilansa uspjeha:

- Preduzeće je u tekućoj godini ostvarilo povećanje prihoda za 41% u odnosu na prethodnu godinu, što je posledica povećane realizacije (struktura prihoda može biti različita i može se ostvariti od redovnog posla – u ovom slučaju prodaje robe, a može i po osnovu već naplate već otpisanog potraživanja, prodaje imovine, HOV i sl. pri čemu se ona proda za veću sumu od njene vrijednosti iskazane u BS (u slučaju da se proda za istu sumu, prihod se ne ostvaruje, već se samo smanji materijalna imovina, a za taj iznos poveća žiro račun ili potraživanje od kupca. U slučaju prodaje po cijeni nižoj od prikazane u BS, u BU se iskazuje gubitak, odnosno rashod))
- Prosječan mjesečni prihod u tekućoj godini je iznosio 36.566 EUR, a u prethodnoj godini 26.000 EUR
- U tekućoj godini je ostvarena dobit u iznosu od 54.047 EUR, što je povećanje za 52% u odnosu na prethodnu godinu. To ukazuje na porast profitabilnosti preduzeća (zato što je procentualni porast dobiti veći od procentualnog porasta prihoda), na šta ukazuje i neto profitna stopa, koja je sa 11.42% u prethodnoj, porasla na 12.32% u tekućoj godini

Analiza bilansa stanja:

- Bilansna suma preduzeća se povećala za 106% po osnovu ulaganja u stalnu i obrtnu imovinu
- Nematerijalna imovina se odnosi na ulaganja u računovodstveni softver
- Materijalna imovina je povećana za 222% po osnovu kupovine poslovnog prostora
- Zalihe su se povećale za 82%, dok dani njihovog vezivanja nisu u toj mjeri povećani i na prihvatljivom su nivou (u principu, može doći do povećanja zaliha, ali da se njihovi dani smanje, što znači da se taj pokazatelj poboljšao i pored apsolutnog povećanja zaliha (znači da se realizacija još više povećala)

- Potraživanja od kupaca su povećana za 75%, što je uslovilo i povećanje dana njihovog vezivanja, koji su i dalje na povoljnom nivou
- Gotovina se smanjila za 6%, ali je 30.000 EUR oročeno kod poslovnih banaka
- Ukupan kapital preduzeća se povećao za 63% po osnovu ostvarene dobiti u tekućoj godini
- Dugoročne obaveze se odnose na kredit kod poslovne banke koji je uzet za kupovinu poslovnog prostora
- Kratkoročne obaveze iz poslovanja su se povećale za 30%, ali su dani vezivanja dobavljača ostali na istom nivou
- Kratkoročne finansijske obaveze se odnose na revolving kredit
- Obaveze za poreze se odnose na obaveze za porez na dobit ostvarenu u tekućoj godini
- Preduzeće je ostvarilo 106.964 EUR neto obrtnog kapitala i u odnosu na prethodnu godinu se povećao za 58%, što ukazuje na izraženu likvidnost preduzeća (ako se uzme u obzir da su dugoročne obaveze svega 33.300 EUR). Na to ukazuju i ostali pokazatelji likvidnosti
- Preduzeće nije u kategoriji zaduženih, na šta ukazuju i koeficijenti zaduženosti (kapital je veći od ukupnih obaveza, a svega 38% aktive je finansirano iz pozajmljenih izvora)

Na kraju treba napomenuti da će često biti potrebno da se pored ove analize, tamo gdje je to potrebno, uradi i „skeniranje“ realne slike poslovanja preduzeća jer u dosta slučajeva papiri ne odslikavaju realno stanje (dosta se radi mimo računa, ostvaruju se dodatni prihodi koji nisu nigdje evidentirani i sl.). U tom slučaju kao kratak komentar treba dati par osnovnih informacija, kao što su:

- realno stanje zaliha, njihov kvalitet i sl.,
- realna realizacija,
- realna marža (u BU često gotovo da jedva postoji dobitak, jer se ne prijavljuju prihodi u punoj mjeri, a pumpaju troškovi, kako bi osnovica za porez na dobit bila što manja,
- realni troškovi radne snage (često se radnici osiguravaju na minimalac,)
- realni ostali troškovi (zakup, eventualne reklame i sl.),

- prihodi vlasnika preduzeća kao fizičkog lica (npr. izdavanje smještajnih kapaciteta tokom sezone, plata u preduzeću gdje se vodi kao zaposleni i sl.).

Na bazi ovoga, može se lako napraviti stvarni bilans uspjeha preduzeća, te iz toga izvući zaključak da li to preduzeće (vlasnik) može servisirati obaveze prema Banci.

5. TEHNOLOGIJA KREDITIRANJA (PRAKSA BANKARSKOG KREDITIRANJA)

Za potrebe zaposlenih u banci donose se procedure i operativna uputstva. Poštovanje uputstava predstavlja sastavni dio radne obaveze i nepoštovanje istih predstavlja grubo kršenje radne discipline. Izmjene uputstava u skladu sa zakonskim propisima, odlukama banke, unapređenjima i sl. vrše se na predlog organizacionog dijela, a uz saglasnost Direktora sektora i Direktora direkcije. Svako postupanje suprotno upustvima mora pratiti pisano obrazloženje i saglasnost nadležnog rukovodioca organizacionog dijela. Uputstva predstavljaju poslovnu tajnu i njihova distribucija van banke može se vršiti isključivo uz pisanu saglasnost Direktora direkcije.

Procedure i uputstva su predmet konstantnih unapređenja i izmjena. Redovno ih ažurira Sektor za kooridnaciju mreže i marketinga, ili drugi organizacioni dio banke zadužen za izradu procedura i postupaka rada, na način da isprati ponudu banke, zakonsku regulativu, uslove na tržištu. Na bazi prethodnih iskustava u procesu kreditiranja moguće je modifikovati određene postupke i kriterijume u svrhu uspostavljanja najoptimalnijeg odnosa rizika i dobiti (*risk-reward ratio*). U tu svrhu banka mora pratiti sve aktuelne trendove u branši.[110] U prvom dijelu dokumenta se definišu osnovni proces kreditiranja u banci, procedura odobravanja kao i slijed koraka i aktivnosti pri realizaciji kreditnog plasmana.

5.1. Vrste kredita

Kredit predstavlja novčana sredstva dobijena na osnovu ugovora o pozajmljivanju, a koja, jedna strana - povjerilac (kreditor, zajmodavac) ustupa drugoj, dužniku (zajmotražiocu, zajmoprimcu, korisniku kredita), uz obavezu da ih vrati u određenom roku, pod određenim uslovima i uz plaćanje dogovorene kamate kao cijene korišćenja tih sredstava. Kredit je privremeno ustupanje kupovne moći, odnosno novčanih sredstava kreditora (povjerioca) zajmoprimaocu (dužniku), a osnova mu je povjerenje povjerioca u platežnu sposobnost dužnika. Dužnik se ugovorom obavezuje da će ono što je primio vratiti povjeriocu u skladu sa

[110] Prilikom izrade ove verzije dijelom je implementiran *EBRD: List of Minimum Standards and Suggested Best Practices For Financial Institutions*, April 2004.

dogovorom, uz šta obično dolazi i dodatno (tekuće ili jednokratno) plaćanje dogovorene naknade (kamate). Preduzeća pozajmljuju finansijska sredstva radi *obnavljanja zaliha, izgradnje fabričkih hala, nabavke nove opreme, rekonstrukcije postrojenja, plaćanja poreza, isplate dividendi akcionarima, isplate zarada ili kupovine novih firmi.*

Krediti se dijele prema različitim kriterijima:

- predmetu kreditiranja na robne i novčane,
- subjektima na komercijalne i bankarske,
- svrsi na proizvođačke i potrošačke,
- namjeni na kredite za obrtna sredstva i investicijske,
- osiguranju na otvorene i pokrivene, itd.

Najčešća je podjela prema roku dospijeća:

- kratkoročni – do jedne godine,
- srednjoročni – od jedne do pet godina, [111]
- dugoročni – od pet i više godina.

Kratkoročni kredit ima rok dospijeća do jedne godine. Služi za finansiranje tekuće likvidnosti, potrošnje, odnosno za premošćenje tekuće nelikvidnosti. U tu kategoriju ulaze: **kontokorentni, eskontni, lombardni, akceptni, rambursni i avalni kredit**.

Kontokorentni kredit - kratkoročan je kredit koji banka odobrava u korist tekućeg (žiro) računa komitenta. Sredstva odobrenog kredita komitent može koristiti za promet i plaćanje, odnosno izdavati naloge za plaćanje iznad vlastitih sredstava na računu. Iako se kredit odobrava do iznosa najvišega utvrđenoga kreditnog limita, komitent može koristiti kredit i u manjem iznosu od ugovorenog. Pritom, komitent plaća kamate samo na iskorišćeni dio takve „otvorene kreditne linije“, a na neiskorišteni dio plaća proviziju banci. Kontokorentni kredit vrlo je raširen oblik kratkoročnog kreditnog kreditiranja, koji komitentu omogućuje jednostavnije premošćenje kratkoročne nelikvidnosti, elastičnu i racionalnu upotrebu kredita, smanjuje blagajničko poslovanje, itd.. Njegova se pogodnost odražava prilikom otvaranja akreditiva, plaćanja

[111] U vecini banaka koristi se samo podjela na kratkoročne (do 12 mjeseci) i dugoročne kredite (preko 12 mjeseci).

špeditera, prilikom kupovine većih količina robe uz popust za gotovinu i sl.. Iako je formalno kratkoročni oblik zaduživanja s rokom dospijeća do jedne godine u praktičnom poslovanju, zbog višekratnog produženja ugovora, on dobija dugoročni značaj. Kamatne stope na kontokorentne kredite po pravilu su više nego na ostale vrste kredita jer promjenljivi obim njegovog korišćenja nameće banci potrebu održavanja višeg stepena likvidnosti.

Eskontni kredit - kratkoročni je kredit na temelju zaloga (najčešće robne) mjenice, kojom banka kupuje određeno potraživanje prije njegovog dospijeća uz naplatu eskontna, tj. kamata, provizije i troškova za svoje usluge. Kamata koja se pritom obračunava odnosi se na period od dana isplate eskontnog kredita do dana dospijeća mjenice. Eskontovanjem mjenice robni kredit pretvara se u bankarski kredit, čime se potraživanje prema kupcu pretvara u potraživanje prema banci. Eskontni krediti odobravaju se na kraće rokove (po pravilu nekoliko mjeseci), tj. do dospijeća mjenice. Kada mjenica dospije, dužnik po eskontnom kreditu mora vratiti banci odobreni iznos kredita. Ako se to ne dogodi, banka će protestovati mjenicu i naplatiti traženi iznos od bilo kojega mjeničnoga dužnika. Budući da eskontovanu mjenicu banka može reeskontovati kod centralne banke ili neke druge komercijalne banke, mjenični kredit, sa stanovišta likvidnosti, povoljnije je za poslovnu banku nego ostali oblici kredita.

Lombardni kredit - kratkoročni je kredit na temelju zaloga pokretnih stvari ili hartija od vrijednosti (izuzev mjenice), koje ostaju vlasništvo zajmoprimca, ali su do trenutka otplate u posjedu banaka. Predmet lombarda najčešće se pokretne stvari poput predmeta od plemenitih metala, umjetnička djela, h.o.v. (obveznica, dionica, blagajničkih zapisa) i sl.. Založeni predmeti predstavljaju instrumente osiguranja vraćanja lombardnog kredita, pa ih banka, ako dužnik nije u stanju vratiti kredit banci, ima pravo prodati i na taj način naplatiti dug. Sa stanovišta korisnika kredita, pogodnost lombarda ogleda se u tome što zajmoprimac može doći do novčanih sredstava potrebnih za tekuću proizvodnju ili potrošnju, a da pritom ne mora prodati svoje h.o.v. ili pokretnine. Lombardni kredit naročito je pogodan kada se odobrava uz zalog uskladištene robe, ploveće robe, odnosno robe na putu, što omogućuje vlasnicima založnih dobara da dobiju potrebna novčana sredstva i prije nego što konačno prodaju. Lombardni kredit odobrava se na rok od nekoliko dana do nekoliko mjeseci.

Akceptni kredit - vrsta je garantnog kredita kojim banka stavlja na raspolaganje komitentu svoj poslovni ugled. Odobravanjem akceptnog kredita banka korisniku kredita ne doznačuje novčana sredstva u iznosu na koji glasi kredit, nego preuzima na sebe obavezu isplate mjeničnoga duga, ako izdavatelj mjenice ne iskupi mjenicu o njenom dospijeću. Akceptom mjenice banka postaje glavni mjenični dužnik, što zbog većeg boniteta mjenice omogućuje tražiocu bankovnog akcepta lakše dobijanje eskontnog kredita kod druge domaće ili strane banke, odnosno opticaj takve mjenice na novčanom tržištu.

Rambursni kredit - akceptni je kredit koji banka otvara uvozniku robe za plaćanje uvoza robe uz pokriće različitih dokumenata koji su na nju prenešeni. U praksi je najčešće povezan s (neopozivim) dokumentarnim akreditivom. Uvoznik se ugovorom obavezuje izvozniku da će plaćanje izvršiti akceptom kod rambursne banke. Izvoznik akceptiranu mjenicu u rambursnom kreditu može eskontovati, koristiti je za plaćanje ili pak prodati na berzi vrijednosnih papira. Akceptiranje mjenice može izvršiti banka uvoznika, banka izvoznika ili neka treća banka.

Avalni kredit - kratkoročni je bankarski kredit kojim banka daje aval (jamstvo) na mjenične obveze svojeg komitenta do ugovorenog iznosa avalnog kredita. Na taj se način povećava vrijednost i kvalitet mjenice i ona se može jednostavnije eskontovati. Preuzimajući odgovornost za klijenta prema trećim osobama, banka stavlja klijentu na raspolaganje svoj ugled. Avalni kredit nije isplatni kredit u smislu odobravanja klasičnog bankovnog kredita, već oblik garantnog kredita kojim banka daje bezuslovno i neopozivo jamstvo da će u slučaju neisplate mjenice učiniti to sama banka kao jamac. S obzirom na uslovno obećanje plaćanja, za banku avalni kredit predstavlja potencijalnu obvezu. Poseban oblik kratkoročnog finansiranja, koje za banku ima obilježje srednjoročnog ili čak dugoročnog potraživanja, predstavlja revolving kredit u obliku otvorene kreditne linije, tj. kontinuirane mogućnosti zaduživanja u varijabilnim iznosima, do visine okvirnog iznosa kredita.

Srednjoročni krediti - odobravaju se s rokom dospijeća (rok otplate) od jedne do pet godina (negdje od 3-5), a služe za finansiranje manjih investicija, kupovinu trajnih potrošnih dobara i sl.

Dudoročni krediti - imaju rok dospijeća duži od pet godina, a služe za finansiranje većih investicija. Odobravaju se na temelju dugoročnih izvora sredstava komercijalne banke. Zbog

dugog roka na koji se odobravaju (npr. dvadeset i više god.), dugoročni su krediti visoko rizičan posao, pa se njihovo odobravanje u pravilu uslovljava založnim pravom na nekretnine (hipotekom), a nerijetko se zahtijevaju i drugi oblici osiguranja kredita poput solidarnoga jamstva (jedne ili više osoba), osiguranja nekretnine od različitih rizika, polisa osiguranja korisnika kredita od posljedica nesretnoga slučaja vinkulirane u korist kreditora i sl..

Hipotekarni krediti - dugoročni je kredit (s rokom dospijeća od deset do dvadeset godina) koji je osiguran upisom hipoteke, odnosno založnoga prava na nekretnini. Hipotekarni povjerilac (banka ili druge specijalizirane finansijske institucije) vraćanje kredita osigurava tzv. vinkulacijom, odnosno pravnim postupkom uknjižbe založnoga prava na nekretnini, temeljem kojega dospjela nenaplaćena potraživanja može namiriti iz vrijednosti zaloga. Predmet hipoteke može biti: stambeni ili poslovni prostor, zemljište, skladišta i druge nekretnine nad kojima se založno pravo stiče upisom u zemljišne knjige, ali i pojedini oblici pokretne imovine (npr. brodovi i avionic). Svoja prava hipotekarni povjerioci ostvaruju preko suda, tražeći da hipotekarni zalog bude izložen javnoj prodaji. Sticanjem hipoteke povjerilac nema pravo posjeda zaloga već založno dobro ostaje na raspolaganju dužniku i može biti predmet kupoprodaje. Dužnik je, pritom, obvezan voditi brigu o očuvanju vrijednosti založene nekretnine. Budući da sigurnost naplate potraživanja leži u vrijednosti nekretnine, hipotekarni kredit po pravilu se odobrava u visini do 70% promjene ili procijenjene vrijednosti nekretnine. Odobrava se za izgradnju novih objekata ili za opšte finansiranje. Na hipotekarnom tržištu vrlo veliko značenje imaju stambene hipoteke.

Postoje i specijalizovani oblici kredita. Tako u pružanju finansijske podrške izvozu postoje: krediti kupcu, krediti banke banci i krediti dobavljača.

Kredit dobavljača - kreditni je posao u kojem izvoznik odobrava kredit kupcu-uvozniku skladno ugovoru o isporuci robe uz odloženo plaćanje.

Kredit kupcu - odobrava komercijalna banka (ili specijalizovana državna agencija za finansiranje izvoza) inostranom kupcu, čime se osigurava brza naplata domaćem izvozniku.

Revolving kredit - je sporazum po kojem kreditor stavlja određeni iznos novčanih sredstava na raspolaganje preduzeću, s tim da ih ono može koristiti u svakom trenutku u obliku kontinuiranih kratkoročnih kredita. Kredit se odobrava kao okvirni iznos. Svako korišćenje smanjuje raspoloživa sredstva, a vraćanje kredita obnavlja ih do prvobitno odobrenog okvirnog iznosa. Dinamiku uzimanja i vraćanja određuje sam korisnik, sve do krajnjeg roka dospijeća. Kreditor je dužan da osigura sredstva korisniku revolving kredita na njegov prvi poziv. Za takvo osiguranje sredstava banka zaračunava commitment fee – proviziju koja se zaračunava na iznos neiskorišćenih sredstava u okviru revolving kredita (najčešće je ona u iznosu od 1,25% na godišnjem nivou). Na dio iskorišćenog revolvinga, klijentu se zaračunava ugovorena kamatna stopa.

Overdraft (Prekoračenje po žiro računu) – je vrsta kredita koja predstavlja mogućnost preduzeća da „uđe u minus (prekoračenje)" po žiro računu koji ima kod poslovne banke, a u iznosu koji mu je utvrđen od strane iste. Preduzeće smanjuje iznos prekoračenja sa svakim prilivom na žiro račun, a povećava ga (maksimalno do limita) sa svakim davanjem naloga za plaćanje, ukoliko za njihovo izvršenje nije imalo dovoljno sredstava na žiro računu. Kao i kod revolvinga, i kod overdrafta se na iznos iskorišćenog prekoračenja odobrava ugovorena kamata, a na iznos neiskorišćenog prekoračenja commitment fee.[112]

PREDNOSTI OVERDRAFT-A	***NEDOSTACI OVERDRAFT-A***
• korišćenje linije davanjem običnih naloga za plaćanje • ušteda na trošku kamata iz razloga što svaki priliv **automatski** smanjuje osnovicu za obračun redovne kamate[113] • povećanje prometa preko računa Banke koja ga je odobrila jer je klijent direktno motivisan da drži sredstva na tom računu	• psihološki efekat – klijent se brzo navikne na odobreni minus i često se desi da je stepen iskorišćenosti overdrafta izuzetno visok, što uzrokuje da se po dospijeću isti ne može vratiti iz redovnih priliva, već se mora pretvoriti u klasični kredit • nije dobar za male klijente sa nestabilnim prilivima, jer postoji visok rizik da isti neće biti vraćen po njegovom isteku

[112] I kod overdraft-a i kod revolving-a kamata se obračunava dnevno, a obračun kamata se klijentu dostavlja jednom mjesečno.
[113] Kod revolving kredita klijent mora da daje nalog za prenos sa žiro računa na partiju revolvinga, pa se često desi da ima višak sredstava na računu (na koji dobija a vista kamatu), a sa druge strane mu se na povučeni revolving obračunava puna kamata

5.2. Podnošenje zahtjeva za kredit

Kada banka primi zahtjev za kredit, ili drugi kreditni proizvod od potencijalnog korisnika kredita, započinje proces razvijanja baze informacija o potencijalnom korisniku kredita. Od potencijalnog korisnika kredita treba zahtijevati da banci podnese sledeće:

5.2.1. Obrazac zahtjeva za kredit

Kako bi se izbjegli nesporazumi, treba da bude potpuno jasno šta se zahtijeva od korisnika kredita. Zbog toga, zahtjev za kredit podnosi se u pisanom obliku. Banke treba ovaj format da prilagode svojim okolnostima i potrebama. Obrazac zahtjeva za kredit treba da bude „prilagođen korisniku“, što kraći i jednostavniji. Potrebno ga je svesti na osnovne podatke o identitetu korisnika kredita (i eventualnog garanta), svrsi, iznosu i roku kredita koji se traži. Treba izbjegavati insistiranje na suvišnim podacima koji se zatim ponavljaju u biznis planu. U obrascu zahtjeva za kredit od potencijalnog korisnika kredita se ne traži da navede predloženo obezbjeđenje kredita. Po izvršenoj procjeni kreditnog rizika, banka treba da obavijesti potencijalnog korisnika kredita o obezbjeđenju kredita koje zahteva kao svoj poslednji ili „rezervni“ izvor otplate.

5.2.2. Finansijski izvještaji

Potrebno je da budu dostavljeni finansijski izvještaji sa izvršenom revizijom, za najmanje tri prethodne godine, uključujući bilanse stanja i bilanse uspjeha. Uz finansijske izvještaje treba da bude priložena potpisana izjava revizora u pogledu računovodstvenih standarda koji su primjenjeni prilikom revizije i eventualnim odstupanjima od tih standarda u računovodstvenoj evidenciji.

Kod nas su sva preduzeća dužna da podnesu godišnje finansijske izvještaje, sa izvršenom revizijom, koji su urađeni u skladu sa računovodstvenim standardima propisanim od strane Centralne banke, a odnose se na period od 12 mjeseci zaključno sa 31. decembrom. Završni računi podnose se do kraja februara naredne godine. Referent klijenata treba takođe da obezbijedi finansijske izvještaje koje je rukovodstvo preduzeća pripremalo u periodu od kraja prethodne poslovne godine.

5.2.3. Biznis plan

Uz zahtjeve za kredite koje podnose preduzeća poželjno je priložiti biznis plan (on je obavezan ako se radi o: investicionom kreditu, kreditu za kupovinu poslovnog prostora, kreditu za energetski efikasne projekte i sl.). Funkcija biznis plana je da na jasan i sažet način objasni:

- sadašnju poziciju potencijalnog korisnika kredita (i eventualnog garanta), njegov pravni status i vlasničku strukturu, karakter poslova kojim se bavi, rukodvodstvo i finansijski položaj preduzeća,
- ciljnu poziciju po realizaciji projekta,
- pretpostavke u odnosu na buduće uslove koje su primijenjene u izradi biznis plana,
- sredstva koja se predlažu u cilju ostvarivanja ciljne pozicije,
- resurse, uključujući finansijske izvore koji su neophodni za realizaciju projekta,
- prinos po investiciji koji će, na osnovu projekcija korisnika kredita, ostvariti investitori,
- predloženi način otplate eksternih sredstava korišćenih za finansiranje projekta.

Pokušaj da se predvidi budućnost je poduhvat koji podrazumijeva neizvijesnost i biznis plan mora da se zasniva na pretpostavkama o mogućim dešavanjima u budućnosti, npr. u pogledu prodajnih cijena, troškova, deviznih kurseva itd. U biznis planu moraju jasno biti definisane pretpostavke na kojima počiva formiranje biznis plana. Razumljiva je, i često prisutna, greška da se pri izradi biznis planova potencijalni korisnici kredita često odviše koncentrišu na tehničke podatke vezane za proizvodni asortiman i proces proizvodnje preduzeća. Neophodno je obezbijediti dovoljno tehničkih podataka kako bi banka bila u mogućnosti da shvati o kakvom se preduzeću radi, da sagleda njegove funkcije i tržišta.

Međutim, korisnika kredita treba usmjeriti na način da se uzdrži od pretjeranog insistiranja na tehničkim podacima, a da se koncentriše na neophodne informacije o tržištu i, naročito, finansijske podatke koji su banci potrebni za donošenje kvalifikovane odluke o kreditu.

Vjerovatno je da će potencijalni korisnik kredita zatražiti stručnu pomoć eksterne agencije ili konsultantske firme u izradi biznis plana. Međutim, pomoć banke u izradi biznis plana ne treba da bude direktna jer je važno da biznis plan bude pripremljen potpuno nezavisno od postupka njegove procjene i ocjene projekta koji će obaviti banka. Banka treba da vodi računa o tome da je, ukoliko su biznis plan izradili konsultanti, prisutan dodatni rizik zbog mogućnosti da

konsultanti nisu sagledali poslovanje na pravi način ili, što je još važnije, da korisnik kredita možda nije u potpunosti sagledao biznis plan. Prema tome, potrebno je obaviti dodatne razgovore sa rukovodstvom korisnika kredita koje, na taj način, može da sagleda stvarnu situaciju.

5.2.4. Projekcije

Uz sve biznis planove treba da budu priložene projekcije bilansa stanja, bilansa uspjeha i bilansa tokova gotovine za period koji je, kao minimum, jednak roku kredita. Korisnik kredita treba da vodi računa o tome da su projekcije usklađene sa biznis planom i da se u njima koriste iste osnovne pretpostavke. Treba da budu usklađene i sa finansijskim rezultatima preduzeća ostvarenim u prošlosti. Sva veća odstupanja, npr. u vrijednosti prodaje ili visini profitne marže, moraju biti praćena obrazloženjima i objašnjenjima u biznis planu.

5.3. Postupak odobravanja kredita

5.3.1. Ovlašćenja za odobravanje kredita

Sve nove kredite i izmjene uslova ranije datih kredita odobravaju Kreditni odbor ili zaposleni u banci koje je Kreditni odbor u pisanom obliku ovlastio za odobravanje kredita uz utvrđene limite. U manjim bankama uobičajeno je da odobravanje svih kredita podrazumijeva saglasnost Kreditnog odbora. Međutim, ako banka širi svoje poslovanje, moguće je da obim posla zahtijeva delegiranje ovlašćenja zaposlenima u banci, uz odgovarajuće limite u odobravanju kredita. Ovlašćenja za odobravanje kredita, uz odgovarajuće limite, daju se isključivo određenim pojedincima koji su pokazali sposobnost da odgovorno koriste ovlašćenja vezana za limite. Ovlašćenja i limiti za odobravanje kredita utvrđuju se i daju određenim pojedincima u banci na osnovu zajedničke odluke, na primjer, direktora Odjeljenja za poslove komercijalnog bankarstva i direktora Odjeljenja za upravljanje kreditnim rizikom. Svi novi krediti i izmjene postojećih kredita treba da podrazumijevaju saglasnost bar jednog zaposlenog iz Odjeljenja za poslove

komercijalnog bankarstva / kreditne poslove, kao i najmanje jednog zaposlenog iz Odjeljenja za upravljanje kreditnim rizikom. Niko od zaposlenih u banci ne treba da bude ovlašćen da donosi jednostrane odluke o odobravanju novih kredita ili izmjenama postojećih kredita. Referent klijenata ne treba da podnosi predlog za odobrenje kredita prije nego što je pribavio kompletnu potrebnu dokumentaciju, odnosno, prije nego što je tu dokumentaciju u potpunosti proučio i uvjerio se da će kredit za banku predstavljati siguran i profitabilan plasman.

5.3.2. Informacije o uslovima kredita

Uslovi kredita sadrže precizne uslove pod kojima se predlaže i traži saglasnost za kreditno angažovanje banke. Eventualne izmjene ovih uslova, na osnovu zahjteva Kreditnog odbora ili drugih ovlašćenih lica banke, čija je saglasnost predviđena kao preduslov za odobravanje kredita, treba da budu evidentirane u informaciji o uslovima kredita. U informaciji o uslovima kredita treba da bude konstatovano da je predloženi u cjelosti usklađen sa kreditnom politikom banke ili, u slučaju eventualnih odstupanja od kreditne politike, potrebno je obrazložiti faktore koji takva odstupanja neutrališu. Informaciju o uslovima kredita potpisuju odgovorni referent klijenata, direktor filijale ili direktor Odjeljenja za poslove komercijalnog bankarstva / kreditne poslove i direktor Odjeljenja za upravljanje kreditnim rizikom, kao „preporuku“ ili kao datu „saglasnost“ ukoliko je bilo koji od njih prenio svoja ovlašćenja u postupku odobravanja kredita. Ukoliko je postupkom odobravanja kredita predviđeno da se predlog kredita podnosi Kreditnom odboru, potrebno je da data „saglasnost“ bude potvrđena potpisom predsjednika Kreditnog odbora, s tim da sekretar Kreditnog odbora to evidentira u zapisniku sa održanog sastanka. Informacija o uslovima kredita predstavlja trajno evidentirane podatke o uslovima odobrenog kredita. Ovaj dokument čuva se u predmetu kredita. Kreditnom odboru naknadno se dostavlja informacija o svim kreditima koje su odobrili zaposleni banke na osnovu ovlašćenja od strane Kreditnog odbora i okviru utvrđenih limita, radi evidentiranja u zapisniku sa sastanka Kreditnog odbora.

5.3.3. Informacije o procjeni kredita

Kada se informacija o uslovima kredita podnosi u svrhu odobravanja kredita, uz nju uvijek treba da bude dostavljena i procjena kredita. Informaciju o procjeni kredita priprema referent klijenata i ona treba da sadrži sve relevantne činjenice i analizu, na osnovu kojih Kreditni odbor ili drugo ovlašćeno lice raspolaže adekvatnim podacima za donošenje kreditne odluke. Rezultati ove analize rezimiraju se u informaciji o procjeni kredita. Informacija o procjeni kredita treba da pokaže da je referent klijenata u potpunosti sagledao relevantne činjenice koje utuču na donošenje odluke o kreditu, naročito rizike vezane za kredit, da ih je analizirao i potpuno je svjestan njihovog značaja i težine u odnosu na kreditnu odluku. Informacija o procjeni kredita ne treba da podrazumijeva samo ponavljanje činjenica. Treba da sadrži sve podatke od značaja za predlog kredita, analizu tih podataka i odgovarajuće zaključke. Informacija o proceni kredita treba posebno da se osvrne na izvore otplate kredita i rizike vezane za kredit koji mogu ugroziti otplatu kredita i faktore koji te rizike neutrališu na način da je njihov nivo prihvatljiv. Kao i u slučaju svakog drugog pisanog materijala, informacija o procjeni kredita treba da bude:

Sažeta: Čak i kod najkompleksnijih kredita, malo je vjerovatno da informacija o procjeni kredita treba da ima više od 10 strana. Međutim, isto tako je malo vjerovatno da sve relevantne informacije o kreditu preduzeću koje se bavi komercijalnim poslovanjem mogu da stanu na manje od 3 stane.

Objektivna: Treba voditi računa o tome da budu obuhvaćene i informacije koje su negativne prirode. Referent klijenata treba da odoli pokušaju da kredit „proda“ Kreditnom odboru tako što će predlog biti subjektivno obojen.

Relevantna: Treba se ograničiti na podatke koji su od direktnog značaja za razmatranje kredita. Suvišne informacije tehničke prirode treba izbjegavati.

Tačna: Treba voditi računa o tome da svi obuhvaćeni podaci budu tačni. Izvore informacija treba naznačiti, naročito one vezane za konkretnu djelatnost i tržište.

Jasna: Treba se truditi se da procjena bude jasna (kratke rečenice i pasusi, tako da ih je lako razumjeti).

Referent klijenata treba, ne samo da obezbijedi pisanu informaciju o procjeni kredita, već i da, ukoliko se to od njega zahtijeva, pred Kreditnim odborom odgovori na postavljena pitanja.[114]

5.4. Procedura odobravanja kredita SME klijentima

Ovom procedurom se definiše proces i postupci odobravanja kredita i drugih plasmana SME klijentima u X banci. Osnovna polazišta procedure su definisana Zakonskom regulativom, Kreditnom politikom banke i pratećim dokumentima i Politikama banke.

5.4.1. Zadatak procedure

Osnovni zadatak procedure je da definiše praksu, odnosno postupke rada koji daju najbolje rezultate, odnosno najefikasnije regulišu poslovanje sa SME klijentima u baci. Pravilnim sprovođenjem propisanih procedura sprovodi se i adekvatan sistem interne kontrole u svim fazama obavljanja poslova.

5.4.2. Osnovna načela tekuće kreditne politike

Pored principa utemeljenih važećom Kreditnom politikom banke, u segmentu kreditiranja SME-a tekuću politiku vodi i o njenoj realizaciji brine Direkcija poslovne mreže, odnosno Kreditni odbor banke. Osnovne smjernice tekuće politike su:

- Korisnici SME kredita su sva pravna lica sa godišnjom relizacijom do npr. 2 mil. € (izuzimajući Državu, osiguravajuće kuće i strateške klijente).
- Osnov za odobravanje kredita jeste mogućnost uredne otplate kredita, a ne kolateral.
- Kamatna stopa može da reflektuje rizičnost plasmana ali ga ne kompenzuje, te će se banka u skladu sa tim ponašati prilikom donošenja odluke o odobravanju.

[114] Ukoliko se kredit oslanja na garancije trećih lica, referent klijenata treba da pripremi informaciju o procjeni kredita koja se odnosi na svako od tih lica.

5.4.3. Proces kreditiranja

Niže su grafički prikazane faze životnog ciklusa kreditnog aranžmana u banci. Predmet ove procedure i operativnih uputstava su aktivnosti i postupci Faze I ***(Kreiranje kreditnog aranžmana)***.

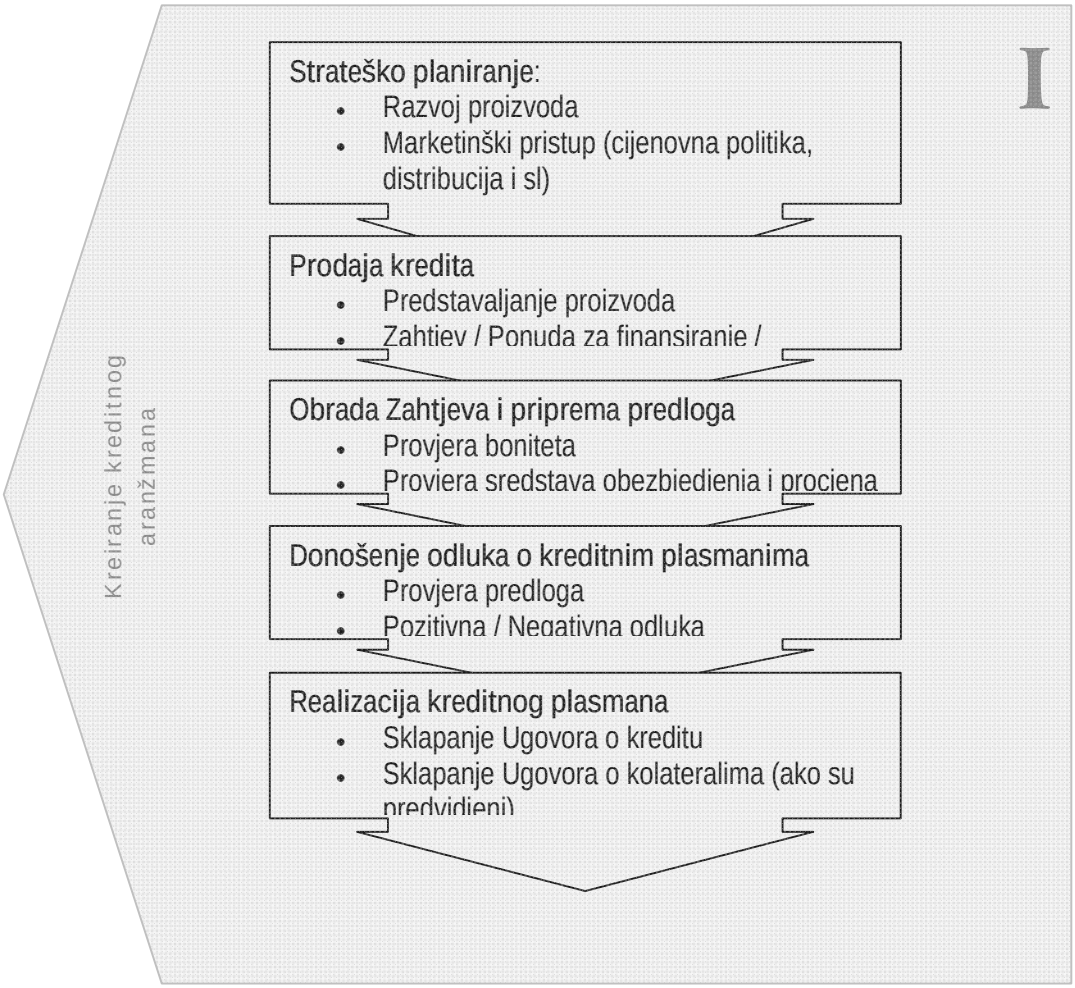

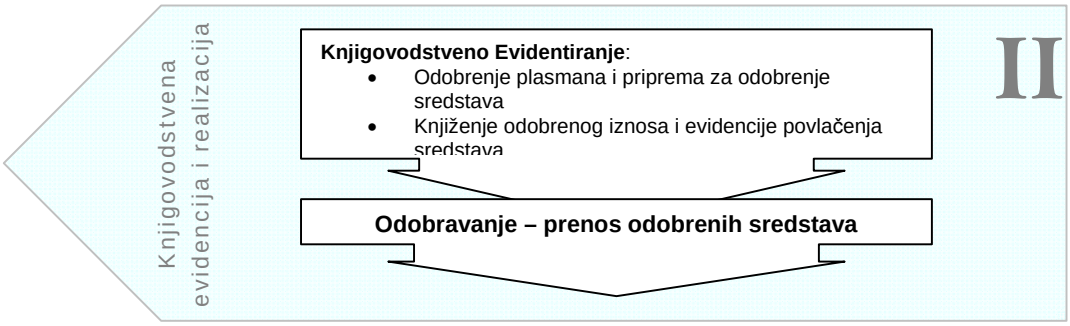

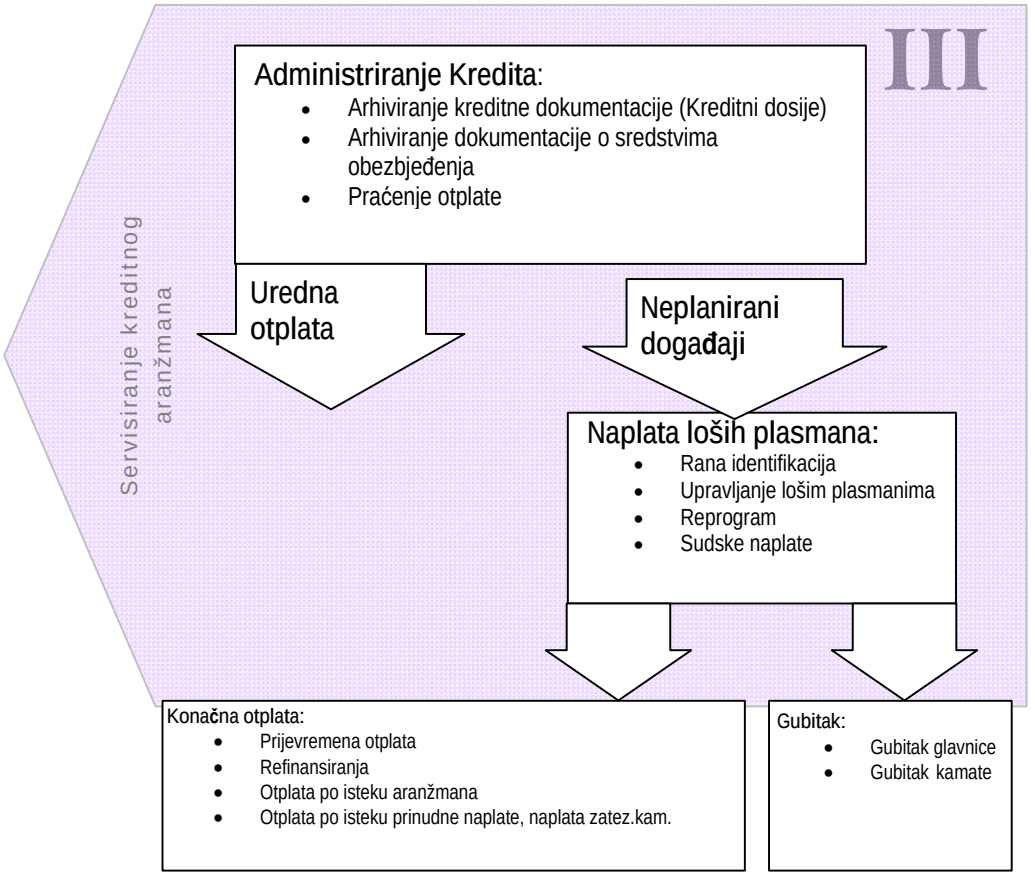

5.4.4. Strateško planiranje

Ova faza podrazumijeva pripremu kreditnog proizvoda za distribuciju klijentima, kako iz aspekta svih normativnih i tehničko tehnoloških preduslova tako i promotivnog nastupa i treninga zaposlenih za puštanje u opticaj nove usluge ili izmjenu postojeće. Dokument koji predstavlja rezultat i instrument prezentacije/komunikacije strategije i prodaje proizvoda jeste **Katalog Proizvoda** koji, poštujući okvire postavljene aktima Upravnog odbora i Uprave banke bliže opisuje uslove prodaje određene usluge. Nosilac ove faze jeste Sektor koordinacije mreže i marketinga. Isti podrazumijeva:

- **Razvoj proizvoda** - definisanje tipa kreditnog plasmana, primarnih izvora, osnovnih uslova, ročnosti, priprema normativnih preduslova (revizija važećih Odluka o aktivnih kamatnim stopama i naknadama).

- **Marketinški pristup** - inicijalno istraživanje tržišta, definisanje ciljnog tržišta/segmenta; cijena usluge, kanale distribucije, promotivni nastup, biznis plan (obim, regionalna struktura, očekivani efekti).
- **Politika odobravanja** - određivanje tekuće kreditne politike na niovu proizvoda, nivoi odlučivanja, maksimalni iznosi i metodologija odlučivanja (diskreciono pravo, Kreditni odbor, credit scoring i sl).
- **IT podrška** - stvaranje tehnoloških preduslova i softverske podrške za kvalitetno distribuciju i kasniji monitoring proizvoda.

5.4.5. Prodaja kredita

Nosioci ove aktivnosti su komercijalisti/kreditni referenti u mreži poslovnica. Komercijalista/kreditni referent je prva osoba za kontakt sa klijentom. Kao glavni nosilac ove aktivnosti mora da izuzetno dobro poznaje kompletnu ponudu Banke u segmentu poslovanja kako sa SME klijentima, tako i sa građanima (depoziti, platni promet, kartični proizvodi) i da iste na valjan, pravovremen i efikasan način plasira postojećim i novim klijentima Banke. Takođe mora poznavati politike, procedure i postupke za odobravanje plasmana, kao i relevantnu zakonsku regulativu. Komercijalista je dužan da pronađe najbolji model plasmana u cilju ostvarivanja dugoročne dobiti za Banku (jednokratna prodaja najskupljeg proizvoda ne podrazumjeva uvijek najveću dobit za banku u dužem roku). Komercijalista je dužan da njeguje prodajni pristup *cross-seling*-a, pri tom izbjegavajući *hard sale* efekat.

- **Predstavljanje proizvoda** se obavlja direktno u kontaktu sa klijentima ili drugim kanalima (mail, sms, brošura, sajt, pismo i sl.). Banka svoje usluge prezentuje jasno i nedvosmisleno, ne skrivajući cijene svojih usluga i unaprijed upoznaje klijenta sa svim preduslovima neophodim za korišćenje usluga.
- **Zahtjev / Ponuda za finansiranje / Prihvatanje ponude.** Zahtjevi banke se podnose na standardizovanim obrascima, uz mogućnost prijema nestandardnih zahtjeva. Nakon

preliminarne obrade zahtjeva ili na bazi intervjua/razgovora, banka dostavlja indikativnu ponudu[115] kao osnov za dalju realizaciju kreditnog plasmana. U sklopu ove faze kod dugoročnih plasmana se obavlja razgovor sa klijentom koji predstavlja ključni izvor informacija i opšteg utiska o klijentu. Razgovor je veoma važan za kreiranje same ponude klijentu i konačnog predloga za odobrenje odnosno odbijanje zahtjeva.

- **Protokol o prijemu zahtjeva** se vodi elektronski u aplikaciji. Broj dodijeljen u aplikaciji se upisuje na kreditnom zahtjevu. U protokolu su upisani svi relevantni podaci koji se odnose na kreditni zahtjev.

- **Provjera dokumentacije - Preliminarna obrada** podrazumijeva formalno-pravno utvrđivanje tačnosti podataka iz kreditnog zahtjeva, kompletnost dokumentacije i osnovni postupak za kreiranje konačnog predloga organu odlučivanja.

5.4.6. Obrada zahtjeva i priprema predloga odluke

Nosilac ove faze je komercijalista/kreditni referent (npr. u filijali). Rezultat aktivnosti u ovoj fazi jeste kreiranje konačnog predloga organu odlučivanja. Komercijalista/kreditni referent u ovoj fazi može uz saglasnost Vođe filijale donijeti odluku o odbijanju kreditnog zahtjeva ukoliko neki od osnovih uslova nije ispunjen.

- **Prijem zahtjeva** se vrši u filijali i tom prilikom se on zavodi u djelovodniku i na samom zahtjevu udara zavodni pečat filijale, kako bi se mogla pratiti dinamika obrade zahtjeva. Važno je da komercijalista/kreditni referent zavede (primi) zahtjev od klijenta tek kada se podnese kompletna potrebna dokumentacija (zahtjev, završni račun za prethodne tri godine ovjeren od strane Privrednog suda, kartice kupaca i dobavljača, list nepokretnosti...), kako zahtjev ne bi nekompletiran dugo stojao u filijali. U slučaju da ne postoji objektivno utemeljenje u zahtjevu klijenta (što utvrđuju vođa filijale i regionalni komercijalista), komercijalista filijale ne zavodi takav zahtjev.

[115] U slučaju da je potrebno klijentu dostaviti indikativnu ponudu Banke, neophodno je pridržavati se jednoobrazne forme za ponudu.

- **Pripremu predloga** za odobrenje plasmana vrši komercijalista/kreditni referent u filijali. Kreditni referent je dužan da prikupi svu potrebnu dokumentaciju i informacije (zaduženja preduzeća, zaduženja vlasnika, neevidentirani prihodi preduzeća, ostala primanja vlasnika preduzeća...) i da se dobro upozna sa poslovanjem podnosioca zahtjeva kako bi mogao da napravi validan izvještaj (na osnovu kojeg će se pripremiti predlog za organ odlučivanja). Ako se obrađuje zahtjev za dugoročne investicione kredite potrebno je obezbijediti poseban investicioni elaborat ulaganja sredstava sa studijom izvodjivosti i pripremiti valjanu informaciju o poslovno razvojnim i finansijskim efektima investicionog ulaganja, a u skladu sa metodologijom koju banka propiše. Kreditni referent koji je zadužen za poslovni odnos sa klijentom je dužan da (sam ili sa vođom filijale i regionalnim komercijalistom) pronađe najbolju opciju plasmana i uslove pod kojima bi se sredstva plasirala, a u skladu sa Kreditnom politikom banke. Kreditni referent mora poznavati procedure i postupke za odobravanje plasmana, kao i imati znanje i obuku potrebnu za rad sa klijentom. Kontak sa klijentom mora biti bez posrednika i o svakom kontaktu se mora voditi evidencija koja se čuva u dosijeu koji se otvara za svakog klijenta. Kreditni referent u filijali vrši pripremu kreditnog predloga u potpunosti, odnosno samo komercijalni dio u slučaju da visina zahtjeva ili ukupna izloženost klijenta zahtijeva da analizu izvrše analitičari SUR-a (Sektora za upravljanje rizicima). U tom slučaju se finansijska dokumentacija prosljeđuje regionalnom komercijalisti odmah po njenom prispijeću, kako bi se paralelno uradila komercijalna obrada u filijali i kreditna analiza u SUR-u.

- **Provjera sredstava obezbjeđenja i procjena kolaterala**. U ovoj fazi se utvrđuje vrijednost sredstava obezbjeđenja i formalna ispravnost sredstava obezbjeđenja. Procjenu nepokretnosti može vršiti lice ovlašćeno u banci za procjenu nepokretnosti ili ovlašćeni procjenjivači preporučeni od istog. U izuzetnim situacijama može se prihvatiti i procjena komercijaliste (za dobro poznatu lokaciju). Banka ne bi trebalo da prihvata pokretnu i nepokretnu imovinu sa teretima i ograničenjima.

- **Priprema predloga za konačnu odluku**. Po završetku obrade, kreditni referent elektronskim putem šalje predlog odluke regionalnom komercijalisti i Vođi filijale, a prikupljenu dokumentaciju šalje u centralu N/R regionalnom komercijalisti. Predlog sadrži jasan stav obrađivača o kreditnom zahtjevu (odobriti/odbiti), eventualne dodatne uslove,

kao i kratko obrazloženje ovakvog stava. Po prispijeću zahtjeva regionalni komercijalista kontroliše zahtjev i zajedno sa vođom filijale donosi odluku o odobravanju/odbijanju zahtjeva, odnosno prosljeđuje ga elektronskim putem na saglasnost, odnosno brani ga pred Kreditnim odborom (u zavisnosti od iznosa zahtjeva i izloženosti klijenta). U slučaju da je SUR radio analizu bilansa, regionalni komercijalista je dužan da predlog kompletira obradom iz filijale i analizom iz SUR-a i takav predlog proslijedi na odlučivanje, odnosno brani ga pred Kreditnim odborom banke.

5.4.7. Donošenje odluka o keditnim plasmanima

Nosilac ove faze je organ odlučivanja. Organ odlučivanja se definiše Kreditnom politikom banke uz mogućnost delegiranja ovlašćenja za odobravanje plasmana SME klijentima. Najviši organ odlučivanja u kontekstu ove procedure je Kreditini odbor za pravna lica. Kreditni odbor za pravna lica daje saglasnost za delegiranje ovlašćenja o odobravanju kreditnih plasmana SME klijentima i vrši monitoring korišćenja ovih ovlašćenja. Sama ovlašćenja za donošenje odluke su definisana na sledeći način:[116]

Rizična grupa	Izloženost klijenta	Nivo odobravanja	Potpisnici odluka
A i B	0 - 20.000 EUR 20.000 - 50.000 EUR 50.000 - više	3. nivo (dnevno) 2. nivo 1. nivo	Vođa i reg. Komercijalista Izvršni dir. Direkcije i Direktor SME Uprava (Kreditni odbor)
C	0 - 20.000 EUR 20.000 - više	2. nivo 1. nivo	Izvršni dir. Direkcije i Direktor SME Uprava (Kreditni odbor)
D i E	0 - više	1. nivo	Uprava (Kreditni odbor)

U slučaju da kreditni zahtjev odstupa od standardih uslova odobravanja ili tekuće politike odobravanja, lice koje je ovlašćeno za odobravanje plasmana je dužno da prenese donošenje odluke na sledeći viši nivo odlučivanja i u slučajevima kada je iznos u okviru njegovog limita.

[116] Ovo je samo jedna od varijanti kolika izloženost klijenta je u čijoj nadležnosti. Svaka banka određuje svoja interna ovlašćenja. Ona se, naravno, mogu mijenjati čak i u okviru iste banke u zavisnosti o tržišnih uslova.

- **Provjera predloga.** Prije donošenja odluke, organ odlučivanja može izvršiti provjeru obrade kreditnog zahtjeva. Organ odlučivanja je dužan povremeno na bazi slučajnog uzorka izvršiti reviziju obrade i donetih odluka na nižem nivou odlučivanja.

- **Pozitivna/Negativna odluka.** Organ odlučivanja može donijeti pozitivnu odluku, negativnu odluku i pozitivnu odluku uz uslov realizacije.

- **Obavještenje klijenta.** Nakon donošenja odluke komericijalista/kreditni referent je dužan informisati klijenta o konačnoj odluci i preostalim koracima radi realizacije kreditnog plasmana.

5.4.8. Realizacija kreditnog plasmana

Nosilac ove faze u zavisnosti od vrste kreditnog aranžmana i nivoa odlučivanja, jeste prvenstveno komercijalista/kreditni referent koji je inicirao kreditni odnos i službe u banci:

- Ovlašćena lica u filijali (za aranžmane na ovom nivou odlučivanja)
- SME sektor (aranžmani koji se odobravaju na ovom nivou)
- Pravna Služba ili ovlašćena lica (u slučajevima koji predvidjaju Ugovore o zalozi/hipoteci pokretne i nepokretne imovine)
- Služba za kartičarstvo (u slučaju kredita po kreditnim karticama)

U okviru realizacije kreditnog plasmana misli se na stvaranje svih formalnih predpostavki predviđenih Odlukom Organa odlučivanja radi konačnog prenosa sredstava. U sklopu ovih aktivnosti izdvajaju se četri tipska postupka/faze realizacije:

- **Sklapanje Ugovora o kreditu.** U slučaju odobravanja zahtjeva, regionalni komercijalista dostavlja predmet (prikupljenu dokumentaciju uz odluku o odobravanju) midle office-u, kako bi oni pripremili Ugovor o kreditno-garancijskom aranžmanu. Nakon pripremanja Ugovora, middle office elektronskim putem obavještava regionalnog komercijalistu i Vođu filijale o tome da su ugovori pripremljeni i da se može pristupiti njihovom

potpisivanju i realizaciji. Ugovor o kreditu/garanciji ispred banke potpisuju Vođa filijale i komercijalista/kreditni referent filijale, koji ujedno i identifikuju stranku prilikom potpisivanja Ugovora.

- **Sklapanje Ugovora o kolateralu.** U slučaju kada je predviđen dodatni sistem obezbjeđenja pored tipskih (žiriranje, mjenično ovlašćenje pravnog/fizičkog lica) o pripremi ugovora brine i istu verifikuje Pravna služba banke, neposredno potipisvanje Ugovora može obaviti ovlašćeno lice (zaposleni ili drugo ovlašćeno lice).
- **Prikupljanje i pripema druge, odlukom predviđene, dokumentacije.** Podrazumijeva pribavljanje: nedostajuće dokumentacije (neispravnosti formalne prirode); dodatnih obezbjeđenja na zahtjev organa odlučivanja (dodatni kolaterali i promjene kolaterala); potvrde i informacije za dodatna pojašnjenja i potvrđivanje informacija o bonitetu klijenta (dopunska obrazloženja); dokumenta definisana uslovima proizvoda (polise osiguranja i sl.). O realizaciji ove faze realizacije brine i asistira klijentu komercijalista i osoblje filjale u kontaktu sa trećim licima (Osigravajuće kuće, poslodavac klijenta i sl.)
- **Kompletiranje dokumentacije i priprema kreditnog fajla.** Ova faza jeste poslednja formalna provjera dokumentacije i kompletiranja kreditnog dosijea aktima o svim aktivnostima preduzetim u cilju realizacije plasmana do ove faze. Nosioc ove aktivnosti u zavisnosti od vrste plasmana i nivoa odlučivanja može biti komercijalista u filijali ili middle office u SME sektoru..

U skladu sa tim kompletiranje se može izvršiti:

a) na mjestu sklapanja Ugovora (filijali),
b) na mjestu donošenja odluke (SME sektor) uz potvrdu odgovornog lica iz filijale da je obavljeno kompletiranje dokumentacije i priprema kreditnog fajla.

Osiguravanjem kompletnosti dokumentacije Middle office SME sektora daje nalog ovlašćenom licu Sektora praćenja kreditnih plasmana i sredstava za prenos sredstava u skladu sa Odlukom Organa odlučivanja, odnosno početak fazne realizacije prenosa u slučaju sukcesivnog puštanja sredstava. Nalog za relizaciju se može dati pored Sektora za praćenje kreditnih plasmana i sredstava i Sektoru za kartičarstvo u slučaju plasmana po kreditnim karticama. Kompletiran dosije se uz potpisivanje dokumenta o primopredaji predmeta šalje na arhiviranje:

- Sektoru praćenja kreditnih plasmana i sredstava
- Sektoru kartičarstva (plasmani po kartičnim proizvodima)

Kreditni dosije sadrži:

Plasmani po kreditima

- Zahtjev sa definisanom pratećom dokumentacijom (Završni računi preduzeća ovjereni od strane Privrednog suda; Kartice kupaca i dobavljača, listovi nepokretnosti, procjene kolaterala i sl.)
- Potvrda o identifikaciji dokumenta (kopije dokumenta o registraciji preduzeća ili provjereni lični podaci)
- Kolaterali (Mjenice, Ugovori o zalozi/hipoteci, Admin. Zabrane za žirante)
- Odluka Organa odlučivanja
- Povezana formalna i neformalna dokumenta-prepiske koje mogu na bilo koji način pomoći u daljem praćenju i naplati kreditnog plasmana.
- Instrukcije za realizaciju plasmana (Profakture, Ugovori o kupoprodaji i sl. instrukcije)

Plasmani po kreditnim karticama

- Zahtjev/Odluku o izdavanju
- Uredno popunjena mjenica ili drugi kolaterali predvijeni odlukom (izjava o zalozi depozita i sl.)
- Povezana formalna i neformalna dokumenta-prepiske koje mogu na bilo koji način pomoći u daljem praćenju i naplati kreditnog plasmana

Gore opisan dosije je predmet dalje dopune sa dokumentima o aktivnostima službi koje su zadužene za faze **II** (knjigovodstvena evidencija i realizacija) i **III** (servisiranje kreditnog aranžmana).

5.4.9. Odstupanja od postupaka i faza opisanih Procedurom

U toku rada na poslovima kreditiranja mogu se javiti okolnosti koje bi zahtijevale određena odstupanja od gore navedenih koraka, aktivnosti i odgovornosti zaposlenih banke. Sva odstupanja od procedure ne smiju imati štetan krajnji efekat na poslovni rezultat banke. Ovakve aktivnosti su predmet posebne evidencije i saglasnosti uprave banke, stoga iste moraju biti:

- Obrazložene od nosioca aktivnosti ili predlagača (zašto se vrši odstupanje kao i cilj odstupanja koji uvjek mora biti u interesu banke)
- Saglasnost Organa Odlučivanja na višem nivou od nivoa predmetnog plasmana i direktora Direkcije ili ovlašćenog lica (princip „četri oka“).

5.4.10. Arhiviranje kreditne dokumentacije i sredstava obezbjeđenja

Kreditna dokumentacija u segmentu kreditiranja i drugih plasmana SME klijentima su predmet posebne pažnje zaposlenih banke i evidencija, manipulacija i arhiviranje ove dokumentacije ima poseban značaj i razlikuje se od druge poslovne dokumentacije. U skladu sa opisanim procesom kreditiranja koji se može u određenoj mjeri razlikovati u zavisnosti od vrste proizvoda i sam način generisanja dokumentacije može se razlikovati.

Zahtjev predstavlja polazni dokument prilikom formiranja kreditne dokumentacije i isti je obavezan za svaki kreditni aranžman. Prije ovog dokumenta može se u dosijeu formirati i zabilješka o razgovoru ili ponuda upućena klijentu. Filijala evidentira svaki primljeni zahtjev koji se sa aspekta preliminarne obrade može smatrati ispravnim. Evidencija se vrši i kroz aplikativnu podršku, koja ujedno ima tretman evidencije prijemnim pečatom - na samom zahtjevu radnik banke unosi detalje o prijemu dokumentacije. Zahtjev predstavlja tipski obrazac. Primljen zahtjev se za potrebe obrade privremeno odlaže u filijali u kojoj je primljen.

Slanje zahtjeva i druge dokumentacije na dalju obradu (u slučaju kada tip proizvoda isto nalaže) se može vršiti na sledeće načine:

- expres kurirskom poštom

- internom kuriskom dostavom
- direktnom dostavom (zaposleni organizacionog dijela)

Slanje dokumentacije se vrši sa pratećim dokumentom „Specifikacija pošiljke kreditne dokumentacije“ koji minimalno mora sadržati sledeće informacije: a) Broj zahtjeva koji su predmet slanja b) Tip kreditnih zahtjeva c) Pošiljalac /organizacioni dio/ kontakt osoba/ kontakt telefon d) Primalac /organizacioni dio/ kontakt osoba/kontakt telefon e) Jasna naznaka da se radi o kreditnoj dokumentaciji f) Napomena – za slučaj da pošiljka sadrži i druge dokumente kratak opis istih.

Kompletiranje dokumentacije se vrši u slučaju da se kreditna dokumentacija generiše na dva ili više mjesta, kompletiranje se vrši centralizovano u SME sektoru ili sektoru realizacije i praćenja kreditnih plasmana. Primjer ovakvog kompletiranja su krediti po kojima se odluka donosi na nivou Direkcije prodaje ili Kreditnog odbora za pravna lica i podrazumjevaju čvrste kolaterale čiju realizaciju sprovodi Sektor pravnih poslova.
Po prijemu dokumentacije sa dokumentom o specifikaciji, na istom dokumentu se parafira prijem dokumentacije od strane primaoca ili ovlašćenog lica u službi (midle office u SME sektoru). Po dopuni dosijea sa dokumentima koji su prilog aktivnosti sprovedenih u toj fazi obrade (obično je to Odluka, Ugovor o hipoteci i sl.), ista se uz potpisivanje dokumenta o primopredaji prosleđuju na konačno arhiviranje u sektor Realizacije i Praćenja kreditnih plasmana.

Konačno arhiviranje dokumentacije podrazumijeva odlaganje dokumentacije nakon kompletiranja fajla sa svom relevantnom dokumentacijom i puštanjem / realizacijom sredstava po odobrenom plasmanu. Sva arhiviranja i odlaganja prije ove faze imaju tretman privremenog odlaganja i arhiviranja dokumentacije. Arhiviranje dokumentacije u ovoj fazi se vrši u za tu namjenu predviđenim arhivnim ormarima koristeći namjenske najlonske košuljice. Sortiranje dokumentacije se vrši po datumu Ugovora o plasmanu i datum uz broj partije i odluke predstavlja osnovne reference za pretragu.

Dinamika i rokovi razmjene dokumentacije između organizacionih dijelova - U skladu sa prirodom plasmana određeni dio ili kompletna kreditna dokumentacija se dostavlja iz organizacionog dijela u Centralu. Kreditna dokumentacija (misli se na odobrene plasmane i prateća dokumenta) i njen sadržaj predstavlja poslovnu tajnu i vrijednosne dokumente te se tretiraju kao tavke i njihova razmjena i distribucija su strogo kontrolisani. Razmjena i slanje ove dokumentacije se vrši internom dostavom (preko zaposlenih banke) odnosno preporučenom – express poštom. Pošiljke bez obzira na obim i sadržaj moraju sadržati prateći dokument koji sadrži minimum niže pobrojanih opštih podataka:

- **Pošiljalac**
  Ime, prezime, šifra radnika, organizacioni dio, mjesto, adresa, kontakt telefon.

- **Predmet pošiljke**
  Opis ili specifikacija, broj materijala i vrsta materijala. U slučaju da se radi o dopuni kreditnog predmeta – dodatno obezbjeđenje i sl. Kod ovog dokumenta mora biti jasno naznačena referenca osnovnog dosijea (partija, br. Odluke, nosioc osnovnog kredita, tip kredita ili drugi podatak) po kojoj se jednoznačno i uz što manju mogućnost greške kod primaoca može izvršiti kompletiranje osnovnog dokumenta.

- **Primalac**
  Ime, prezime, Organizacioni dio na nivou odjeljenja ili grupe, Mjesto i alternativni kontakt.

- **Poslato**
  Datum slanja i sredstvo slanja – datum predaje na slanje (u slučaju interne dostave preko zaposlenih u banci).

- **Ostalo**

Ukoliko su navedeni podaci naznačeni na samom omotu (koverti) isto se može smatrati pratećim dokumentom, jedan primjerak ostaje u arhivi pošiljaoca radi obrade eventualnih reklamacija i pronalaženju izgubljenih pošiljki.

Dinamika slanja – obzirom da postupak odobravanja kredinih plasmana može podrazumijevati dio aktivnosti na lokalnom nivou i dio aktivnosti u samoj centrali, zaposleni trebaju uložiti napor

da u što kraćim rokovima obezbijede kompletiranje dokumenata koji čine kreditni dosije. U skladu sa tim, u okviru mreže neophodno je urediti redovnu razmjenu pošiljki i dokumentacije u roku od 10 radnih dana. Tako da u redovnim okolnostima od dana realizacije plasmana kreditni dosije mora biti kompletiran zaključno sa 10-tim radnim danom.

5.5. Proces obrade SME kreditnog zahtjeva

U **X banci** segment SME se odnosi na preduzeća čiji se godišnji prihod kreće do npr. 2 mil. € i koji posluju minimum jednu godinu.

Komercijalista za SME je prva referentna osoba za saradnju sa preduzećem i mora dobro poznavati i razumjeti cjelokupnu ponudu proizvoda (uslove odobravanja svih kredita i kreditno-garancijskih aranžmana, kamatne stope, provizije, nadoknade i drugo) koje Banka nudi pravnim licima i da iste na valjan, pravovremen i efikasan način plasira komitentima i onim pravnim licima koja tek treba da postanu komitenti Banke. Takođe, mora poznavati procedure i postupke za odobravanje plasmana i imati znanje i stručnost potrebnu za rad sa klijentom. Komercijalista je dužan da pronađe najbolju opciju plasmana i uslove pod kojima bi se sredstva plasirala, a u skladu sa Kreditnom politikom Banke.

Nakon razgovora sa komitentom i definisanja njegovih potreba, istom se dostavlja formular zahtjeva sa spiskom neophodne prateće dokumentacije (finansijski izvještaji za poslednje dvije poslovne godine, kao i presjek izvještaja na poslednji mogući datum u tekućoj godini). Na razmatranje dolaze u obzir samo uredno popunjeni zahtjevi, sa svom pratećom dokumentacijom. Po prijemu zahtjeva pristupa se obradi koja podrazumijeva:

- detaljnu analiza svih dostavljenih dokumenata,
- posjetu klijentu (obilazak poslovnih prostora, lokacije predmetne investicije, uvid u ponudjena sredstva obezbjedjenja, …),
- prikupljanje tzv. „mekih” informacija o klijentu,
- detaljni opis poslovanja sa osvrtom na tržišni potencijal, glavne konkurente na tržištu, glavne kupce i dobavljače, načine i uslove nabavke/plaćanja,
- analizu finansijskih izvještaja.

Banka teži minimiziranju gubitaka po osnovu odobrenih bankarskih zajmova i garancija. To se postiže putem analize kreditne sposobnosti kompanija koje traže bankarske kredite.

Svaki klijent u Banci mora imati određenu bonitetnu kategoriju, odnosno klasu rezervisanja od potencijalnih gubitaka, koja je definisana Pravilnikom o utvrđivanju bonitetnog razreda i gornje granice zaduženja komitenata. Ova klasifikacija se, prvi put, određuje kada komitent počinje saradnju sa Bankom, a na osnovu definisanih kriterijuma. Revizija navedene klasifikacije se radi najmanje dva puta godišnje, a po potrebi i češće.

Kod određenih komitenata određuju se i limiti (gornje granice) zaduživanja, a na osnovu izvršene detaljne ekonomsko-finansijske analize poslovanja. Komercijalista je obavezan da prati kategorizaciju komitenta, koju navodi u svakom kreditnom predlogu, te da obezbjeđuje neophodne podatke u cilju prve ili revizije već definisane klase i te podatke dostavlja organizacionom dijelu Banke za praćenje rizika. U cilju disperzije rizika, neophodno je utvrditi da li zainteresovano preduzeće ispunjava osnovne generalne uslove usvojene kreditnom politikom banke. To znači da se mora utvrditi:

- Da li je tražilac kredita/garancije pravno sposoban da zaključi sa Bankom ugovor o kreditu. Pravna sposobnost se utvrđuje uvidom u dokumentaciju o upisu u Centralni registar Privrednog suda (CRPS), kao i utvrđivanjem da li su potpisnici zahtjeva ovlašćena lica tražioca kredita,
- Namjena upotrebe traženih sredstava,
- Promet preduzeća po računu kod X Banke za posljednje dvije godine. Ukoliko preduzeće ima račune i kod drugih banaka, potrebno je da dostavi potvrdu o prometu po tim računima za isti period,
- Zaduženost preduzeća kod X Banke, a uvidom u Regulatorni Kreditni Biro u zaduženost kod drugih banaka,
- Zaduženost svih fizičkih lica koja se pojavljuju kao vlasnici preduzeća kod X Banke i drugih banaka,
- Ukoliko se kao sredstvo obezbjeđenja po traženom aranžmanu pojavljuju žiranti, potrebno je ispitati njihovu zaduženost kod X Banke i drugih banaka,
- Procijeniti neophodna sredstva obezbjeđenja po traženom plasmanu (depozit, sopstveno učešće korisnika kredita, hipoteka…).

5.6. Koraci pri izradi predloga odluke

Nakon izvršene analize komercijalista priprema predlog odluke sa detaljnim obrazloženjem. Prva strana predloga odluke mora biti tačno i uredno ispunjena traženim podacima, jer se na njoj nalaze najvažnije informacije o traženom aranžmanu i klijentu na osnovu kojih se stiče uvid u njegovu izloženost, bonitet, sredstva obezbjeđenja koja se nude po traženom aranžmanu itd.

KORAK I – najvažnija strana jer se na bazi nje pravi Ugovor o kreditu / garanciji

PREDLOG ODLUKE

o odobravanju navesti vrstu traženog aranžmana (kredita / garancije)

Naziv i sjedište klijenta:	Upisati tačan naziv preduzeća i pravni oblik preduzeća
Namjena:	Upisati tačnu namjenu traženih sredstava

	Uslovi
Iznos kredita	Upisati traženi iznos sredstava (npr. 10.000,00€)
Rok	Upisati ukupan rok na koji se predlaže odobrenje plasmana (uključuje i grace period)
Grace period	Upisati broj mjeseci koji se odnosi na grace period
Kamatna stopa	Upisati kamatnu stopu (**godišnju**) po kojoj se predlaže odobrenje aranžmana (npr. 12,00%)
Način otplate	Navesti dinamiku kojom klijent želi da vraća pozajmljena sredstva. **Najčešće se kredit vraća u jednakim mjesečnim anuiteima.**
Provizija za obradu	Od 1 – 2% zavisno od tipa SME kredita
Trenutna izloženost banke u €	Upisati stanje duga po svim aranžmanima koje preduzeće koristi kod naše Banke na dan obrade zahtjeva (krediti i garancije) – **podaci dostupni u Kreditnoj aplikaciji**
Izloženost Banke sa novim zaduženjem (€)	Trenutna izloženost + traženi iznos
Izloženost banke zajedno sa povezanim licima (€)	Trenutna izloženost zajmotražioca + traženi iznos + stanje duga po svim aranžmanima kod naše Banke na dan obrade zahtjeva pravnih lica sa kojima je zajmotražilac vlasnički povezan
Učešće u kapitalu Banke (%)	Izloženost Banke sa novim zaduženjem / rizični kapital (%)
Rezervacija (klasa, %)	Bonitetna klasa klijenta i procenat rezervacije **(u skladu sa Uputstvom o klasifikaciji – ukoliko je izloženost veća od 50.000€ klasifikaciju vrši SUR)**
Obezbjeđenje	Unijeti sredstva obezbjeđenja po aranžmanu čije se odobrenje predlaže. Kao sredstvo obezbjeđenja po SME kreditu služe: - Mjenica preduzeća sa mjeničnim ovlašćenjima; - **OBAVEZNO**

	- Ovlašćenje uz nalog za naplatu (ovlašćenje br.2); - **OBAVEZNO** - Sopstvena mjenica vlasnika preduzeća; - Žiranti – navesti ime i prezime žiranta, JMBG žiranta, naziv preduzeća u kojem radi i iznos mjesečnih primanja (pozeljno je navesti i mjesečne odbitke); - Hipoteka na stambene ili poslovne nepokretnosti (navesti vrstu nepokretnosti (poslovna, stambena, zemljište...) broj lista nepokretnosti, broj katastarske parcele, broj posebnog dijela, spratnost i kvadraturu) i procijenjenu vrijednost Ovlašćenog procjenjivača banke (OPB) - Polisa osiguranja nepokretnosti koja služi kao obezbjeđenje, **vinkulirana u korist Banke** (u slučaju oslobađanja od osiguranja, **obavezno navesti na prvoj strani)** - Depozit fizičkog lica (navesti iznos i broj partije na kojoj je polozen depozit, kao i ime i prezime vlasnika); - Depozit pravnog lica (navesti iznos i broj partije na kojoj je polozen depozit); - Zaloga nad pokretnom imovinom (vozila, mašine…); - Zaloga nad zalihima preduzeća.
Odnos izloženosti Banke po dugoročnim plasmanima i vrijednosti »čvrstog« obezbjeđenja	Izloženost po dugoročnim plasmanima se odnosi na stanje duga po kreditima i garancijama koji su odobreni na period duži od godinu dana (u Kreditnoj aplikaciji odaberete samo dugoročne plasmane) **:** vrijednost čvrstog obezbjeđenja je procijenjena vrijednost nepokretnosti koja služi kao sredstvo obezbjeđenja
Odnos ukupne izloženosti Banke i vrijednosti »čvrstog« obezbjeđenja	Ukupna izloženost je vrijednost iz polja **IZLOŽENOST BANKE SA NOVIM ZADUŽENJEM :** vrijednost čvrstog obezbjeđenja je procijenjena vrijednost hipoteke
Napomena	Ovdje je potrebno upisati sve što je bitno za predlog odluke, a nije upisano u gornjim poljima (npr. Nad nepokretnošću koja se nudi kao sredstvo obezbjeđenja upisana je hipoteka u korist druge banke, kamatna stopa na depozit koji služi kao sredstvo obezbjeđenja itd.)

KORAK II

Obrazloženje uz predlog odluke

Podaci o klijentu

Tačan naziv	Upisati tačan naziv preduzeća i pravni oblik preduzeća
Sjedište, adresa	Grad i adresa sjedišta preduzeća
Kontakt osoba	Ime i prezime kontakt osobe
Tel/fax	Fiksni broj telefona, mobilni broj telefona
Vlasnička struktura	Npr. 100% Ime i prezime vlasnika. Ako je preduzeće u vlasništvu dva lica, čiji su udjeli u vlasništvu preduzeća isti, onda polje treba popuniti na sljedeći način: 50% ime i prezime I vlasnika; 50% Ime i prezime II vlasnika
Direktor	Podatak preuzeti iz Centralnog Registra Privrednog suda (CRPS)
Ovlašćeno lice	Podatak preuzeti iz Centralnog Registra Privrednog suda (CRPS)
Godina osnivanja	Podatak preuzeti iz Centralnog Registra Privrednog suda (CRPS)
Šifra klijenta	Podatak preuzeti iz baze podataka NLB MNB (aplikacija Platnog prometa)
Matični broj	Unijeti matični broj preduzeća (aplikacija Platnog prometa)
Datum otvaranja računa	Podatak preuzeti iz aplikacije Platnog prometa
Osnovna djelatnost	Navesti osnovnu djelatnost kojom se preduzeće bavi
Dopunske djelatnosti	Navesti dopunske djelatnosti kojim se preduzeće bavi
Broj zaposlenih	broj stalno zaposlenih + broj zaposlenih na određeno vrijeme

KORAK III

Poslovna povezanost sa bankama

U ovu tabelu unose se svi aktivni aranžmani preduzeća X Banke:
- iznos kredita,
- stanje duga na dan obrade zahtjeva,
- sredstva obezbjeđenja po tim aranžmanima i
- datum dospijeća kredita/garancije

5.7. Aktivni aranžmani kod X banke

Vrsta posla	Odobreni iznos	Stanje duga	Obezbjedjenje	Dospijeće
Revolving kredit				
Ostalo				
Ukupno				
Plaćanje obaveza (uredno/kasni)				

5.8. Kreditna istorija kod X banke

Dosadašnja saradnja (krediti koji su otplaćeni, uslovi pod kojima su korišćeni i dr.)
Navesti aranžmane koje je preduzeće ranije koristilo kod X Banke, a koji su istekli. Takođe, potrebno je navesti uslove pod kojima je preduzeće ranije koristilo kredite/garancije, kao i to da li je preduzeće obaveze uredno servisiralo.

5.9. Aktivni aranžmani kod drugih poslovnih banaka

Naziv banke	Vrsta aranžmana	Odobreni iznos	Stanje duga	Dospijeće
Klasifikacija klijenta u RKB[117]				

Ovaj korak podrazumijeva unos svih aktivnih aranžmana koje preduzeće koristi kod drugih banaka. Ove podatke komercijalista treba da traži od klijenta, ali je neophodno da se u tabelu unesu podaci iz izvještaja Regulatornog kreditnog biroa. Dakle, potrebno je unijeti:

- naziv banke kod koje klijent koristi aranžman,
- vrsta aranžmana
- odobreni iznos u €
- stanje duga u € i
- datum dospijeća kredita/garancije.

[117] Centralna banka Crne Gore (CBCG) uspostavila je 27. juna Regulatorni Kreditni Biro. Biro bankama pruža informacije o kreditima klijenata, sa ciljem da se poveća povJerenje kada su u pitanju zajmovne aktivnosti. Biro takođe pojednostavljuje sticanje novih kreditnih klijenata. Svoj rad bazira na podacima prikupljenim od banaka, koji se potom analiziraju i unose u bazu podataka biroa. Cilj kreditnog biroa je da pruži potpuniju, precizniju i dinamičniju procjenu kreditnog rizika pojedinih banaka, kao i sveukupnog sistema. Formiran je zbog postojanja kreditnog rizika banaka kao dominantnog rizika u bankarskom sistemu Crne Gore. Razmjena podataka iz baze registra s bankama i mikrofinansijskim institucijama (MFI) počela je početkom 2008. godine. Registar za sada nema ulogu pravog kreditnog biroa, jer pravne i fizičke osobe nisu u prilici da dobiju podatke o svojoj zaduženosti u sistemu banaka i MFI. Mogućnost da građani i pravna lica dobiju izvještaj kao dokaz o zaduženju i kreditnom bonitetu za sada nije predviđena. Kreditni registar ima podatke o svim novoodobrenim kreditima, ali nema mogućnost uvida u broj primljenih zahtjeva za kredit kod banaka, tako da nije moguće utvrditi da li je potražnja za kreditima opala. Analize rasta njihovog kreditnog portfelja pokazuju da je kreditna ekspanzija u posljednje vrijeme usporena i da su mjere CB o ograničavanju kreditnog rasta ostvarile cilj. Očekuje se da će razmjena podataka o bonitetu klijenata preventivno djelovati na svijest korisnika bankarskih usluga o potrebi urednosti u izmirivanju obaveza. Do sada, građani su mogli da se zaduže kod više banaka, koriste nekoliko kreditnih kartica ili žiriraju više puta jer nije postojala mogućnost da se detaljno provjeri njihov bonitet, tako da je postojala opasnost od prevelike zaduženosti. Nedostatak RKB izvještaja ogleda se u činjenici da se podaci ne ažururaju svakodnevno, već unazad 2-3 mjeseca te može da pokaže znatno drugačiju sliku od realne, http://www.bankamagazine.hr/Naslovnica/Vijesti/Regija

5.10. Zaduženja vlasnika kao fizičkog lica kod X Banke i drugih banaka

Naziv banke	Vrsta aranžmana	Odobreni iznos	Stanje duga	Dospijeće
Klasifikacija klijenta u RKB				

U ovu tabelu unose se svi aktivni aranžmani vlasnika kod svih poslovnih banaka

5.11. Ostala saradnja sa X Bankom

Depoziti pravnog lica, vlasnika, kartice, e-banking...
Navesti sve tipove saradnje sa X Bankom, ukoliko ih ima.

KORAK IV

Ovdje je potrebno u excel template-u za analizu popuniti sheet koji se odnosi na platni promet preko banaka, uz obraćanje pažnje da se pravilno popuni broj mjeseci za koji se unosi podatak. Nakon toga uraditi copy-paste tabele prometa i grafikona ispod iz excel-a u word-ov dokument "predlog odluke".

Unutrašnji platni promet (kod svih banaka)

Banka	Ukupan promet 2007.	Prosječno mjesečno 2007.	% poslovanja	Ukupan promet 2008.	Prosječno mjesečno 2008.	% poslovanja	% promjena prometa 07. / 08.
A	1.014.000	84.500	52%	1.690.559	140.880	48%	67%
B	246.000	20.500	13%	462.477	38.540	13%	88%
C	286.000	23.833	15%	285.685	23.807	8%	0%
D	0	0	0%	986.569	82.214	28%	
E	399.655	33.305	21%	79.350	6.613	2%	-80%
Ukupno:	**1.945.655**	**162.138**	**100%**	**3.504.640**	**292.053**	**100%**	**80%**

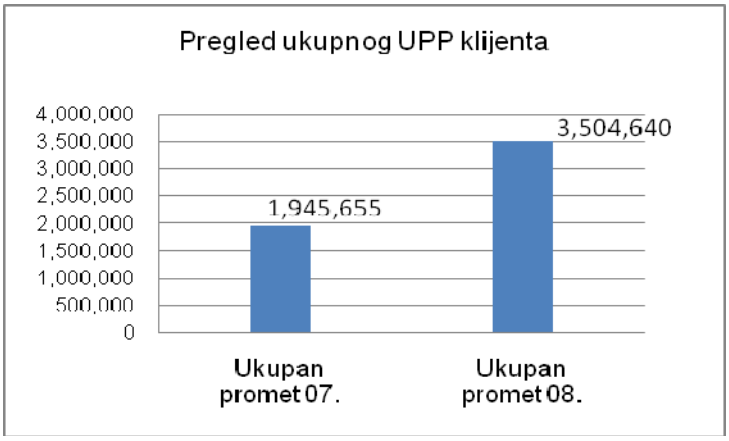

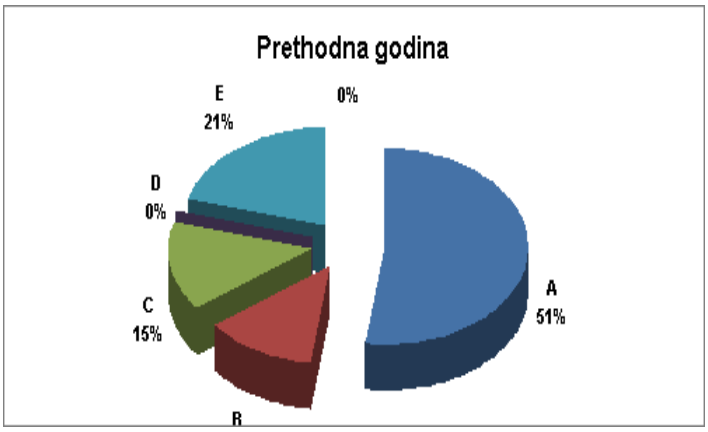

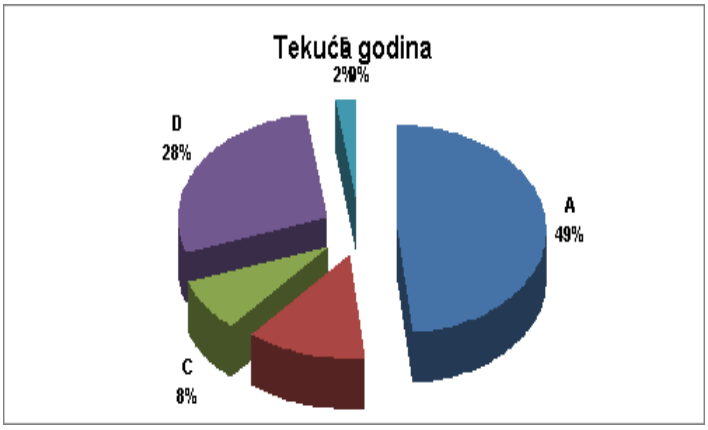

Komentar prometa:	Za objašnjenje prikaza unutrašnjeg platnog prometa uzmimo primjer preduzeća „Y“ koje posluje preko više banaka. Iz prezentovanih podataka vidi se da je ukupni obim platnog prometa zajmotražioca u 2008. godine je veći u odnosu na cijelu prethodnu godinu za cca 1.554.000€, tj. za 80%. Povećanje prometa može rezultat: - povećanog obima poslovne aktivnosti zajmotražioca, - otvaranja novih poslovnih objekata, - promjena na tržištu (npr. najveće konkurentsko preduzeće je zatvorilo svoj poslovni objekat, pa je zajmotražilac nema ozbiljnijeg konkurenta u djelatnosti kojom se bavi). Na primjeru ovog preduzeća vidi se da je ukupan obim platnog prometa preko X Banke je u 2008. godini povećan u odnosu na 2007. godinu, dok je procentualno učešće X Banke u ukupnom prometu nešto niže. Važno je uočiti i istaći ovakve promjene u poslovanju preduzeća, ali posebnu pažnju treba posvetiti razlozima koji su doveli do ovakvih promjena (npr. preduzeće je proširilo prodajnu mrežu, ali se novootvoreni prodajni objekat nalazi u mjestu u kojem X Banka nema poslovnicu, pa se uplate pazara vrše u poslovnici druge banke, čime se taj dio poslovanja usmjerava na drugu banku, a samim tim i povećava ukupno

	procentualno učešće te banke u ukupnom prometu preduzeća. Ukoliko preduzeće na računu kod X Banke drži značajnu količinu gotovine, važno je napomenuti koliko je iznosi prosječno dnevno stanje depozita po viđenju zajmotražioca. S obzirom da je obrada kreditnog zahtjeva na primjeru konkretnog preduzeća rađena u tekućoj godini, potrebno je sagledati obim platnog prometa i za period do dana obrade. Posebno je važno istaći prosječan mjesečni promet u tekućoj godini, jer se na taj način može izvršiti poređenje sa prosječnim mjesečnim prometom u prethhodnoj godini. Ukoliko se uoče značajnija odstupanja, potrebno je objasniti razloge takvog poslovanja u tekućoj godini. Takođe, ukoliko preduzeće posluje mimo redovnih tokova platnog prometa, potrebno je navesti procjenu tih prometa.

KORAK V

Detaljniji opis poslovanja klijenta

Detaljniji opis poslovanja, sa osvrtom na tržišni potencijal, glavne konkurente na domaćem i ino tržištu, glavne kupce i dobavljače, načine i uslove nabavke/plaćanja…
Ovaj korak ima za cilj da se svim članovima koji učestvuju u donošenju odluke približi i pojasni poslovanje zajmotražioca i pruže dodatne informacije o preduzeću. Ovim korakom treba dati odgovore na sljedeća pitanja: • Kada je preduzeće osnovano; • Struktura vlasništva preduzeća i pravni oblik preduzeća; • Koliki broj radnika preduzeće zapošljava; • Navesti osnovnu djelatnost preduzeća; • Navesti dopunsku djelatnost preduzeća, ukoliko je ima; • Navesti da li preduzeće posluje u prostorijama koje su u vlasništvu preduzeća ili vlasnika preduzeća; • Ako preduzeće iznajmljuje poslovne prostorije, navesti iznos mjesečne obaveze koje ima po osnovu zakupa; • Navesti da li preduzeće ima sklopljene posebne ugovore o saradnji; • Navesti da li preduzeće ima sklopljene ugovore o izgradnji, kao i ukupnu vrijednost ugovora; • Ukazati na glavne i najveće dobavljače preduzeća; • Navesti najveće kupce preduzeća; • Navesti načine i uslove nabavke/plaćanja; • Navesti prednosti preduzeća u odnosu na konkurenciju (da li su to troškovi, cijene, načini distribucije...), • Navesti koliki profit se očekuje od prodaje, kakve promjene se očekuju u bliskoj budućnosti, kakvi problemi se očekuju, kako će se rešavati problemi... • Prezentovati buduće planove preduzeća itd.

KORAK VI

Obrazloženje zahtjeva

Obrazloženje kreditnog zahtjeva ima svrhu da opravda namjenu i potrebu preduzeća za kreditom. Putem obrazloženja objašnjava se dinamika korišćenja sredstava u slučaju investicionog kredita, kao i predračunska vrijednost investicije, sopstveno učešće... Kod kreditiranja kupovine opreme navodi se specifikacija opreme koja se kupuje, sa cijenama...Kompletno obrazloženje treba da bude potkrijepljeno odgovarajućom dokumentacijom.

KORAK VII
Analiza poslovanja preduzeća

Ovaj segment je posebno objašnjen u Uputstvu za analizu poslovanja SME segmenta i komercijalisti u filijalama će ovaj dio obrađivati samo u slučaju da se radi o preduzeću čija je izloženost ≤ 50.000 EUR. U protivnom se sa tačkom VIII završava obrada u filijali i predmet šalje regionalnom komercijalisti koji će kompletirati predmet sa analizom SUR-a (Sektora za upravljanje rizicima).

KORAK VIII

Projekcija poslovanja i mogućnost otplate

Navpraviti projekciju poslovanja preduzeća u kojoj se u slučaju kratkog roka na koji se daje kredit navodi trend poslovanja klijenta i očekivanja za narednu godinu, a ukoliko se radi o dugoročnom kreditu onda je neophodno napraviti projekciju priliva i odliva preduzeća, u vidu tabele koja bi obuhvatila planirane prilive (prihode) i planirane odlive (rashode), po principu formata Bilansa uspjeha ili Bilansa novčanih tokova.

Rizici – u ovoj tabeli navesti prednosti i nedostatke klijenta (zahtjeva)

SWOT analiza, šta ide u prillog zahtjevu, a šta je potencijalni rizik	
Prednosti:	Nedostaci:

Preporuke

Navesti preporuke ili neku posebnu klauzulu ukoliko je neophodno
Navesti da li je komercijalista (filijala) saglasan sa predlogom i zbog čega...

ZAKLJUČAK

Danas je u poslovanju banaka nužno obezbijediti dva osnovna principa: sigurnost poslovanja i ostvarenje profita. Sigurnost u poslovanju banaka se mora obezbijediti jer samo na taj način banke mogu steći povjerenje klijenata, a to znači da su dužne da zaštite do maksimuma njihove interese, odnosno depozite, i da svoje poslovanje vrše u kontinuitetu. Bez takvog načina poslovanja banke bi bile osuđene na gubitak povjerenja komitenata, što bi brzo dovelo takve banke u situaciju da konkurencija preuzme njihovu klijentelu. Na finansijskom tržištu opstaju samo oni koji u neposrednoj borbi sa konkurencijom ne gube bitke, već iz njih izlaze jači. To znači da se banke moraju više od ostalih izlagati rizicima da bi tako ostvarile korist.

Rizici u poslovanju su karakteristika svakog i svakodnevnog bankarskog posla. Kada su u pitanju svakodnevni rizici, preuzimaju se preventivne mjere za sprečavanje njihovog nastupanja, odnosno smanjenje njihove učestalosti i štete koju mogu da izazovu. Banke su, kao i ostale kompanije, prinuđene da stalno prate i upravljaju rizicima kako bi se zaštitile što je moguće bolje. Posebnim rizicima su izložene kompanije koje su investirale svoja sredstva u drugim zemljama, koje spadaju u dugoročne investicije, tako da su u tom periodu moguće velike promjene u finansijskoj sferi (inflacija, promjene kamatnih stopa, depresijacija valuta i sl.) što može mnogo ugroziti interese takvih kompanija. Izloženost svih zemalja velikim rizicima i mogućim događajima koji dovode do pojave češćih rizika i šteta povećana je iz raznih razloga. Zato se pred sve zemlje, njihove centralne i poslovne banke, kao i druge finansijske institucije i privredna preduzeća, postavlja kao imperativ da organizuju pažljivo i kontinuirano praćenje i upravljanje mogućim rizicima i štetama, uz angažovanje visoko stručnih lica.

Sa razvojem novih instrumenata, novih tehnika i strategija, finansijskog inženjeringa, novih bankarskih proizvoda, finansijskih derivata, lista rizika se neprestano širi. Bankarski rizik, za razliku od rizika drugih privrednih društava, ima kobnije posledice jer pogađa veliki krug ljudi, kompletan finansijski sistem, pa i čitavu privredu. Zbog raznolikosti tržišnih uslova i struktura samih banaka, postoje i različiti sistemi upravljanja rizikom. Svaka banka ponaosob mora da razvije svoj sistem upravljanja rizikom, jer se uspješnost poslovanja banke ogleda u uspješnosti upravljanja rizicima kojima je izložena. Generalni cilj upravljanja bankarskim rizicima je optimiziranje odnosa rizika i prinosa. Bitno je da bankarski menadžment racionalno upravlja

rizicima banke, kako preveliki i nepokriveni rizici ne bi doveli do nesolventnosti banke. Proces upravljanja rizikom banke treba da sadrži jednu razrađenu metodologiju i postupke koji u pogledu rizika obuhvataju: identifikaciju rizika, procjenu, kontrolu, finansiranje i administriranje. Od svih ovih postupaka najvažniji su identifikacija i procjena rizika, mada ni ostale faze nisu za potcjenjivanje.

Osnovna svrha izrade kreditne analize je da utvrdi postoji li i da li će ubuduće postojati mogućnost zajmotražioca da otplaćuje odobreni kredit po uslovima datim u ugovoru o kreditu. Banka, odnosno kreditni referent, mora da utvrdi stepen rizika i mogućnosti koju može preuzeti na sebe u slučaju da kredit ne bude vraćen ili ukoliko mu se rok produži. Kreditna analiza predstavlja analizu finansijske snage i ukupnih poslovnih performansi komitenata, na osnovu čega je moguće procjenjivanje realnog obima rizika tražioca kredita, obima gubitaka u slučaju kreditnog rizika, strukture kreditnih uslova alokacije kredita i sl. Pouzdana kreditna analiza treba na startu da se zasniva na realnim bilansnim i poslovnim kategorijama. Najkompleksniji metod utvrđivanja kreditne sposobnosti tražioca kredita je stepen efikasnosti poslovanja i korišćenja resursa, nivo operativnog korišćenja raspoloživih sredstava, efikasno korišćenje kreditnih resursa i nivo potencijalnog kreditnog rizika. Analiza postaje veoma pogodan pristup kontinuiranog praćenja i provjeravanja kreditne sposobnosti zajmotražioca, ranog otkrivanja deformacija u formiranju finansijske snage preduzeća i signaliziranje postupka korigovanja poslovne strategije. Utvrđivanje kreditne sposobnosti preko metode koeficijenata (*ratio analysis*) ima široku primjenu u svjetskoj praksi. Suština metoda sastoji se u analitičkoj transformaciji sirovih bilansnih i izvještajnih podataka preduzeća i komparacija dobijenih stopa kreditne sposobnosti sa standardnim, teoretskim, empirijskim stopama. Analizom svih indikatora ocjenjuje se kreditni bonitet preduzeća koji predstavlja njegovu sposobnost da vrati dug. Sa gledišta povjerioca, kreditni bonitet dužnika je uvjerenje povjerioca da od dužnika može naplatiti potraživanje, pri čemu ta mogućnost ima dva značenja: mogućnost naplate u roku dospijeća i mogućnost naplate kad tad, makar iz stečajne mase. Kreditni bonitet se stiče pažljivim finansijskim upravljanjem, ali se i gubi ako se postupa nepromišljeno, jer prilikom osnivanja preduzeća treba uspostaviti dugoročnu finansijsku ravnotežu.

Kompletna finansijska analiza počiva na bilansima stanja i uspjeha proteklih obračunskih perioda. Otuda se povodom analize, koja neminovno počiva na prošlosti poslovanja privrednog subjekta, u stručnoj literaturi pojavljuju i ocjene prema kojima se „u svijetlu budućnost ne može

stići s glavom okrenutom u prošlost“. To je samo djelimično tačno jer činjenica je da je prošlost interesantna bar u mjeri u kojoj daje indikacije za razvoj u budućnosti. I pored toga što prošlost nije uvijek dobra osnova za procjenu budućnosti, mora se priznati da je ona često jedina i po pravilu najpristupačnija osnova te procjene.

Istraživanje konsultantske kuće Deloitte pokazuje da će top 100 finansijskih institucija ulagati preko 100 milijardi dolara godišnje implementirajući platformu za upravljanje rizicima do 2012. godine. Ovo je skoro duplo više nego što su finansijske kompanije potrošile na rizike i kontrolu u 2006. godini (godini prije početka krize). Većina ispitanika očekuje da će ulaganja u upravljanje rizicima nastaviti da rastu, a većina troškova bi trebalo da proistekne kao direktan rezultat globalne finansijske krize. Novac bi trebalo da bude najviše ulagan u ljudske resurse, kompjuterske sisteme i ispunjenje obaveza implementacije Basel II standarda. Međutim, uprkos rastu finansijskog ulaganja u upravljanje rizikom, Deloitte smatra da uspjeh takvih izdataka zavisi od odgovarajuće promjene ponašanja u kulturi rizika. Dok 93% menadžera ovih odjeljenja kaže da u svojim firmama imaju sveobuhvatan posao implementacije promjene rizika ponašanja, samo 67% sugeriše da imaju značajan uticaj na ponašanje finansijskih ustanova prilikom odlučivanja strategija.[118]

Poslednjih nekoliko decenija došlo je do bitnih promjena u poslovanju banaka. Jedna od njih je napuštanje specijalizacije i postepeni prelazak na sistem univerzalnosti poslovanja. Takve promjene su dovele do veoma oštre konkurencije i težih uslova za obezbjeđenje profita. Ranije su vladali relativno stabilniji uslovi, dok je u novije vrijeme glavna karakteristika da su ti uslovi podložni veoma brzim promjenama. Promene se ne javljaju samo na godišnjem nivou, već i mjesečno, nedjeljno, pa čak i dnevno. U takvim uslovima poslovanja neizbježno je da banke budu izložene brojnim rizicima. Zato su i prinuđene da posebno organizuju svoje poslovanje u cilju zaštite od negativnih efekata tih rizika. Da bi se to ostvarilo banke moraju da raspolažu sa ljudskim resursima koji imaju odgovarajuća znanja, sposobnosti i vještine da upravljaju raznim vrstama rizika, kako bi mogle da prihvataju poslove sa većim rizicima. Takvi kadrovi moraju biti sposobni i da predvide mogućnost nastupanja rizika, tj., da otkriju njihove simptome i da spriječe da do datih rizika dođe, kako bi smanjili gubitke do kojih bi ti rizici mogli da dovedu. Nesporno je da su rizici imanentni bankarskom poslovanju, da ih je nemoguće eliminisati, ali se zato mogu kontrolisati i amortizovati. Tu je i granica između uspješnih bankara i onih koji to nisu.

[118] www.economy.rs., 09. februar 2010.

PRILOZI:

Prilog 1. – dokumentacija potrebna prilikom apliciranja za kredit u X Banci

Dokumentacija za podnošenje kreditnog zahtjeva za SME preduzeća		
Dokumentacija za finansijsku analizu	1. Završni račun za posljednje dvije godine (Bilans stanja, Bilans uspjeha, Bilans novčanih tokova) – ovjereni od strane Privrednog suda 2. Preliminarni bilans stanja i uspjeha (sa bruto bilansom – posljednje ažurno stanje, koje nije starije od 30 dana)) 3. Kartica kupaca 4. Kartica dobavljača 5. Analitička konta kredita i ugovori o svim kreditima u korišćenju	fotokopije
Dokumentacija za obezbjeđenje po kreditu	1. HIPOTEKA 1. List nepokretnosti 2. Kopija plana 3. Građevinska dozvola za konkretan objekat 4. Upotrebna dozvola sa odlukom pravosnažnosti 5. Fotokopija lične karte vlasnika nepokretnosti 2. ZALOGA 3. Fakture za opremu koja bi bila sredstvo obezbjeđenja 4. Dokaz da je oprema plaćena 5. Lager lista zaliha ovjerena od strane preduzeća ukoliko su one sredstvo obezbjeđenja 6. JEMSTVO 1. Statusna dokumentacija 2. Finansijska dokumentacija (bilansi za posljednje dvije godine i bruto bilans - posljednje ažurirano stanje)	original fotokopija fotokopija fotokopija fotokopija fotokopija fotokopija original fotokopija fotokopija
Statusna dokumentacija	1. Rješenje o registraciji pravnog lica 2. Izvod iz statistike 3. Ovjereni potpisi ovlašćenih lica (OP obrazac) 4. Statut klijenta ili osnivački akt 5. Lična karta vlasnika firme – lica ovlašćenog za zastupanje	fotokopija fotokopija fotokopija fotokopija fotokopija

Prilog 2. – Primjer zahtjeva za kredit

ZAHTJEV ZA SME KREDIT

PODACI O KREDITNOM ZAHTJEVU

Vrsta kredita	Iznos kredita u EUR	Rok otplate u godinama	Grace period u mjesecima

Namjena kredita/opis:

Ukoliko se zahtjev odnosi na dugoročne kredite potrebno je dati sljedeće informacije:

Opis predmeta finansiranja	Ukupna vrijednost investicije u EUR	Iznos sopstvenog učešća u EUR	Do sada investirano u EUR	Datum aktiviranja investicije	Dobavljači*

*osim za izgradnju/adaptaciju objekta

Ponuđeno obezbjeđenje po kreditu

NEPOKRETNOST

Opis nepokretnosti (porodična kuća, poslovni prostor, proizvodna hala...)	Površina u m²	Lokacija	Vlasnik nepokretnosti	Uknjižen DA / NE	Tržišna vrijed. u EUR

OPREMA ILI VOZILA

Vrsta opreme / tip vozila	Godina proizvodnje	Proizvođač i zemlja porijekla	Tržišna vrijednost u EUR

Jemstvo drugog pravnog lica ☐ Depozit 100%

Iz kojih sredstava se planira vraćanje kredita / opis:

PODACI O PREDUZEĆU / PREDUZETNIKU

Pun naziv pravnog lica:

Adresa:

Grad: Poštanski fah:

Datum osnivanja: Matični broj: E-mail:

Telefon: Fax: Mobilni:

Preduzeće posluje od: god.

Sadašnja djelatnost: Opis:

Prethodna djelatnost: * Opis:

*djelatnost kojom ste se bavili ali se više ne bavite

Direktor: Porodica uključena u posao: DA NE

Prosječan broj stalno zaposlenih u posljednjih 12 mjeseci:

Prosječan broj sezonski zaposlenih u posljednjih 12 mjeseci:

Vlasnička struktura povezanih pravnih lica*

Naziv preduzeća	Ime i prezime vlasnika	% vlasništva

*Ukoliko vlasnik, članovi njegove porodice ili samo pravno lice imaju udjela u vlasništvu nekog drugog preduzeća/radnje

Struktura prodaje u posljednjih 12 mjeseci:

Opis robe / proizvoda	Obim prodaje u EUR	% učešća u ukupnoj prodaji	Razlika u cijeni u %*

* Procenat razlike u cijeni definisati u odnosu na nabavnu cijenu

Nepokretna imovina u vlasništvu preduzeća:

Opis prostora*	Površina u m²	Lokacija	Knjigovodstvena vrijednost	Godina sticanja	Uknjižen DA / NE	Tržišna vrijednost u EUR

* proizvodni prostor, magacinski prostor, prodajni prostor...

Nepokretnosti u zakupu:

Opis prostora*	Površina u m²	Lokacija	Zakupodavac	Rok važenja ugovora o zakupu

Saradnja sa kupcima:

Najveći kupci po obimu ostvarene prodaje		
Naziv kupca	Dogovoreni rok plaćanja	Saradnja u godinama

Najveća potraživanja od kupaca – na dan popunjavanja upitnika			
Naziv kupca	Odobrena valuta plaćanja	Iznos potraživanja u EUR	% u ukupnim potraživanjima

Naplativost potraživanja – iznos potraživanja

Potraživanja sa valutama plaćanja dužim od 90 dana u ukupnim potraživanjima: **EUR %**

Potraživanja od kupaca koji kasne sa plaćanjima: **EUR %**

Saradnja sa dobavljačima:

Najveći dobavljači po obimu ostvarene nabavke		
Naziv dobavljača	**Dogovoreni rok plaćanja**	**Saradnja u godinama**

Najveća obaveze prema dobavljačima – na dan popunjavanja upitnika			
Naziv dobavljača	**Odobrena valuta plaćanja**	**Iznos obaveza u EUR**	**% u ukupnim obavezama**

Rokovi plaćanja obaveza prema dobavljačima

Obaveze sa valutama plaćanja dužim od 90 dana u ukupnim obavezama: **EUR** **%**

Obaveze prema dobavljačima koje nisu plaćenje u roku u ukupnim obavezama: **EUR** **%**

Krediti/garancije u korišćenju kod drugih banaka na dan podnošenja zahtjeva:

Naziv banke	Iznod duga u EUR	Datum odobrenja	Datum dospijeća

Obaveze klijenta po jemstvima/pristupanju dugu EUR

Za koga jemči/garantuje:

Kreditna istorija kod drugih banaka (samo za kredite koji su u potpunosti otplaćeni u cjelosti) u posljednje dvije godine:

Naziv banke	Odobren iznos u EUR	Datum odobrenja	Datum otplate

Platni promet preko ostalih poslovnih banaka:

Naziv banke	promet u tekućoj god.	promet u prethodnoj god.

PLANIRANA PRODAJA

Očekivana prodaja za tekuću godinu EUR

Razlozi rasta / pada prodaje Opis:

Očekivana prodaja za narednu godinu EUR

Razlozi rasta / pada prodaje Opis:

Očekivane promjene proizvodnog programa, asortimana

Opis:

Godišnja ulaganja u marketing – reklame: EUR

Glavni konkurenti		

IZJAVA O POVEZANIM LICIMA

Da li imate povezane interese sa drugim pravnim licima * **DA** **NE**

Ukoliko imate povezanih lica, molimo Vas da popunite ovu tabelu

Naziv povezanog lica	Vrsta interne povezanosti

* gdje se povezana lica definišu na sljedeći način:

- dva ili više korisnika koji, zbog njihovih međusobnih odnosa, predstavljaju jedinstven rizik za banku, jer jedan od njih ima, direktno ili indirektno, mogućnost kontrole* nad drugim ili drugima,
- dva ili više korisnika koji su u takvim odnosima da finansijske teškoće kod jednog od njih ili više njih uzrokuju ili mogu uzrokovati finansijske teškoće kod ostalih

Pod materijalnom i krivičnom odgovornošću potvrđujem da su podaci koje sam popunio/la u ovom i u pratećim dokumentima zahtjeva za kredit istiniti i ispravni, te ih kao takve svojeručno potpisujem.

U ..... dana .....

Potpis i pečat ovlašćenog lica

Zahtjev primljen u ..... PJ ..... dana .....

Pečat i potpis radnika banke

Prilog 3. – Tabela bilans stanja

BILANS USPJEHA				
	PERIOD	2007	2008	2009
r.br.	Broj dana u račun. Periodu	365	365	365
	Ukupni prihod	0,00	0,00	0,00
1	Prihod			
2	Ostali poslovni dobici			
3	Izvršen i kapitalizovan rad za sops. svrhe			
4	Promjene na zalihama gotovih proizvoda i nedovršene proizvodnje			
	Ukupni rashod	0,00	0,00	0,00
5	Utrošene sirovine u toku perioda			
6	Troškovi zaposlenih			
7	Amortizacija			
8	Ostali poslovni rashodi			
	EBIT	0,00	0,00	0,00
9	Neto finansijski trošak			
10	Dobitak od pridruženih preduzeća			
11	Porez na dobitak			
	Profit nakon oporezivanja	0,00	0,00	0,00
12	Manjinski interesi			
	Neto profit od poslovnih aktivnosti	0,00	0,00	0,00
13	Vanredne stavke			
	Neto profit/gubitak za obr. period	0,00	0,00	0,00

Prilog 4. – Tabela bilans uspjeha

BILANS STANJA				
	period	2007	2008	2009
r.br.	Broj dana u račun. Periodu	365	365	150
	AKTIVA			
	Stalna imovina	0,00	0,00	0,00
1	Neuplaćeni upisani kapital			
2	Nematerijalna imovina			
3	Materijalna imovina			
4	Dugoročna potraživanja			
5	Dugoročni finansijski plasmani			
6	Odloženi porezi			
	Obrtna imovina	0,00	0,00	0,00
7	Zalihe			
8	Potraživanja od kupaca			
9	Kratkoročni finansijski plasmani			
10	Gotovina i got. Ekvivalenti			
11	Unaprijed plaćeni troškovi			
12	Obračunati a nenaplać. Prihodi			
13	Ostala obrtna imovina			
	UKUPNA AKTIVA	0,00	0,00	0,00
	PASIVA			
	Kapital i rezerve	0,00	0,00	0,00
14	Upisani kapital			
15	Emisiona premija			
16	Revalorizaciona rezerva			
17	Ostale rezerve			
18	Nerasporedjeni dobitak/gubitak			
19	Manjinski interes			
	Dugoročne obaveze	0,00	0,00	0,00
20	Dugoročne obaveze			
21	Odloženi porezi			
22	Dugoročna rezervisanja			
23	Ostale dugoročne obaveze			
24	Odloženi prihodi			
	Kratkoročne obaveze	0,00	0,00	0,00
25	Kratkoročne obaveze iz poslovanja			
26	Kratkoročne finansijske obaveze			
27	Tekući dio dugoročnih kredita			
28	Obaveze za poreze			
29	Kratkoročna rezervisanja			
30	Obračunate obaveze			
	UKUPNA PASIVA	0,00	0,00	0,00
	Kontrola eventualne bilansne neravnoteže	*0,00*	*0,00*	*0,00*

Prilog 5. - Razio analiza

Naziv klijenta:		Racio Analiza	
#REF!			
Period	**2007**	**2008**	**2009**
Broj dana u račun. Periodu	365	365	365
Ukupan prihod			
Neto profit/gubitak			
% promjena UP tekući/bazni period			
Likvidnost			
Obrtni kapital			
Obrtni kapital/bilansna suma			
Opšti racio likvidnosti			
"Quick" racio likvidnosti			
Efikasnost			
Dani vezivanja zaliha			
Dani vezivanja kupaca			
Dani vezivanja dobavljača			
Rentabilnost			
Ekonomičnost poslovanja			
Stopa poslovne dobiti			
Neto profitna stopa			
ROA (povrat na aktivu)			
ROE (povrat na kapital)			
Zaduženost			
Stepen finansijske sigurnosti			
Koeficijent zaduženosti			
Racio samofinansiranja (opt. = 1)			
Koeficijent kreditne sposobnosti			

Prilog 6. - Dinamika i struktura (Altman score)

Legenda:

		2007	2008	uvec./umanj.	2009	uvec./umanj.
	Aktiva 100%	0	0	#DIV/0!	0	#DIV/0!
	Stalna imovina					
1	Neuplaćeni upisani kapital					
2	Nematerijalna imovina					
3	Materijalna imovina					
4	Dugoročna potraživanja					
5	Dugoročni finansijski plasmani					
6	Odloženi porezi					
	Obrtna imovina					
7	Zalihe					
8	Potraživanja od kupaca					
9	Kratkoročni finansijski plasmani					
10	Gotovina i got. Ekvivalenti					
11	Unaprijed plaćeni troškovi					
12	Obračunati a nenaplać. Prihodi					
13	Ostala obrtna imovina					
	Pasiva 100%					
	Kapital i rezerve					
14	Upisani kapital					
15	Emisiona premija					
16	Revalorizaciona rezerva					
17	Ostale rezerve					
18	Nerasporedjeni dobitak/gubitak					
	Manjinski interesi					
	Dugoročne obaveze					
19	Dugoročne obaveze					
20	Odloženi porezi					
21	Ostale dugoročne obaveze					
22	Odloženi prihodi					
	Kratkoročne obaveze					
23	Kratkoročne obaveze iz poslovanja					
24	Kratkoročne finansijske obaveze					
	Tekući dio dugoročnih kredita					
25	Obaveze za poreze					
	Kratkoročna rezervisanja					
26	Obračunate obaveze					

Prilog 7. - Promet preko banaka

Banka	Ukupan promet prošla god.	Prosječno mjesečno prošla god.	% poslovanja	Ukupan promet tekuća god.	Prosječno mjesečno tekuća god.	% poslovanja	% promjena prometa prošla / tekuća
Broj mjeseci		**12**			**12**		
A							
B							
C							
D							
Ukupno:	**0**			**0**			

Pregled ukupnog UPP klijenta

LITERATURA:

1. Akerlof G., *The Market of Lemons: Uncertainty and the Market Mechanism*, Quartely Journal of Economics, 1990.
2. Aragon G.A., *Financial Management,* Allin and Bacon, Boston 1989.
3. Barać S., *Restruktuiranje bankarskog sektora u svetu i kod nas,* Finansije, Bankarstvo, Revizija i Osiguranje – Časopis za teoriju i praksu, FFMO, Beograd 2004., br.4
4. Barać S., Stakić B., Hadžić M., Ivaniš M., *Praktikum za bankarstvo*, CICERO-print, Beograd 2005.
5. Barać S., Stakić B., Hadžić M., Ivaniš M., *Poslovno bankarstvo,* FFMO, Beograd 2005.
6. Barać S., Stakić B., Hadžić M., Jeremić Z., *Pojmovnik finansija i bankarstva,* FFMO, Beograd 2006.
7. Barać S., Stakić B., *Međunarodne finansije,* FFMO, Beograd 2003.
8. Barać S., Stakić B., *Osnovi ekonomije,* FFMO, Beograd 2006.
9. Bazelski odbor za nadzor banaka, *Dobre prakse za upravljanje operativnim rizikom i nadzor nad njim,* Hrvatska, februar 2003.
10. Bazel II, *Međunarodna saglasnost o merenju kapitala*, Jugoslovenski pregled, Beograd 2007.
11. Bank for International Settlement, Basel Committee of Banking Supervision, *Settlement risk in foreign exchange transactions: Report prepared for the committee on payment and settlement systemes of central banks of the group of ten countries,* Switzerland, Bazel 2004.
12. Bjelica, V., *Bankarstvo,* Stylos, Novi Sad 2001.
13. Bogetić P., *Bonitet i analiza finansijskog položaja firmi,* Zbornik radova, Bar 1991.
14. Chapman R. J., *Simple tools and techniques for enterprise risk management,* Wiley 2006.
15. Crouhy M., Galai D., *Risk Management*, McGraw Hill, New York 2001.
16. Cvetinović M., *Upravljanje rizicima u finansijskom poslovanju,* Čugura print, Beograd 2008.
17. Ćirović, M., *Bankarstvo,* Bridge Company, Beograd 2001.
18. Ćirović M., *Tendencije u evropskom bankarstvu I mogućnosti domaćih banaka,* Jugoslovensko bankarstvo, Beograd 2001.

19. Ćirović M., *Bankarski menadžment,* Ekonomski institute, Beograd 1995.
20. Ćurčić U., *Portfolio Menadžment banke (Strategijsko upravljanje rastom i portfolio performansama banke),* Mladost Holding i Color Print, Loznica 2003.
21. Ćurčić N. U., *Bankarski portfolio menadžment*, Feljton, Novi Sad 2002.
22. Ćurčić N. U., *Marketing poslovanja banke*, Feljton, Novi Sad 2002.
23. Đerković Z., Petrović Z., *Računovodstvo,* Viša ekonomska škola Valjevo, Valjevo 1998.
24. Đukič Đ., *Bankarstvo,* Ekonomski fakultet, Beograd 2004.
25. Đukić Đ., Bjelica V., Ristić Ž., *Bankarstvo,* Ekonomski fakultet, Beograd 2003.
26. Đukić Đ., *Upravljanje rizicima i kapitalom u bankama*, Beogradska berza, Beograd 2007.
27. Elikhory M., *Credit Ranig Agencies and their Potencial Impact on Developing Countries*, UNCTAD, Discussion Papers No. 186, Geneva 2008.
28. Erić D., *Finansijska tržišta i instrumenti*, Čigoja štampa, Beograd 2003.
29. Greuning H., Bratanović B. S., *Analiza i upravljanje bankarskim rizicima*, Mate, Zagreb 2006.
30. Gitman S. *Modern Banking in Theory and Practice,* John Wilwy&Sons, Ltd Chichester 1996.
31. Gitman L. J., *Principles of managerial finance*., Harper and Row, New York 1991.
32. Heffeman S., *Modern banking in theory and practice*., Wiley, New York 1996.
33. Hull C. J., *Risk Management and Financial Institutions*, Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey 2007.
34. Ivanović P., *Zaštita od rizika deviznog kursa,* Novi Sad 1994.
35. Jazić V., *Rizici u bankarskom poslovanju,* Stubovi kulture, Beograd 2008.
36. Jelić R., *Rizici u poslovnim bankama, analiza i regulisanje,* Beograd 1988.
37. Jović S., *Bankarstvo,* Naučna knjiga, Beograd 1990.
38. KaporP., *Bankarstvo sa osnovama bankarskog poslovanja i međunarodnim bankarstvom,* Megatrend univerzitet primenjenih nauka, Beograd 2005.
39. Karen Berman, Džo Najt, *Finansijska inteligencija,* Graph Style, Novi sad 2009.
40. Kastratović M., *Finansijski menadžment*, Viša ekonomska škola „Prota Mateja Nenadović“, Valjevo 2005.
41. Krasulja D., Ivanišević M., *Poslovne finansije*, Ekonomski fakultet, Beograd 2006.
42. Krstić B., *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet Niš, Niš 1996.

43. Krstić B., Marinković S., *Finansijski rizici u bankarstvu,* Ekonomski fakultet Niš, Niš 2004.
44. Lukić R., *Bankarsko računovodstvo,* Ekonomski fakultet, Beograd 2002.
45. Macdonald S. S., Koch T.W., *Management of banking,* Thomson, London 2006.
46. Matić V., *Upravljanje kreditnim rizikom u svetlu odredbi bazelskog sporazuma,* Jugoslovensko bankarstvo, Beograd 2002., br. 7-8
47. Milojević D., *Leksikon bankarstva,* MeGraf, Beograd 2003.
48. Mishkin S. F., Eakins G. S., *Financijska tržišta i institucije,* Mate, Zagreb 2005.
49. Oetzel M. J., Bettis A. R. and Zenner M., *Country Risk Measures: How Risky Are They?* „ Journal of World Business“, London 2001.
50. Oxford Dictionary of Finance and Banking, (Third Edition), Oxford University Press, New York 2005.
51. Peter S. R., Hudgins C. S., *Bankarski menadžment i finasnijske usluge,* Data status, Beograd 2005.
52. Petrović P., *Globalizacija kapitala i uticaj na devizni kurs,* Beograd 1999., br.1-2
53. Petrović P., *Oblici finansiranja novih tehnologija,* Finansije, Beograd 1998.
54. Popov Đ., *Metodi procene rizika investiranja u inostranstvu,* Knjigovodstvo, Beograd 1996., br. 11
55. Pušara K., *Međunarodne finansije,* Univerzitet "Braća Karić", Beograd 2004.
56. Radovanović R., *Bilansi preduzeća i banaka,* Beogradsko mašinsko – grafičko preduzeće Beograd 1999.
57. Radovanović R., Pejić L., Stanišić M., *Ocjena boniteta prduzeća,* Privredni pregled, Beograd 1991.
58. Radovanović R., Škarić J. K., *Finansijsko računovodstvo,* Ekonomski fakultet Beograd, Beograd 2003.
59. Radovanović R., Pejić L.r, Stanišić M., *Ocena boniteta preduzeća,* Privredni pregled, Beograd 2008.
60. Ranković J., *Upravljanje finansijama preduzeća, finansijska politika, organizacija, planiranje, kontrola i analiza,* Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd 1998.
61. Rejda F.G., *Principles of Risk Management and Insurance,* Addison Wesley, Boston 2003.

62. Rodić J., *Poslovne finansije*, Ekonomika, Beograd 1991.
63. Samuels J. M., Wilkes F.M., Brayshaw R.E. *Management of company finance*, Chapman and Hall, London 1990.
64. Shim K. J., Siegel G. J., *Financial Management*, Second Edition, McGraw-Hill, 1998.
65. Stakić B. I grupa autora, *Bankarsko, devizno i finansijsko poslovanje*, Eksportpres, Beograd 1992.
66. Vanghghan J. E., *Risk Management*, John Wriley&Sons, New York 1997.
67. Vunjak N., *Finansijski menadžment*, Proleter, Ekonomski fakultet Subotica, Subotica 2005.
68. Vunjak N., Đurasinović J., *Strategija ALM - koncepta banke*, Anali ekonomskog fakulteta u Subotici, Subotica 2007., br. 17
69. Vunjak M. N., *Bankarske finansije i finansijski menadžment*, Ekonomski fakultet Subotica, Subotica 1999.
70. Vunjak N. M., Kovačević L. D., *Poslovno bankarstvo*, Proleter, Subotica 2002.
71. Walker S. M., *Operational Risk Management*, Connley Walker PTY LTG, 2001.
72. Zakon o bankama, „Sl.list Crne Gore“, br.17/08

INTERNET IZVORI:

1. www.akademac.info
2. www.bankamagazine.hr
3. www.bazel2.rs
4. www.bis.org
5. www.cgekonomist.com
6. www.ekonomistonline.co.yu
7. www.free-zg.t-com.hr
8. www.finansije.net
9. www.hr.wikipedia.org
10. www.ise.ac.uk
11. www.nbs.rs
12. www.riskglossary.com
13. www.riskmatrics.com
14. www.sr.wikipedia.org
15. www.value-at-risk.net
16. www.worldbank.org